

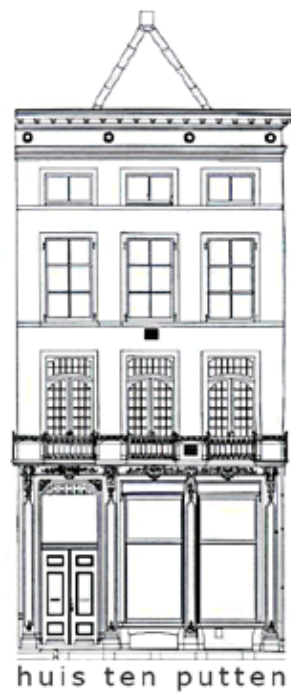
BLOKHUISPOORT te LEEUWARDEN

Bouwdeel C

Bouwhistorische documentatie

Vlaardingerbroek & Wevers - Utrecht, juni 2010

VLAARDINGERBOEK
&
WEVERS

OUDE GRACHT 187G
3511 NE UTRECHT

TEL 030 - 2341163
WWW.VLAARDINGERBROEK
- WEVERS.NL

© NIETS UIT DEZE UITGAVE MAG WORDEN VERMENIGVULDIGD ZONDER (SCHRIFTELIJKE) GOEDKEURING VAN DE OPDRACHTGEVER OF DE AUTEURS

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	11	Aanbevelingen voor restauratie en hergebruik	85
Bouwfasering	13	Geraadpleegde archieven en literatuur	99
Beschrijving van het gebouw	17	Bouwtekeningen	101
Monumentwaarde van het gebouw	81	Plattegronden met bouwfasen	129
Aanbevelingen voor nader onderzoek	83	Plattegronden met monumentwaarden	135

WOORD VOORAF

Het gebouwencomplex van de voormalige Penitentiare Inrichting “Blokhuispoort” aan het Blokhuisplein en de Keizersgracht te Leeuwarden is thans in beheer gegeven aan de firma Carex en huisvest diverse tijdelijke functies. De oorsprong van het gebouwencomplex gaat echter terug tot de 15de eeuw, waarin het als ‘Blokhuys’ – een stadscitadel of dwangburcht – gesticht werd op de zuidoostelijke hoek van stad Leeuwarden.

De eigenaar van het complex, de Rijksgebouwendienst, besloot onlangs tot een bouwhistorische opname met ruimteboek van de voormalige justitiële inrichting, in verband met de ophanden zijnde herbestemming van het monumentale gebouwencomplex. Dit onderzoek is een verdieping van de in augustus 2008 door BAAC uitgevoerde bouwhistorische verkenning met waardestelling.

Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van de Rijksgebouwendienst door Vlaardingerbroek & Wevers gedurende de maanden oktober tot december 2009. Het veldwerk werd verricht door ir. Leo Wevers en ir. Ingrid Maaijwee, waarbij de speciale bouw- en interieuronderdelen fotografisch gedocumenteerd werden.

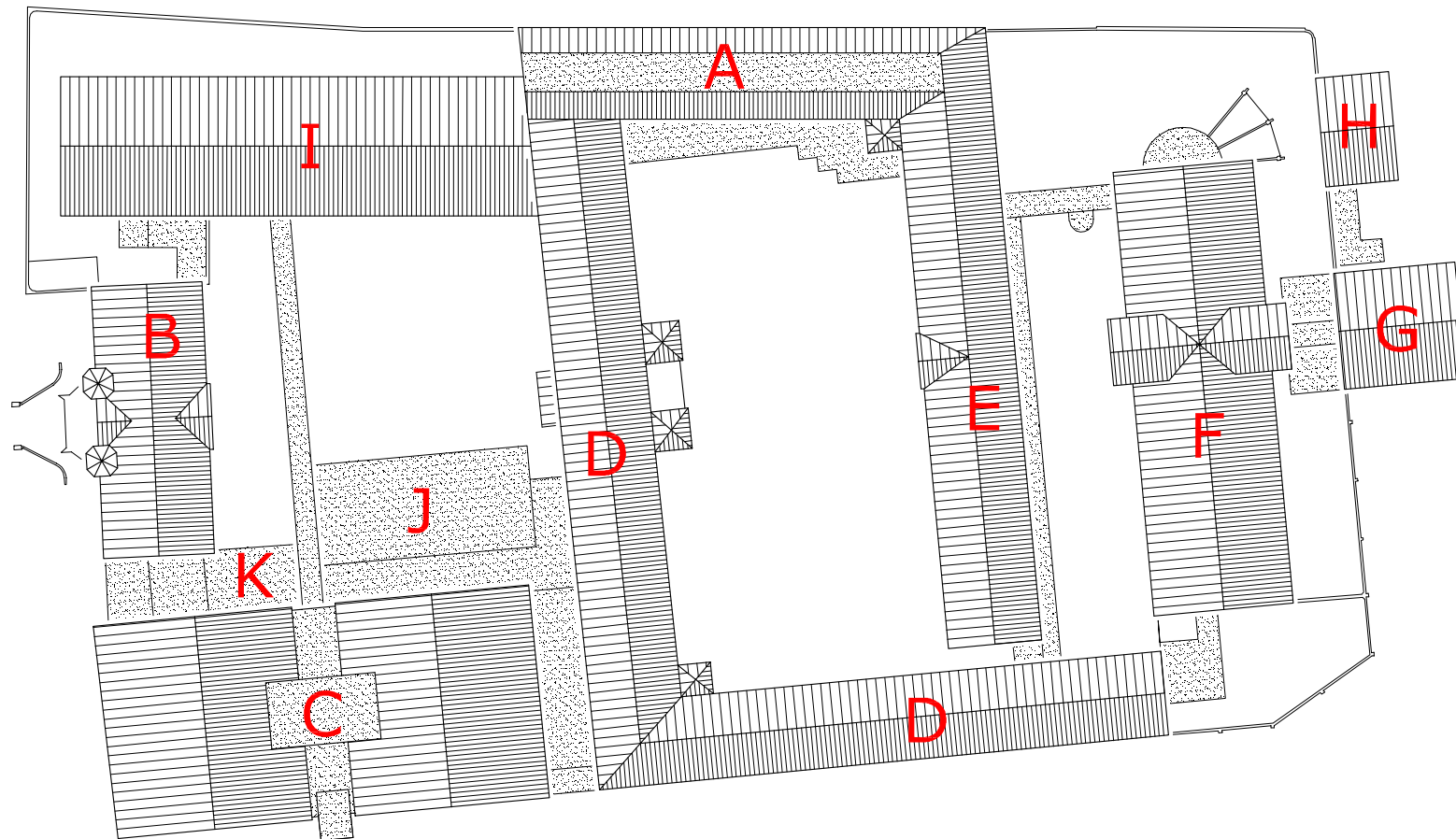
Het archiefonderzoek beperkte zich tot het archief van bouw- en woningtoezicht van de gemeente Leeuwarden, het archief van het Historisch Centrum Leeuwarden, het archief van het Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum ‘Tresoar’ te Leeuwarden en het Nationaal Archief te ’s-Gravenhage. Hierbij werden met name de gegevens over de vele verbouwingen in de late 19e en 20ste eeuw geïnteriseerd. De bouwgeschiedenis van vóór de late 19de

eeuw is vooral gebaseerd op topografische afbeeldingen.

Tijdens het onderzoek hebben wij hulp en ondersteuning mogen ondervinden van diverse personen. Voor de inhoudelijke begeleiding gaat onze dank uit naar de heren Johan de Haan en Jan Kamphuis van de Rijksgebouwendienst. Voorts is dank verschuldigd aan Hotze Bouwma van Carex voor het verschaffen van toegang tot alle ruimten en het geven van diverse aanvullende informatie. Daarnaast is dank verschuldigd aan de heer Bastiaan van de Monumentenwacht Overijssel en Flevoland voor het beschikbaar stellen van enkele afbeeldingen en de heer Vegter van architectenburo irs. Vegter voor zijn toelichting op de door hem uitgevoerde plannen en inzage in zijn archief. Tenslotte is ook dank verschuldigd aan de medewerkers van de gemeente Leeuwarden, het Historisch Centrum Leeuwarden, het Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum ‘Tresoar’ te Leeuwarden en het Nationaal Archief te ’s-Gravenhage. Moge dit onderzoek bijdragen aan een verantwoorde en zorgvuldige herbestemming van dit bijzondere gebouwencomplex.

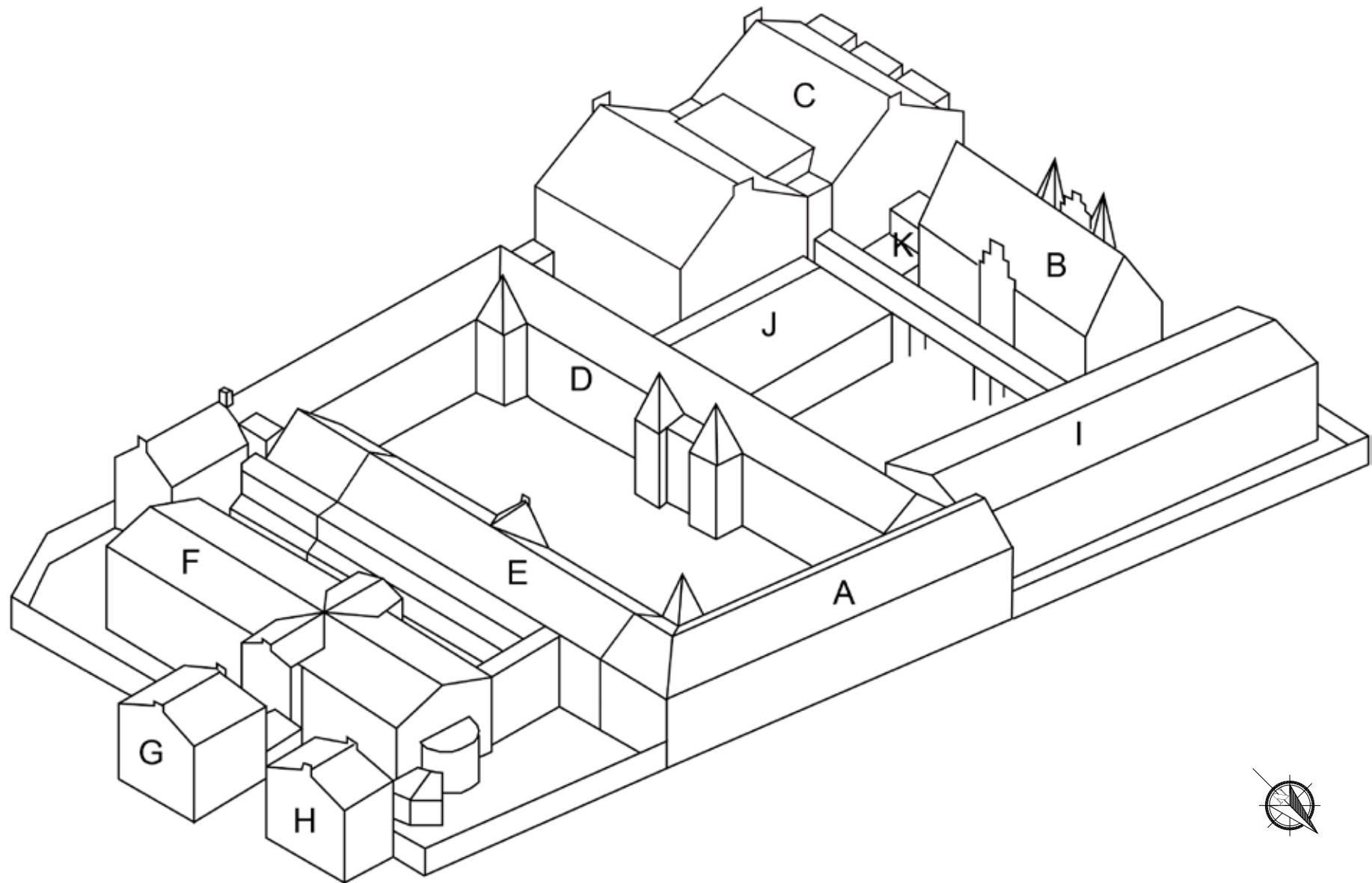
Utrecht, maart 2010

Ir Leo Wevers
Ir Ingrid Maaijwee

Afbeelding 1. Situatietekening van de Blokhuispoort met nummering van de bouwdelen. Tekening RGD / Vlaardingerbroek & Wevers.

Afbeelding 2. Vogelvluchttekening van de Blokhuispoort met nummering van de bouwdelen. Tekening Vlaardingerbroek & Wevers.

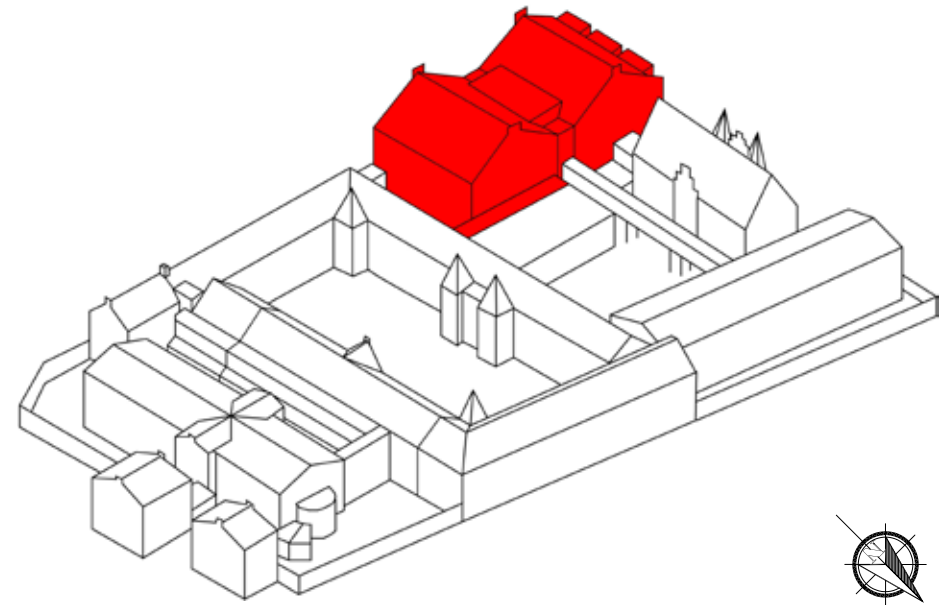

INLEIDING

Bouwdeel C - tevens bekend als het alkovengebouw - werd in 1870 gebouwd. In het pand werden de slaappleatsen - alkoven - van de gevangenen ondergebracht, alsmede enkele magazijnen en werkzalen. Gedurende de 20ste eeuw werd de indeling van het bouwdeel diverse malen gewijzigd, met name in de perioden 1946-1948, 1988-1991 en 1997, waardoor de oorspronkelijke indeling op diverse plaatsen sterk wijzigde.

De aanduiding van de bouwdelen (A t/m K) is overgenomen uit het door Baac in 2008 opgestelde rapport¹.

Een aantal bouwfases is ten behoeve van de helderheid samengevoegd, indien zij deel uitmaakten van hetzelfde bouwplan. Zo zijn bijvoorbeeld de verbouwingen die tussen 1988 en 1991 werden uitgevoerd door architectenbureau irs. Vegter aangegeven met het jaartal 1988, het jaar waarin de vergunning werd verleend en de eerste fase werd uitgevoerd. De diverse onderhoudswerkzaamheden die rond 1997 werden uitgevoerd, zijn vermeld onder het jaartal 1997. Wat betreft de installatievoorzieningen zijn enkel de tijdens of direct na de bouw aangebrachte voorzieningen beschreven, tenzij het bijzondere voorzieningen betreft.

Afbeelding 3. Vogelvluchttekening van de Blokhuispoort met in rood aangeven Bouwdeel C. Tekening Vlaardingerbroek & Wevers.

¹ J.M.J. Willems, M.C. van Dam, Leeuwarden Blokhuispoort, *Bouwhistorische verkenning met waardestelling*, BAAC, 's-Hertogenbosch 2008.

BOUWFASERING

Fase 1 (1870) (Afbeelding 125 t/m Afbeelding 129)

In 1870 werd besloten tot afbraak van het oude Blokhuis op de zuidwestelijke hoek van het complex en nieuwbouw van het Alcovegebouw en de Kommandantswoning, het huidige poortgebouw. De bouwplannen werden gemaakt volgens ontwerp van architect W.C. Metzelaar.

Het bestek van 18 juli 1870 vermeld de raming van fl. 165.000,- voor de sloop van het Blokhuis en nieuwbouw van het Alcovegebouw en de Kommandantswoning samen. Het werk werd aangenomen door aannemer E. Wansing te Arnhem voor 167.500,-.

In het bestek was bepaald dat de oplevering uiterlijk 1 november 1871 plaats diende te vinden.

In het bestek werd allereerst de afbraak van het bestaande Blokhuis gedetailleerd vermeld. Alle bestaande funderingen, putten en riolen, die tijdens de ontgravingen voor deze werkzaamheden gevonden werden, dienden op kosten van de aannemer verwijderd te worden. Hier dienden de afkomende stenen afgebikt te worden ten behoeve van hergebruik. Alle uitkomende bakstenen bleven daarbij eigendom van het Rijk. Ook het op het dak van het Blokhuis aanwezige 'Wapen van Friesland', diende gedemonteerd te worden, alsmede de houten 'Frontispice boven de poort'. Voorts behoorden enkele regen- en welputten behouden te worden.

De nieuwbouw betrof een gebouw van 43,61 x 21,21 meter, bestaande uit drie bouwlagen met zadeldak. Het gebouw kreeg een goothoogte van 14,30 meter en een nokhoogte van 20,75 meter en herbergde aanvankelijk op elke verdieping aan iedere zijde in drie slaapzalen 34 alcoven, totaal 576 alcoven.

In verband met de verstoringen van vorige gebouwen werd de grond uitgraven tot +/- 1,70 meter, waarna vervolgens een grondverbetering plaatsvond door middel van het opbrengen van lagen schoon woudzand en veelvuldig inwateren – gedurende 10 etmalen onder water te zetten - en goed aanstampen, waarna de nieuwe funderingen konden worden aangelegd. Ten behoeve van de funderingen van de gangmuren en regenwaterbak werd tot zelfs +/- 3.20 meter uitgegraven, mede vanwege het hier gesitueerde Blokhuis, dat vrij diep gefundeerd was.

De funderingen van de buitenmuren werden 6 steens breed aangelegd - 1.38 m – en kregen versnijdingen per 22 cm tot 69 cm (3 steens). De uitvoering van de funderingen geschiedde in 'Middelmoppen in slappe basterdtras'. Het trasraam

werd 40 cm hoog uitgevoerd in klinkermoppen in sterke tras. Het opgaande werk van de buitenmuren werd in anderhalfsteens werk in gele klinkermoppen in slappe basterdspecie uitgevoerd. De uitmetselingen, consoles, lijsten, vlechtingen en strekken boven de deuren en ramen werden in 'Waalvormige appelbloezem steenen van de Vecht'. De gevels werden eveneens verlevend met zandsteenwerk in Rode Udelfanger steen. Hierin werden de diverse kozijnstijlen, middenstijlen, bovendorpels, kraagsteentjes en spie- of luchtvenstertjes uitgevoerd. Het overige natuursteenwerk werd als hardsteenwerk in Escauzijnschen steen uitgevoerd, met onder andere dorpelstenen van 45 x 28 cm. Tevens werden in hardsteen de afdekstenen van de contreforten, dekljsten op de zijgevels, dekstukken op de tuitgevels, buitengoten, spuineutjes onder de vergaringen der goten, deur dorpels en –neuten, duim- en sluitstenen, traptreden, waterbakken, etc uitgevoerd.

De gevels werden van diverse verankeringen voorzien, onder andere van 250 stuks gevelankers met aangegoten versierde veren. De 172 ramen werden in eiken wagenschot uitgevoerd. Bij de vallende ramen werd hierbij een vast eikenhouten bovenstuk 8 x 15 cm met de nodige ventilatie-openingen gemaakt. Vóór de ramen werden diefijzers of rondijzers 26 mm spijlen en horizontale staven van 50 x 15 mm voor alle ramen geplaatst.

De kapconstructie bestond uit grenen muurplaten 13 x 18 cm, nokregels 4 x 28 cm, spanribben uit vuren 5 x 10 cm hoh 50 cm, en kende een windplank onder de onderste rij pannen van 28 x 26 cm. Op het dakbeschot was een pannenbedekking aangebracht in de beste verglaasde pannen, 1e kwaliteit, naar behoren aan te strijken. Het dakvlak werd verlevendigd door slechts een zestal gegoten ijzeren dakramen van 0,55 x 0,80 meter.

De benedengang kreeg een ijzeren bekapping, uit te voeren in T-ijzer van 60 x 60 x 9 mm, te klinken op de spanten. Zelfs de panlatten waren van ijzer vervaardigd en bestonden uit 26 tot 28 cm uit elkaar gelegen hoekijzers. De buitengang bezat een van 3 mm plaatijzer ontwikkeld 27 cm brede ijzeren goot op gootbeugels 30 x 5 mm, die op hun beurt weer aan de spanten bevestigd waren.

De nokken van beide daken waren oorspronkelijk met 25 ponds lood in stroken van 50 respectievelijk 60 cm breed afgedekt. Het platdak van de middengang en afdekkingen van de trapkasten werd in zink nr 14 als roevendak uitgevoerd.

Interieur casco

Over het interieur vermeldt het bestek dat de 'Begane grondvloer opgebouwd diende te worden uit een platte laag moppen, 20 cm beton van baksteengruis, gewassen grind en basterd tras, af te werken met een platte laag bonte moppen, afgewerkt met 5 cm portlandcement'. De vloeren van de verdiepingen werden uitgevoerd als gewelven, de zogenaamde 'holle wulven van portlandcement', waarbij de vloeren afgewerkt werden met 5 cm portlandcement. Deze holle gewelven werden geventileerd. Hiertoe diende men in de buitenmuren 72 stuks zinken roosters van zink nr 14 met een oppervlak van 0,04 m² – ca. 20 x 20 cm -te plaatsen .

In de interieurs werd veel ijzer verwerkt. De getrokken ijzeren balken werden in twee uitvoeringen toegepast, te weten 156 x 82 mm (27 kg/m¹) en 178 x 100 mm. De balken werden voor de verdiepingen en de kap gebruikt. In het midden werden de ijzeren balken ondersteund door kolommen, in totaal: 30 stuks lang 4,18 meter, 30 stuks lang 4 meter, 30 stuks lang 4,33 meter, 20 stuks voor de trapbordessen lang 2,08 meter, ijzerdikte 1 cm. Alle kolommen dienden te worden voorzien van 'bassementen, kapitelen, draagplaten' etc.

De deuren en kozijnen werden uitgevoerd in grenen, waarbij de deuren 5 cm dik werden en van 26 mm eiken wagenschotpanelen, inclusief eiken glasramen in de deuren, voorzien werden. De deuren werden afgehangen aan 3 bochtknieren, terwijl deze aan de binnenzijden met vuren hout omtimmerd dienden te worden.

Installaties

Bij het opmetselen der buiten- en binnenmuren dienden de nodige sleuven te worden uitgespaard ten behoeve van pijpen voor waterdistributie, hemelwaterafvoeren, alsmede zinken luchtroosters. In deze sleuven werden de – vermoedelijk geprefabriceerde - ventilatiebuizen uit portlandcement van 25 x 22 cm met een dikte van 1,5 cm aangebracht. Deze stonden tegen de binnenmuren en in verbinding met de openingen van de gewelven, tot op 50 cm buitendaks. De kanalen werden afgewerkt met in totaal 48 stuks gegoten ijzeren ventilatieroosters met kastjes.

De kanalen dienden voorzien te worden van 12 stuks 'chadwicks ventilators met zinken buis volgens nadere opgave'.

Onder de middengang werd een grote regenwaterbak aangelegd, groot 19,30 x 3 meter, verdeeld in 6 vakken. Deze diende uitgevoerd te worden 'in de best geschuurde bakklinkers in sterke tras, te bezetten met verglaasde tegels in sterke tras, te overwulven met halfsteens troggewelven.' Voorts dienden op het

terrein nog twee extra regenwaterbakken van 3 x 8 en 3 x 5 meter aangelegd te worden, beide te voorzien van halfcirkelvormige tongewelven, halfsteens dik. Bij de bouw hoorde eveneens de aanleg van een rioleringsstelsel. In totaal werd 124 meter portlandcementen rioolbuis van 35 x 25 cm aangelegd. Tevens werden twee spuitriolen voor de perspomp in de gang geplaatst, compleet met de bijbehorende portlandcementen zinkputjes en gresbuizen.

Overige Interieurs

Het trappenhuis werd van twee gegoten ijzeren trappalen op de begane grond voorzien, met trapbalusters uit 26 mm rondijzeren spijlen. Hierop werden de – vrij grof gedetailleerde - eiken leuning van 8 x 8 cm aangebracht.

De zoldertrappen bestonden uit twee stuks gegoten ijzeren spiltrappen.

Het privaat en het spoelhok werden voorts voorzien van een stortbak, gemetseld riool en ommetseling van de pot en trechter in klinkermoppen in sterke tras. Hier werden de wanden afgewerkt met verglaasde tegels en werden de ruimten afgedekt door afsluitwulfjes. De privaten werden voorzien van twee stuks vuren houten brillen van 4 cm dik met deksels.

In de bewaardersvertrekken werden schoorsteennissen ter zwaarte van 1,5 steen gemetseld, binnendaks in de beste bonte moppen, buitendaks in gele klinkers. Hierin werden verglaasde aardenbuizen – gresbuizen - met een diameter van 15 cm opgenomen. De buitendeur en de deuren van de bewaardersvertrekken werden uitgevoerd als grenen dubbel opgeklampte deuren met aangeschaafde kraal, gerabbat en voorzien van tongnaalden.

Tot het vormen der bewaarderskamers werden voorts drie glazen puien, voorzien van grenenhouten ramen met ijzeren roeden, zolderrribben 10 x 13 cm, alsmede 31 m² vuren vloerdelen ingebracht. In de schoorsteenpijpen van de bewaarders vertrekken werden 3 stuks roodkoperen dubbele nisbuizen aangebracht.

In de alkoven waren de dekkasten voor de waterbuizen van belang. Tot afdekking van de waterbuizen in de slaapzalen, alsmede op de beschreven muurtjes der wasbakken, totaal lang 342 meter, werd veel gietijzer ingebracht (ontwikkelde breedte 85 cm, dikte 4 mm)

Voor de toegangen tot de slaapzalen diende de aannemer 12 ijzeren toegangen te maken, i.e. 42 ijzeren hekken van 210 x 90 cm.

Op de zolderverdieping diende men twee trapkasten ter zwaarte van een kleine Friesche steen of 18 cm te metselen, een en ander af te werken met totaal 8 halfsteens wulfels tussen de ijzeren liggers.

Over de voegwerken staat in het bestek vermeld : 'Alle metselwerken aan beide

zijden als schoon metselwerk uit te voeren en te voegen met gesneden voegen’.

Fase 2 (1912) (Afbeelding 134)

Blijkens de bewaardgebleven bouwtekening werd in 1912 de tweede verdieping van het alcovengebouw met de ziekenafdeling verbouwd.¹ Aangezien er met de indeling van de plattegrond uit 1894 geen bouwkundige verschillen qua indeling zijn waar te nemen, mag aangenomen worden dat de wijzigingen zeer beperkt waren.

Fase 3 (1921) (Afbeelding 135)

Getuige de bewaardgebleven bouwtekening werd in 1921 ten behoeve van extra daglichttoetreding in het bewakersvertrek een dak- en plafondlantaarn in het dak van het alcovengebouw aangebracht.² Tevens werd in het aangrenzende wasvertrek een aanbouw van een privaat gerealiseerd.

Fase 4 (1937) (Afbeelding 136)

Blijkens de bewaardgebleven bouwtekening werden in 1937 de stalen ramen in de ziekenafdeling van het Alcovengebouw gewijzigd.³ De ramen werden vervaardigd door de firma B. Mohrmann & Co. uit Leeuwarden.

Fase 5 (1946-1948)

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog vonden er in korte tijd diverse modernisering in het complex plaats.

In de jaren 1946-1947 vond de verbouwing van het slaap- of alcovengebouw op de eerste en tweede verdieping plaats, waarbij negen grote verblijf-, tevens slaapzalen voor een aanvankelijke bezetting van 434 politieke delinquenten verbouwd werden. Deze verbouwing werd gevolgd door een verbouwing van de vroegere stro en papierzolders tot lokalen voor het geven van onderwijs, het onderbrengen van de bibliotheek en het inrichten tot werkplaatsen voor de kleermakerij, zadelmakerij en boekbinderij.

In de jaren 1947-1948 volgde de verbouwing van de vroegere ziekenafdeling, gesitueerd op de tweede verdieping van het Alcovengebouw, tot een moderne inrichting met drie ziekenzalen, plaats biedende aan 60 patiënten, met onderzoek-

en spreekkamer en polikliniek, waarin apparaten voor diathermie, hoogtezon etc. geplaatst werden

Tijdens deze modernisering werden tevens de interieurs van de zalen wit gesausd.

Fase 6 (1988) (Afbeelding 142 t/m Afbeelding 145)

In 1988 werd het gehele complex aangepast in verband met diverse veiligheidseisen. De bewaardgebleven bouwvergunningstekeningen tonen zowel de bouw van de loopbruggen op de binnenplaatsen, als de inbouw van diverse brandscheidingen.⁴ De plannen werden vormgegeven door het bureau van irs. Vegter uit Leeuwarden.

Tijdens deze verbouwing werden de deuren met de patrijspoortjes in de blauwe kleurstelling als kenmerkende elementen ingebracht en werd het interieur aan de nieuwe eisen aangepast.

In bouwdeel C werd op de eerste verdieping aan de westzijde de verdieping opnieuw ingedeeld ten behoeve van diverse bezoekersruimten, spreek- en wachtkamers. Hierdoor werd vanuit bouwdeel B op de begane grond een gang aangelegd met trappenhuis in bouwdeel C naar de eerste verdieping. Vanaf bouwdeel D werd op de eerste verdieping aan de oostzijde van bouwdeel C eveneens een gang aangelegd. Op de tweede verdieping werd aan de oostzijde een grote sportzaal ingebracht, waartoe de oude driebeukige indeling werd uitbroken. Tevens werden hierbij aan de gangzijde kleedkamers en douches ingebracht.

Verder werd tegen de oostgevel nog een stalen vluchttrappenhuis gebouwd, dat vanaf de sportzaal op de tweede verdieping naar de binnenplaats leidde.

De verbouwing werd echter maar gedeeltelijk uitgevoerd, vanwege de beperkte financiële middelen. Het huidige aanzicht van de spreekkamers en het bezoekerstrappenhuis naar de eerste verdieping kregen pas hun huidige uiterlijk bij de verbouwing van 1997-2000.

Fase 7 (1997-2000) (Afbeelding 146 t/m Afbeelding 150)

Tijdens deze verbouwing werd voornamelijk het sanitair gemoderniseerd in het complex. Tevens werden diverse andere onderdelen uit de verbouwing van 1988 voltooid, zoals het aanbrengen van de gevelbeplating van de loopbruggen over de binnenplaats en het realiseren van de definitieve indeling en afwerking

1 Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.29.

2 Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.41.

3 Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.19.

4 Collectie Historisch Centrum Leeuwarden, archief gemeentesecretarie Leeuwarden 1982-1990, inv.nr: 7680.

van de spreekkamers en de bezoekerstrap op de eerste verdieping van het Alcovengebouw. Verder werd in bouwdeel C de lift tegen de zuidgevel aangebouwd.⁵ De plannen werden vervaardigd door architectenbureau irs Vegter b.i. in april 1996 en in het daaropvolgende jaar uitgevoerd.

In oktober 1999 werd door de firma Bouwborg-Thomasson Dura een bouwvergunning ingediend ten behoeve van een ophaalbare stalen vluchttrap voor het personeel in de sportzaal op de derde verdieping.⁶

---

5 Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21 bouwvergunningnr. B 421/95.

6 Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21 bouwvergunningnr. B 641/99.

BESCHRIJVING VAN HET GEBOUW

Exterieur

Bouwdeel C bestaat uit drie gedeelten: een grote hoofd vleugel onder twee zadeldaken aan de zuidwestzijde van de eerste binnenplaats, een gang aan de noordzijde ervan en een liftuitbouw aan de zuidzijde van de hoofd vleugel.

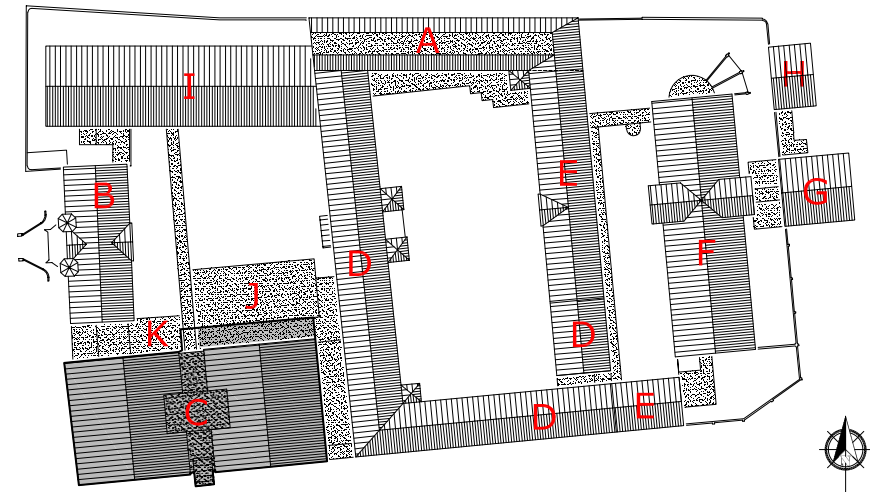
De hoofd vleugel bestaat uit drie bouwlagen met daarboven twee zadeldaken (Afbeelding 8). De gevels zijn opgemetseld in IJsselsteentjes in kruisverband met een grootte van 21,5 x 10,5 x 4,5 cm en een 10-lagenmaat van 55 cm, voorzien van een geknipte voeg. De gevels worden verlevendigd door steunberen en kozijnstijlen in rode Udelfanger zandsteen. De vensters in de noord- en zuidgevel worden beëindigd door segmentbogen in rode baksteen met gesneden voegen, terwijl die in de oost- en westgevels eveneens bovendorpels in Udelfanger zandsteen bezitten met daarboven de genoemde segmentbogen als ontlastingsbogen in metselwerk. De achterliggende binten van de vloerconstructies tekenen zich af door gietijzeren sierankers (Afbeelding 11).

De zeven vensterassen brede noord- en zuidgevel zijn in beginsel identiek. De zuidgevel bestaat uit twee drie vensterassen brede topgevels met ertussen één travée, die door de liftuitbouw aan het zicht onttrokken wordt (Afbeelding 8). Beide topgevels zijn symmetrisch en worden door de reeds genoemde vensters, steunberen, muurankers en geveltop verlevendigd. De gevels kennen zowel een horizontale als een verticale geleding. De horizontale geleding wordt benadrukt door de licht uitspringende gemetselde plint, de reeksen muurankers boven de ramen, alsmede de doorgaande hardstene geprofileerde waterlijst, die in het verlengde van de bovenste afzaten juist onder de geveltoppen doorgaat. De verticale geleding wordt benadrukt door de de genoemde steunberen, alsmede de terugliggende gevelpartij in de middelste vensterassen juist in het hart van beide topgevels. De geveltoppen zijn middels schouderstukken, hardstenen deklijsten en waterlijsten, alsmede vlechtwerk en een opklimmend rondboogfries in rode baksteen verzorgd gedetailleerd. De genoemde terugliggende geveldelen in de middelste vensterassen eindigen in de topgevels met een geblokte rondboog, waarin wederom een tweede kleine geblokte rondboog met een gecementeerde blindnis is geplaatst.

Tegen de zuidgevel is de liftuitbouw geplaatst (Afbeelding 8). Deze is uit een reeks prefab-gevelelementen bestaande uit keramische elementen in stalen

frames opgebouwd. De liftschacht bestaat uit een viertal ca. 3,5 meter hoge elementen, waarop een viertal één meter hoge elementen is geplaatst. De gevelelementen - Van 40 x 20 cm - zijn in een oranje en grijze kleurstelling uitgevoerd.

De noordgevel is grotendeels identiek aan de reeds beschreven zuidgevel, waarbij de begane grond door de bouwdelen J en K aan het zicht onttrokken worden. Ook de eerste verdieping wordt voor een deel door bouwdeel K aan het zicht onttrokken (Afbeelding 4). Verder is hier een samengesteld kozijn met getoogd bovenlicht zichtbaar gebleven. De kozijnstijlen, dorpels en detaillering komen overeen met die van de overige vensters. Het getoogde bovenlicht wordt verder verlevendigd door een geblokte boog in rood metselwerk. Een identiek venster bevindt zich in de westelijke geveltop, terwijl in de oostelijke een gecementeerde blindnis is opgenomen (Afbeelding 12). Boven de middelste travée tussen beide geveltoppen is een verhoogde gemetselde borstwering en een forse schoorsteen aanwezig.

De oost- en westgevel van bouwdeel C zijn eveneens grotendeels identiek. De westgevel kent een geleding in drie velden, gescheiden door de genoemde steunberen, waarin telkens een tweetal vensterassen opgenomen is (Afbeelding 8). De vensters bezitten harstenen onderdorpels, kozijnstijlen en bovendorpels in rode Udelfanger zandsteen. De vensters bezitten daarboven de in rode baksteen gemetselde segmentbogen als ontlastingsbogen in metselwerk. De achterliggende binten van de vloerconstructies tekenen zich af door smeedijzeren sierankers (Afbeelding 11). De gevel bezit boven de met zink beklede hardstenen bakgoot op hardstenen consoles een met Romaanse pannen gedekt zadeldak. De hardstenen consoles worden ondersteund door een in rode steen gemetselde getrapte uitkraging, met daartussen een band van rode baksteen met een overhoekse muizentand. In het dakvlak is een drietal dakpellen met platdak opgenomen. De dakpellen zijn vijflichten, waarin 12-ruits roedenramen met tralies zijn opgenomen.

De aan de westgevel grotendeels identieke oostgevel wordt ter hoogte van de begane grond door de reeks cellen van bouwdeel D aan het zicht onttrokken. De ramen van de eerste verdieping zijn middels halfsteens metselwerk gedicht (Afbeelding 5). Op de tweede verdieping, alwaar de huidige sportzaal gesitueerd is, zijn nog twee ongewijzigde vensters aan de zuidzijde aanwezig. De middelste twee vensters bezitten een verlaagde borstwering en een modern stalen kozijn met een vierruits indeling (Afbeelding 6). De ramen van de twee vensterassen aan de noordzijde van de gevel worden aan het oog onttrokken door een getralied stalen noodtrappenhuis (Afbeelding 7). In het dakvlak boven deze gevel bevinden zich geen dakpellen.

Op diverse plaatsen werden de oorspronkelijke gesneden voegen vervangen. De west- en zuidgevel werden na 1988 vermoedelijk gevoegd, waarbij de gesneden voegen door platvolle vervangen werden.

Afbeelding 4. Overzicht van het bovenste gedeelte van de noordgevel van bouwdeel C. Tegen de gevel op de eerste verdieping is de bovenbouw van bouwdeel K (2002) gebouwd.

Afbeelding 5. Overzicht van het bovenste gedeelte van de oostgevel van bouwdeel C. De middelste ramen van de tweede verdieping werden bij het inrichten van de achterliggende ruimten tot sportzaal vergroot (1988-1991).

Afbeelding 6. Zicht op het linker gedeelte van de oostgevel ter hoogte van de eerste verdieping. Het venster links werd dichtgezet tengevolge van de aanleg van de gang op de eerste verdieping (1988-1991).

Afbeelding 7. Zicht op het rechter gedeelte van de oostgevel ter hoogte van de eerste en tweede verdieping. De linker ramen werden bij het inrichten van de achterliggende ruimten tot sportzaal vergroot (1988-1991). Het roestende stalen noodtrappenhuis rechts dateert uit dezelfde bouwperiode.

Afbeelding 8. Overzicht van de zuid- en westgevel van bouwdeel C. Rechts is de contrasterende liftschacht uit 1997 naar ontwerp van Ir. Vegter zichtbaar.

Afbeelding 9. Overzicht van de zuid- en westgevel van bouwdeel C tussen 1925 en 1935. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLH-SPLA020.

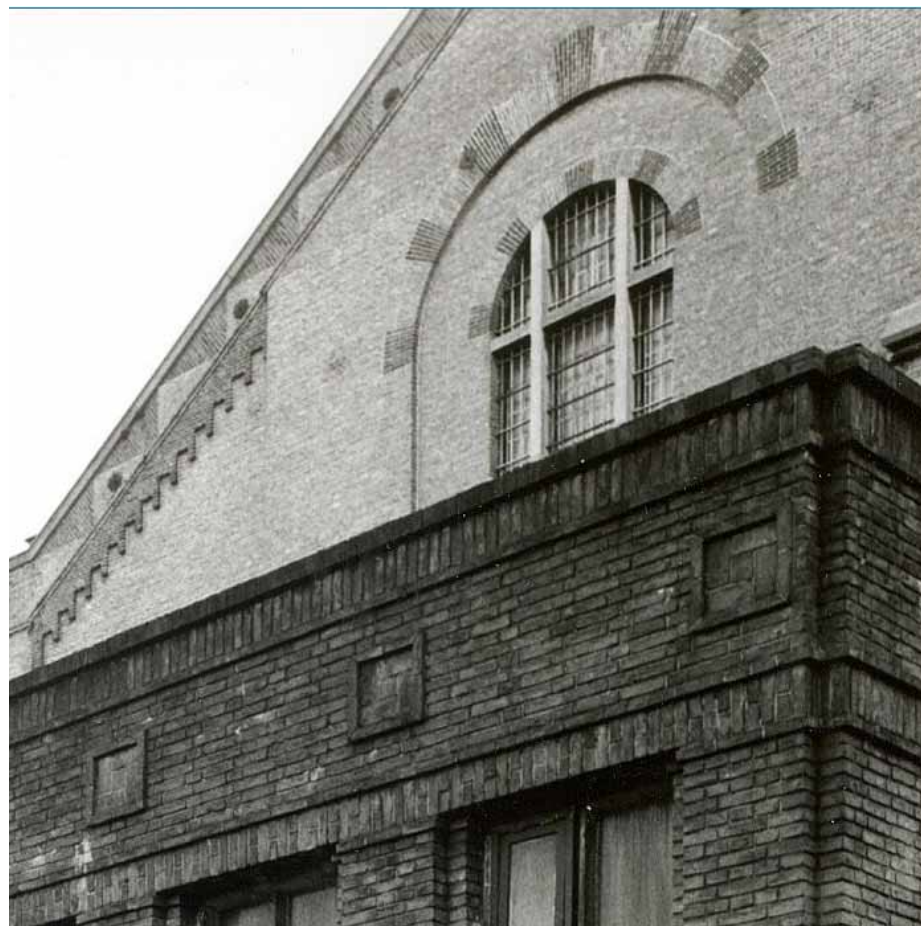
Afbeelding 10. Detail van de voorgaande afbeelding met de zuidgevel omstreeks 1925-1935, zonder de liftuitbouw. Op de begane grond gaf een deur met zij- en bovenlichten toegang tot het talud met een watertrap. Geheel boven is nog juist de ijzeren kooi van de ziekenluchtplaats zichtbaar. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLA020.

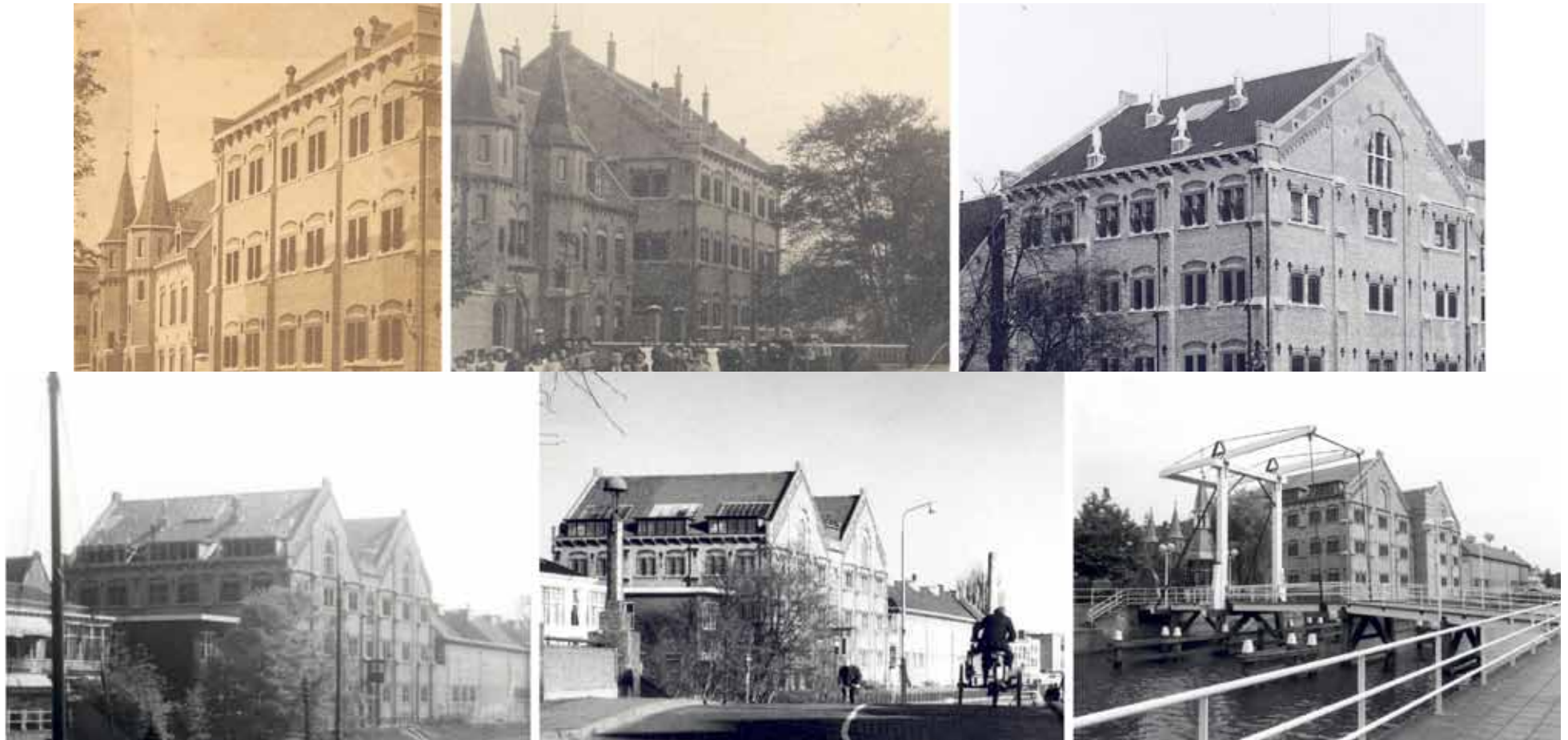
Afbeelding 11. Vergelijking tussen twee van de ankers van bouwdeel C. Het oorspronkelijke links is vervaardigd uit gietijzer. Het anker rechts is een omstreeks 1997 vervangen exemplaar naar plannen van Ir Vegter.

Afbeelding 12. Zicht op één van de dichtgezette vensters in de noordgevel van bouwdeel C. Het venster werd vermoedelijk dichtgezet tijdens het inbrengen van de sportzaal in 1988-1991.

Afbeelding 13. Detail van het venster op de voorgaande afbeelding in februari 1983, kort voor de verbouwing van 1988-1991. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB045.

Afbeelding 14. Foto's van bouwdeel C in verschillende tijdsperiodes. Van links naar rechts en boven naar onder: 1872-1897, 1903, 1925-1935, 1950, 1960, 1998. De foto linksboven uit 1872-1897 toont de westgevel met de ventilatiekanalen op het dak. Op de foto ernaast uit 1903 zijn behalve de ventilatiekanalen ook een drietal kleinere schoorstenen in het dakvlak zichtbaar. De foto rechtsboven toont het in 1921 aangebrachte daklicht. Op de foto linksonder zijn de in 1946 gerealiseerde dakkapellen van de leslokalen op de derde verdieping zichtbaar. In het midden onder zijn verder extra dakramen boven de bestaande dakkapellen geplaatst, die op de foto rechtsonder reeds weer verdwenen zijn. Foto's: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: van links naar rechts en boven naar onder: FDBLHSPLA075, PBBLHSPL015, FDBLHSPLA021, FDZGRWALA060, FDPOTMBGA009, FDZGRWALA050.

Trappenhuis (ruimten K0.16, K0.17, K1.06 en K2.01)

Het centrale trappenhuis is tussen de oostelijke en westelijke bouwdelen gelegen en verbindt alle niveaus middels een tweetal steektrappen met tussenborden langs de oostelijke en westelijke bouwmuren.

De wanden zijn rondom voorzien van een 118 cm hoge gecementeerde plint, afgewerkt met een houten geprofileerd lijstje. In de westelijke en oostelijke bouwmuren zijn op de begane grond een vijftal schuifdeuren met geleiderails-systeem opgenomen (1948). Enkele deuren zijn bekleed met diagonaal geplaatste kraaldelen aan de zijde van het trappenhuis. De dagkanten van de deuren zijn van vellingkanten voorzien. Onder de trappen van de begane grond zijn enkele dichtgezette deuren als blindnissen herkenbaar. Op de eerste en tweede verdieping zijn standaard draaideuren met getoogde bovenzijden in deze bouwmuren opgenomen (1970).

De zuidwand is op elke verdieping van stalen liftdeuren voorzien (1997).

De noordwand bestaat op de begane grond uit een wand uit 1988 met een tweetal patrijspoordeuren; op de beide bovenverdiepingen zijn hier getoogde samengestelde vensters met roedenramen uit de bouwtijd aanwezig (1870).

De plafonds bestaan uit stalen binten met troggewelven (1870).

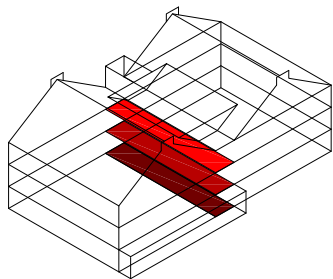
De vloeren zijn cementvloeren, die met een gietvloer zijn afgewerkt (1997).

Op de begane grond is een ijzeren hekwerk aan de noordzijde aanwezig (1988), alsmede een cv-regelinstallatie (XXc) en een electrakast voor de lift aan de zuidzijde (1997).

In de ruimte is op de tweede verdieping een trapopgang met traliewerk en schuifdeur naar de derde verdieping aanwezig (1948).

Op de tweede verdieping is een vloerluik met een loopkat aanwezig (1988-1997).

De trappen zijn opgebouwd uit massief hardstenen treden van 29 x 20 cm. De leuning bestaat uit ijzeren spijlen hart-op-hart 26 cm. De tussenborden - eveneens uitgevoerd als hardstenen platen - worden door 10 cm rond-ijzeren kolommen gedragen (1870).

Afbeelding 15. Overzicht van het trappenhuis vanaf de tweede verdieping gezien richting het noorden. Het traliewerk en het hekwerk aan de andere zijde van het tussenbordes dateren van de verbouwing van 1946-1948.

Afbeelding 16. Overzicht van het trappenhuis vanaf de begane grond gezien richting het zuiden. Het ijzeren hekwerk werd in de periode 1988-1991 ingebracht.

Afbeelding 17. Overzicht van het trappenhuis vanaf de begane grond gezien richting het zuiden in februari 1983. Het trappenhuis is hier zonder hekwerk en nog met de oorspronkelijke uitgang aan de zuidzijde. Vergelijk met Afbeelding 10

Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB060

Afbeelding 18. Overzicht van het trappenhuis vanaf de eerste verdieping gezien richting het zuiden.

Afbeelding 19. Overzicht van het trappenhuis vanaf de eerste verdieping in februari 1983. De glaspui achterin het trappenhuis dateerde vermoedelijk uit 1948 en werd bij de bouw van de liftschacht verwijderd (1997).
Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPB065

Afbeelding 20. Zicht op de toegangsdeur van ruimte K0.08 in de oostwand op de begane grond. De schuifdeuren met kraaldelen werden tijdens de verbouwing van 1946-1948 ingebracht.

Afbeelding 21. Zicht op het venster in de noordgevel op de tweede verdieping in het trappenhuis (1870).

Afbeelding 22. Zicht op het bordes van één van de trappen. De treden en tussenbordes zijn uit massief hardsteenblokken vervaardigd (1870).

Afbeelding 23. Detail van één van de trappen. De sterk uitgesleten treden op de begane grond werden tijdens één van de laatste verbouwingen voorzien van nieuwe ingelijmde stroken hardsteen (1997).

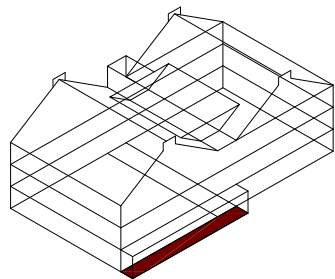
Gang (ruimte K0.06)

De gang bevindt zich aan de noordzijde van bouwdeel C en vormt de verkeersroute tussen de bouwdelen C en D. De gang behoort tot de oorspronkelijke opzet van het gebouw (1870).

De wanden zijn wit gepleisterd en voorzien van een 44 cm hoge gecementeerde plint. Hierbij is er een verschil in plinddikte tussen de zuidzijde - de opgaande gevel van het alkovengebouw - en de noordzijde tegen de latere smederij (1948), die duidelijk dunner is uitgevoerd. De oorspronkelijke cementvloer is nog aanwezig. Het plafond wordt gevormd door stuc op vermoedelijk steengaas en kent een tweetal daklichten met betonnen omrandingen (1946-1948). De zuidelijke buitenwand is voorzien van de uit de bouwtijd daterende vensters van Udelfanger zandstenen omlijstingen (1870). De vensters zijn voorzien van de uit de bouwtijd daterende 20-ruits ijzeren roedenramen (1870). Deze ramen zijn aan de zijde van K0.08 dichtgemetseld. De segmentbogen boven de ramen zijn geschilderd, terwijl de overige delen van de wand gepleisterd zijn. Tegen deze wand is aan de oostzijde een verzinkt stalen trap geplaatst, die bij het vluchtrappenhuis van de sportzaal hoort (1988-1991). Ernaast is een ijzeren luik in de wand aanwezig.

In de noordwand is een getoogde doorgang naar de smederij (1948), voorzien van een moderne (1997) roldeur.

In de oostwand is een uit de bouwtijd daterend kozijn met half rond bovenlicht opgenomen (1870). De deuren daarin werden vermoedelijk tijdens de verbouwing van 1946-1948 gewijzigd, getuige de kunststenen neuten.

Afbeelding 24. Overzicht van ruimte K0.06 gezien richting het westen. Links de vluchtrap vanaf de sportzaal op de tweede verdieping.

Afbeelding 25. Detail van de onderzijde van de linker stijl van de deur van de voorgaande afbeelding. De gecementeerde neuten wijzen op aanpassingen van dit kozijn in de jaren 1946-1948.

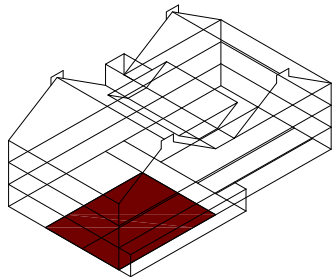
Afbeelding 26. Detail van één van de hoog geplaatste vensters in de zuidwand. De vensters zijn voorzien van zandstenen omlijstingen in Udelfanger steen en dateren uit de bouwtijd (1870).

Magazijnen (ruimten K0.07 t/m K0.09)

De magazijnen zijn gesitueerd in het oostelijk deel op de begane grond ter plaatse van een voormalige slaapzaal. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard. De huidige indeling dateert vermoedelijk van de verbouwing uit de late 19de eeuw en 1946. In de late 19de eeuw werden de oude alkoven met de hardstenen gootstenen en tussenschotten verwijderd zodat een drietal grote ruimten aan de oostzijde ontstond ten behoeve van de opslag van brandstoffen, bouwmaterialen, confectie meubelen en lakenstoffen, en drie ruimten voor opslag van ruwe grondstoffen voor de weverij aan de westzijde. In de jaren '50 werden de ruimten aan de westzijde ingericht als werkzalen van de boekbinderij en magazijnruimten aan de oostzijde.

De plafonds bestaan uit stalen binten met troggewelven, die door stalen onder-slagbalken en gietijzeren kolommen in het midden van de ruimten ondersteund worden (1870). De vloeren bestaan uit cementvloeren (1870), en zijn deels afgewerkt met linoleum of gietvloeren (1988-1997). De buitengevels van de ruimten worden door de tweelichten met Udelfanger zandstenen omlijstingen en geprofileerde onderdorpels gekarakteriseerd. Hierin zijn thans eenvoudige vrij grof gedetailleerde houten éénruits ramen aanwezig (1997).

De westwand in het huidige magazijn op de begane grond is voorzien van schuifdeuren met een aan die van de smederij vergelijkbare detaillering (1948). In de bouwmuren zijn als weinige bouwsporen nog de 26 cm brede sleuven ten behoeve van de voormalige ventilatieschachten aanwezig. Tegen de oostelijke en westelijke buitengevels zijn telkens tegen de muurdammen tussen de vensters bouwsporen van de voormalige hardstenen gootstenen en tussenschotten zichtbaar. In de noordelijke buitengevel zijn diverse originele vensteromlijstingen zichtbaar, waarvan de raamopeningen dichtgemetseld zijn. De bouwmuren tussen de werkruimten en voormalige slaapzalen in bezitten op de begane grond bouwsporen met een reeks dichtgemetselde getoogde openingen, die oorspronkelijk van tralies voorzien waren.

Afbeelding 27. Overzicht van ruimte K0.08 gezien richting het oosten.

Afbeelding 28. Overzicht van ruimte K0.09 gezien richting het oosten. Rechts zijn de oorspronkelijke getraliede vensters in de bouwmuren van de slaapzalen zichtbaar.

Afbeelding 29. Overzicht van de 'boekbinderij' gezien richting het oosten in februari 1983. De foto betreft vermoedelijk ruimte K0.19 of K0.23. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB062

Afbeelding 30. Detail van voorgaande afbeelding met de oorspronkelijke vensters. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB062

Afbeelding 31. Compilatie van afbeeldingen van één van de kolommen in het bouwdeel. (1870). De kolommen zijn voorzien van strips ten einde eventuele tussenwanden en schotten te kunnen plaatsen. Blijkens de bouwtekeningen waren oorspronkelijk hardstenen platen als afscheidingen in de alkoofruimten aangebracht (1870). Deze indeling was op de begane grond reeds vóór 1894 verdwenen.

Afbeelding 32. Zicht op één van de dichtgezette vensters in de oostwand van ruimte K0.07.

Afbeelding 33. Zicht op het muurwerk van de oostwand van ruimte K0.07. De pijl geeft een bouwspoor aan van een voormalige dwarswand of tussenschot, behorende bij de oorspronkelijke gootstenen en hardstenen tussenschotten.

Kantine gedetineerden (ruimte K0.10 t/m K0.14)

De kantine van de gedetineerden is gesitueerd in het oostelijk deel op de begane grond ter plaatse van een voormalige slaapzaal. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard. In de bouwmuren zijn als weinige bouwsporen nog de 26 cm brede sleuven ten behoeve van de voormalige ventilatieschachten aanwezig.

De huidige indeling dateert vermoedelijk van de verbouwing uit de late 19de eeuw en 1946. In de late 19de eeuw werden de oude alkoven met de hardstenen gootstenen en tussenschotten verwijderd zodat een grote ruimte aan de oostzijde ontstond ten behoeve van de opslag van confectie meubelen en lakenstoffen.

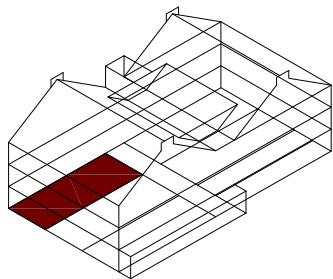
In de jaren '50 werden de ruimten aan de westzijde ingericht als werkzalen van de boekbinderij en magazijnruimten aan de oostzijde.

De wanden zijn rondom voorzien van een 135 cm hoge gecementeerde plint. In de westelijke wand is een schuifdeur met geleiderailsysteem opgenomen (1948). De dagkanten van de deur zijn van vellingkanten voorzien.

De plafonds bestaan uit stalen binten met troggewelven, die door stalen onder-slagbalken en gietijzeren kolommen in het midden van de ruimten ondersteund worden (1870).

De vloer is een cementvloer, deels recentelijk afgewerkt met underlayment (2004).

In de ruimte is een kantoorhokje met glasroedenpuien en wc aanwezig (1948). De scheidingswand halverwege de ruimte dateert uit één van de recentste verbouwingen (1997).

Afbeelding 34. Overzicht van ruimte K0.11 gezien richting de pui naar ruimte K0.10 (het oosten).

Afbeelding 35. Overzicht van ruimte K0.11 gezien richting het westen. Links het kantoortje uit 1948, waarbij toezicht op de gevangenen werd gehouden.

Afbeelding 36. Zicht in de voorruimte van het toilet K0.14 in het kantoortje uit 1948. De huidige afwerking van de toiletruimte dateert uit 1988.

Binderij (ruimte K0.19 t/m K0.27)

De binderij is gesitueerd in het westelijk deel op de begane grond ter plaatse van een drietal voormalige slaapzalen. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard. In de bouwmuren zijn als weinige bouwsporen nog de 26 cm brede sleuven ten behoeve van de voormalige ventilatieschachten aanwezig.

De huidige indeling dateert vermoedelijk van de verbouwing uit de late 19de eeuw en 1946. In de late 19de eeuw werden de oude alkoven met de hardstenen gootstenen en tussenschotten verwijderd zodat een drietal grote ruimten aan de westzijde ontstond ten behoeve van de opslag van de ruwe stoffen voor de weverij.

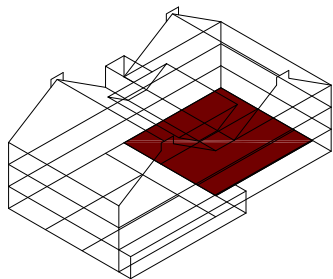
In de jaren '50 werden de ruimten aan de westzijde ingericht als werkzalen van de boekbinderij.

De wanden zijn rondom voorzien van een 135 cm hoge gecementeerde plint. In de westelijke wand is een schuifdeur opgenomen (1948). Op de zuidelijke buitengevel zijn in het pleisterwerk verdiepte vakken aangebracht.

De plafonds bestaan uit stalen binten met troggewelven, die door stalen onderlagbalken en gietijzeren kolommen in het midden van de ruimten ondersteund worden (1870).

De vloer is een epoxy gietvloer.

Tegen de oostwand is een toilet aanwezig (1948), terwijl een meer recent exemplaar tegen de noordwand zich bevindt (1997).

Afbeelding 37. Overzicht van ruimte K0.19 gezien richting het westen.

Afbeelding 38. Overzicht van ruimte K0.19 gezien richting het oosten. De wc werd vermoedelijk in 1948 ingebracht.

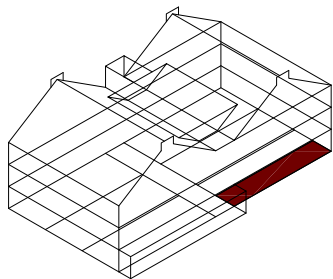
Afbeelding 39. Zicht op het middelste venster in de zuidwand van ruimte K0.19. De onderzijde van de geprofileerde onderdorpel van het venster is in stucwerk uitgevoerd en werd ingekort in verband met de bouw van een kantoorje met glasroedenpuien (1948).

Toegang personeel en bezoek (ruimte L0.23)

Het trappenhuis bevindt zich aan de noordwestzijde op de begane grond en vormt de verkeersroute voor de bezoekers van de entree in bouwdeel B naar de spreekkamers in bouwdeel C. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard.

De wanden zijn wit gepleisterd en gedeeltelijk voorzien van verticale stroken met zwarte mozaiektegeltjes. In de zuidwand zijn de stalen kolommen uit de bouwtijd opgenomen (1870). De oorspronkelijke vloer is voorzien van blauw marmoleum, waarin grijze banden verwerkt zijn, die corresponderen met de genoemde banen van mozaiektegeltjes. Het plafond wordt gevormd door wit gepleisterde troggewelven op stalen binten.

Aan de oostzijde van de ruimte is de trap naar de eerste verdieping (1997). De trap bestaat uit U-profielen met hardstenen treden van 30 x 5 cm.

Afbeelding 40. Overzicht van ruimte L0.23 gezien richting het oosten.

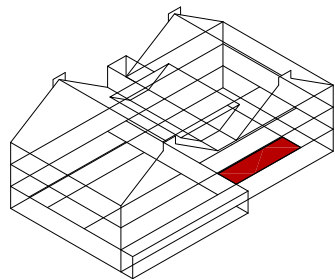
Gang (ruimte K1.01)

De L-vormige gang bevindt zich aan de noordwestzijde op de eerste verdieping en vormt de verkeersroute voor de bezoekers van de entree in bouwdeel B naar de spreekkamers in bouwdeel C. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard.

De wanden zijn wit gepleisterd en gedeeltelijk voorzien van een triplex beplating met een hoogte van twee meter. De oorspronkelijke vloer is voorzien van blauw marmoleum en meranti plintjes. Het plafond wordt gevormd door wit gepleisterde troggewelven op stalen binten.

De onderste twee meter van de *westwand* is bekleed met triplex dat wordt onderbroken door een doorgang met een blauwe 'patrijspoortdeur'.

De *noordwand* (buitengevel) bezit twee dubbele vensters voorzien van hardstenen onderdorpels, houten ramen en traliewerk. De *zuidwand* betreft een lichte scheidingswand in de vorm van een glaspui met draadglas (1988-1991, doch vermoedelijk aangepast in 1997). De oostwand is nagenoeg blind en wordt slechts verlevendigd door een getoogde zware houten voormalige zaaldeur uit de bouwtijd (1870) en is voorzien van zware ijzeren gehengen. Aan de oostzijde van de ruimte is de trap naar de begane grond (1997).

Afbeelding 41. Overzicht van ruimte K1.01 gezien richting het westen. Achter de wand met triplexbekleding bevinden zich de spreekkamers.

Afbeelding 42. Overzicht van ruimte K1.01 gezien richting het oosten met de trap naar de begane grond. Rechts is de lichte scheidingswand met een tweetal bezoekkamers zichtbaar (1997).

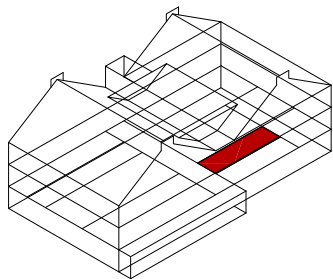
Afbeelding 43. Detail van de voorgaande afbeelding met de deur naar het trappenhuis K1.06. De deur stamt uit de bouwtijd (1870).

Ruimten bezoekers en hulpverlening (ruimte K1.02 t/m K1.04)

De ruimten voor de bezoekers en hulpverlening liggen aan de L-vormige gang op de noordwestzijde van de eerste verdieping.

De wanden bestaan uit lichte scheidingswanden met aan de noordzijde een glaspui met draadglas (1997). De zuidwand betreft een oorspronkelijke bouwmuur (1870) en is blind.

De oorspronkelijke vloer is voorzien van blauw marmoleum en meranti plintjes. Het plafond wordt gevormd door een eenvoudig systeemplafond (1997), dat bevestigd is onder het oorspronkelijke plafond met gepleisterde troggewelven op stalen binten.

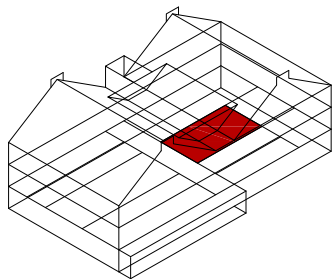

Afbeelding 44. Overzicht van ruimte K1.04 gezien richting het westen. Tussen beide bezoekersruimten is een drielicht aanwezig.

Fouilleerruimten (ruimte K1.07 t/m K1.10)

De vier fouilleerruimten bevinden zich aan de westzijde op de eerste verdieping. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard.

De wanden zijn wit gepleisterd en gedeeltelijk voorzien van een triplex beplating met een hoogte van twee meter met erboven een glasstrook. De oorspronkelijke vloer is voorzien van grijs en rood marmoleum en meranti plintjes. Het plafond wordt gevormd door wit gepleisterde troggewelven op stalen binten. De deuren zijn hier uitgevoerd als de zogenaamde blauwe 'patrijspoortdeuren', en zijn karakteristiek voor de verbouwingen uit 1988-1991 en 1997.

Afbeelding 45. Overzicht van ruimte K1.08 gezien richting het zuiden.

Afbeelding 46. Overzicht van ruimte K1.10 gezien richting het zuiden.

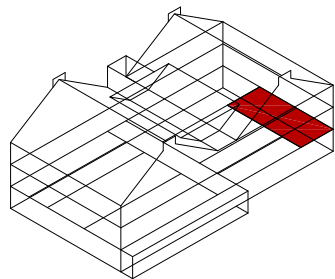
Spreekkamers (ruimte K1.11 t/m K1.17)

De vier spreekkamers bevinden zich aan de westzijde op de eerste verdieping. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard.

De wanden van de spreekkamers zijn wit gepleisterd en zijn aan de zijde van de gang geel geschilderd. De gangwanden (1997) zijn gedeeltelijk voorzien van een triplex beplating met een hoogte van twee meter met erboven een glasstrook. De oorspronkelijke cementvloer is voorzien van crème marmoleum en meranti plintjes. Het plafond wordt gevormd door wit gepleisterde troggewelven op stalen binten.

De deuren zijn hier uitgevoerd als de zogenaamde blauwe 'patrijspoortdeuren', en zijn karakteristiek voor de verbouwingen uit 1988-1991 en 1997.

In de spreekkamers zijn de buitenwanden voorzien van de uit de bouwtijd daterende vensters van Udelfanger zandstenen omlijstingen (1870) en gemoderiseerde houten ramen (1997) voorzien.

Afbeelding 47. Overzicht van ruimte K1.17 gezien richting het zuiden. Rechts naats de doorgang is een terugliggende sleuf zichtbaar, behorende bij een voormalig ventilatiekanaal uit de bouwtijd.

Afbeelding 48. Overzicht van ruimte K1.16 gezien richting het westen met de oorspronkelijke vensters en Udelfanger zandstenen omlijstingen (1870).

Afbeelding 49. Overzicht van ruimte K1.16 gezien richting het oosten met de geel geschilderde gangwand (1997).

Bezoekzaal (ruimte K1.18 t/m K1.20)

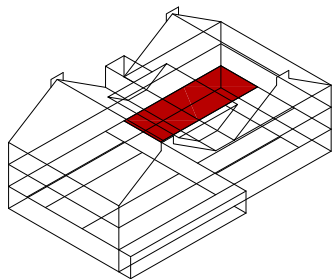
De bezoekzaal is gesitueerd in het zuidwestelijk deel op de eerste verdieping ter plaatse van één van de voormalige slaapzalen. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard.

De huidige indeling dateert vermoedelijk van de verbouwing uit 1946 en 1997. In 1946 werden de uit de bouwtijd daterende alkoven met de hardstenen gootstenen en tussenschotten verwijderd zodat één grote slaapzaal ontstond ten behoeve van een 48-tal hangmatten. Aan de oostzijde werden twee wc's ingebracht.

In de jaren '50 werd de ruimte ingericht als werkzaal.

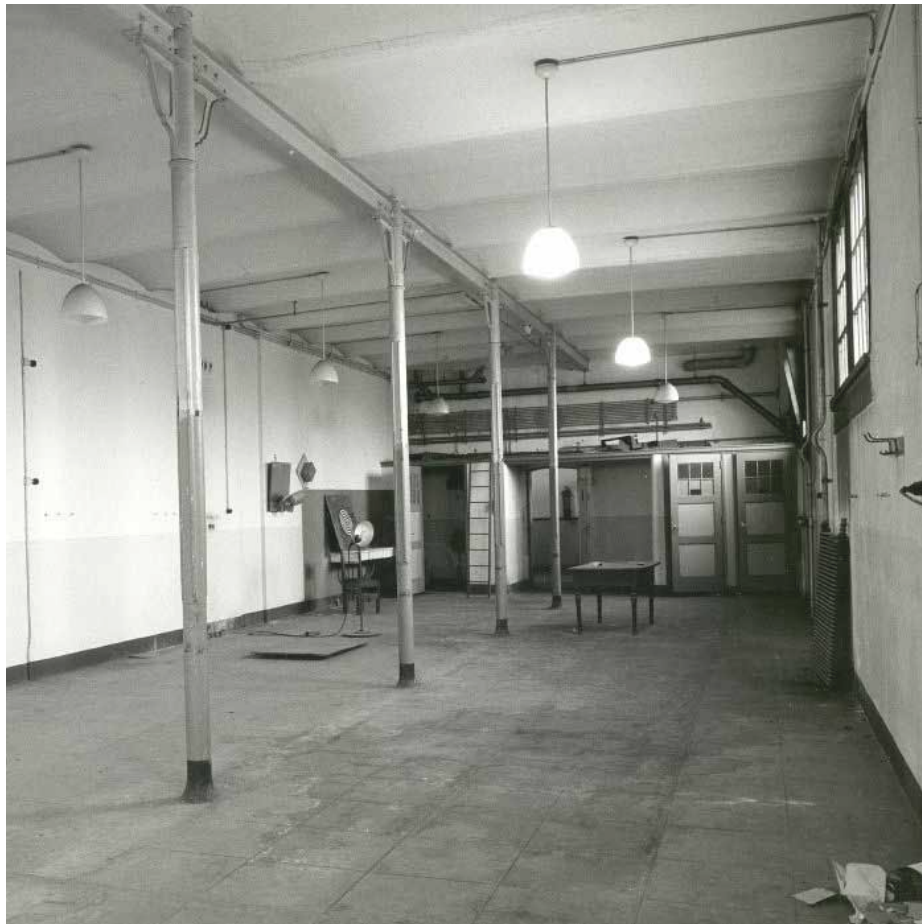
De ruimte werd in 1997 gemoderniseerd en ingericht als bezoekzaal. Hierbij werden de vloeren van gietvloeren voorzien, en werden de gepleisterde wanden middels een moderne meranti plint afgewerkt. Diverse stalen ramen uit de jaren 1947-1948 werden tijdens de laatste verbouwing vervangen door de huidige grovere houten exemplaren (1997).

De plafonds bestaan uit stalen binten met troggewelven, die door stalen onder-slagbalken en gietijzeren kolommen in het midden van de ruimten ondersteund worden (1870). Hieronder zijn recent akoestische platen aangebracht (1997).

Afbeelding 50. Overzicht van ruimte F1.18 gezien richting het westen. De ruimte wordt gekarakteriseerd door de verbouwing uit 1997 met de marmoleum vloer, meranti plinten en de akoestische platen onder de troggewelven.

Afbeelding 51. Overzicht van ruimte F1.18 gezien richting het westen in 1959. De alcoven in de slaapzaal werden in 1946-1947 uitgebroken zodat één grote ruimte voor 48 hangmatten ontstond. Op de achtergrond de bij deze verbouwing behorende toiletten. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB067.

Afbeelding 52. Zicht in toiletruimte K1.20. De toiletten werden in 1946-1947 in de slaapzalen gebouwd en werden in 1997 gemoderniseerd.

Afbeelding 53. Zicht op één van de vensters in de zuidwand van ruimte K1.18.

Afbeelding 54. Zicht op één van de vensters in de zuidwand van ruimte K1.18 in februari 1959. De verlichting - behorend bij het werklokaal - is karakteristiek voor de jaren '50 van de 20ste eeuw. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: BDO0591.

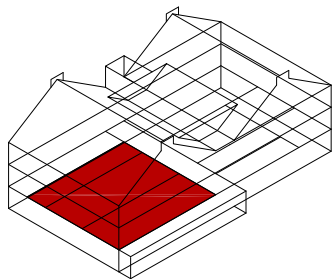
Werkzalen en magazijn (ruimte K1.21 t/m K1.31)

De werkzalen en magazijn zijn gesitueerd in het oostelijk deel op de eerste verdieping ter plaatse van een drietal voormalige slaapzalen. Van de inrichting van de oorspronkelijke slaapzaal bleef ten gevolge van diverse verbouwingen niets meer bewaard. In de bouwmuren zijn als weinige bouwsporen nog de 26 cm brede sleuven ten behoeve van de voormalige ventilatieschachten aanwezig.

De huidige indeling dateert vermoedelijk van de verbouwingen uit 1946 en 1997. In 1946 werden de oude alkoven met de hardstenen gootstenen en tussenschotten verwijderd zodat een drietal grote slaapzalen ontstond ten behoeve van 48 hangmatten per zaal. Aan de westzijde werden tegen het trappenhuis telkens twee wc's ingebracht.

In de jaren '50 werden de ruimte ingericht als werkzaal en magazijnruimte. De ruimten werden in 1997 gemoderniseerd. Hierbij werden de vloeren van gietvloeren voorzien, en werden de gepleisterde wanden middels een moderne meranti plint afgewerkt. Diverse stalen ramen uit de jaren 1947-1948 werden tijdens de laatste verbouwing vervangen door de huidige grovere houten exemplaren (1997).

De plafonds bestaan uit stalen binten met troggewelven, die door stalen onder-slagbalken en gietijzeren kolommen in het midden van de ruimten ondersteund worden (1870). Hieronder zijn recent akoestische platen aangebracht (1997). In de westwand van ruimte K1.25 is voorts een klein venster nabij het plafond opgenomen. Dit venster diende als kijkopening voor de bewakers, die vanaf de tussenborden vanuit het trappenhuis zicht in de slaapzalen - later werkplaatsen - hadden.

Afbeelding 55. Overzicht van ruimte K1.21 gezien richting het westen. De toiletten - op de foto rechts achterin - werden in 1946-1947 in de slaapzalen gebouwd en werden in 1997 gemoderniseerd. Het kantoorje linksachter stamt uit 1988-1991.

Afbeelding 56. Overzicht van ruimte K1.25 gezien richting het westen.

Afbeelding 57. Overzicht van ruimte K1.28 gezien richting het oosten.

Afbeelding 58. Overzicht van kantoorruimte K1.24 gezien richting het noorden.

Afbeelding 59. Zicht in één van de voorruimten van de toiletten. De toiletten werden in 1946-1947 in de slaapzalen gebouwd en werden in 1997 gemoderniseerd.

Afbeelding 60. Zicht op de staalconstructie ter plaatse van de zuidwand van ruimte K1.25, ter ondersteuning van de vloer van de bovenliggende gymzaal. Links is een sparring ten behoeve van een voormalig ventilatiekanaal zichtbaar.

Afbeelding 61. Zicht op het toezichtvenster in de westwand van ruimte K1.25. Via dit venster kon toezicht worden gehouden op de werkzaal vanaf het bordes van de trap tussen de tweede en derde verdieping.

Gang (ruimte K1.29)

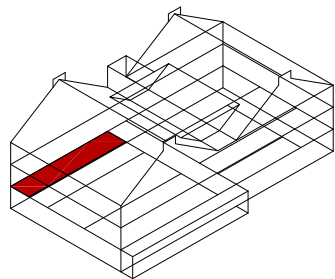
De gang bevindt zich aan de zuidzijde van bouwdeel C en is onderdeel van de verkeersroute tussen het poortgebouw (bouwdeel B) en de gangen naar de bouwdelen E en F.

De wanden zijn wit gepleisterd en gedeeltelijk voorzien van een triplex beplating met een hoogte van twee meter. De oorspronkelijke vloer is voorzien van blauw marmoleum en meranti plintjes. Het plafond wordt gevormd door wit gepleisterde troggewelven op stalen binten in twee richtingen.

De onderste twee meter van de *noordwand* - Een secundaire lichte scheidingswand - is bekleed met triplex, dat in gele tinten geschilderd is.

De deuren zijn hier uitgevoerd als de zogenaamde blauwe 'patrijspoortdeuren', en zijn karakteristiek voor de verbouwingen uit 1988-1991 en 1997.

De zuidelijke buitenwand is voorzien van de uit de bouwtijd daterende vensters van Udefanger zandstenen omlijstingen (1870) en werd later van gemoderniseerde houten ramen (1997) voorzien.

Afbeelding 62. Overzicht van ruimte K1.29 gezien richting het oosten.

Afbeelding 63. Zicht op de muurdam ter plaatse van de doorbraak in de oostgevel van bouwdeel C ten behoeve van het realiseren van de gang K1.29 op de eerste verdieping.

Afbeelding 64. Detail van één van de doorvoeren van de verwarmingsbuizen ter plaatse van de zuidwand van de gang. Links is een 8 cm zware cv-buis zichtbaar, die vermoedelijk uit de verbouwing van 1946-1947 stamt. Vermoedelijk betrof het het zogenaamde Tichelaar systeem, dat functioneerde als een enkelbuizig systeem met natuurlijke circulatie van het cv-water. Tijdens een latere modernisering werden de oude cv-buizen vervangen door duims buizen. De oude buis bleef hierbij in de vloeren als mantelbuis gehandhaafd.

Sportzaal (ruimte K2.02 t/m K2.11)

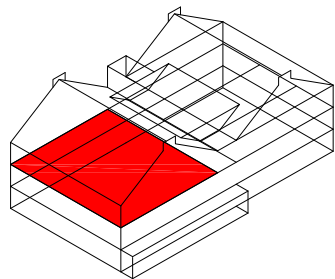
De sportzaal is gelegen op de tweede verdieping aan de oostzijde van bouwdeel C, en bezit een eigen sanitaire groep bestaande uit twee kleedkamers met douches.

De wanden bestaan uit schoon metselwerk met bakstenen van 21,5 x 10 x 10 in halfsteensverband. Het bovenste deel der wanden is voorzien van een houten bekleding uit horizontale delen.

De twee centraal geplaatste vensters in de oostgevel werden tijdens de verbouwing van 1988-1991 naar onderen verlengd, waarbij de hardstenen onderdorpels behouden bleven. De overige vensters betreffen de uit de bouwtijd daterende tweelichten en worden gemerkt door de Udelfanger zandstenen kozijnstijlen en dorpels.

De vloer is een zware linoleum gymzaalvloer en dateert evenals het systeemplafond van de verbouwing uit 1988-1991.

De wanden van de kleedkamers en voorruimten (K2.02 t/m K2.07) zijn voorzien van een 1,8 meter hoog tegellambris uit witte tegels van 15 x 15 cm, waarboven pleisterwerk is aangebracht. De vloer bestaat uit grestegels van 10 x 10 cm en het verlaagde plafond wordt gevormd door een systeemplafond.

Afbeelding 65. Overzicht van ruimte K2.08 gezien richting het zuiden. De sportzaal werd in 1988-1991 ter plaatse van een drietal oudere slaapzalen ingebracht.

Afbeelding 66. Zicht op de trap tegen de westwand van ruimte K2.08. De ophaalbare stalen trap werd in 2000 aangebracht als vluchtweg voor het personeel.

Afbeelding 67. Zicht in één van de twee kleedkamers (1988-1991).

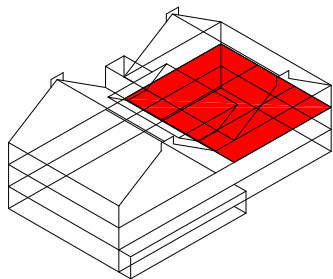
Huisvlijt en fitness (ruimte K2.12 t/m K2.23)

De afdelingen huisvlijt en fitness (ruimten K.2.12 t/m K2.23) zijn gesitueerd in het westelijk deel op de tweede verdieping ter plaatse van de oorspronkelijke ziekenafdeling van de gevangenis. Van de oorspronkelijke indeling uit 1870 met een vijftal ziekenzalen en twee isoleercellen gegroepeerd rondom de centrale ruimte voor de bewaking is - behoudens de constructieve indeling van de verdieping - niets meer behouden. Ook zijn er geen elementen meer die behoren tot modernisering van de ziekenafdeling in 1947-1948. Deze indeling was nog in 1988 behouden (Afbeelding 144).

De huidige indeling dateert vermoedelijk van de verbouwing uit 1997. Hierbij werden de vloeren van gietvloeren voorzien, en werden de gepleisterde wanden middels een moderne meranti plint afgewerkt. Op de wanden is een 1,25 meter hoge gecementeerd lambris aanwezig, die vermoedelijk dateert uit de laatste modernisering van de ziekenafdeling (1947-1948). Diverse stalen ramen uit de jaren 1947-1948 werden tijdens de laatste verbouwing vervangen door de huidige grovere houten exemplaren (1997), met uitzondering van enkele ramen in de bouwmuren tussen de afzonderlijke ruimten.

De plafonds bestaan uit stalen binten met troggewelven, die door stalen onder-slagbalken en gietijzeren kolommen in het midden van de ruimten ondersteund worden (1870). In ruimte K2.20 zijn hieronder recente akoestische platen aangebracht (1997). In ruimte K2.17 is in de troggewelven een plafondlicht uit glazen bakstenen aangebracht (1947-1948).

In de ruimten zijn enkele secundaire scheidingswanden aangebracht, zoals die van de ruimten K2.21 en K2.22 en K2.23 (1997).

Afbeelding 68. Overzicht van ruimte K2.20 gezien richting het oosten. In de ruimte bevinden zich recente akoestische platen onder het oorspronkelijke plafond met troggewelven (1997)

Afbeelding 69. Overzicht van ruimte K2.18 gezien richting het westen. De ijzeren ramen in de bouwmuren - rechts en links op de foto - dateren vermoedelijk van de verbouwing van de ziekenafdeling in 1947-1948. De houten ramen in de westelijke kopgevel zijn recent (1997).

Afbeelding 70. Overzicht van ruimte K2.18 gezien richting het noordwesten in januari 1959. De foto geeft een goed beeld van het interieur van de in 1947-1948 gemoderniseerde ziekenafdeling. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: BDO0596.

Afbeelding 71. Zicht op één van de vensters van Afbeelding 69 in de noordwand van ruimte K2.18. De ijzeren ramen in de bouwmuren dateren vermoedelijk van de verbouwing van de ziekenafdeling in 1947-1948.

Afbeelding 72. Zicht op de toiletruimten K2.19, K2.22 en K2.23 aan de oostzijde van ruimte K2.17. Deze ruimten werden zeer recent aangebracht (1997).

Afbeelding 73. Zicht op het voormalige plafond in ruimte K2.17. Het plafondlicht werd ten tijde van de renovatie van de gangen en bouw van de lift in 1997 door de bovenliggende zwalustaart betonvloer gedicht.

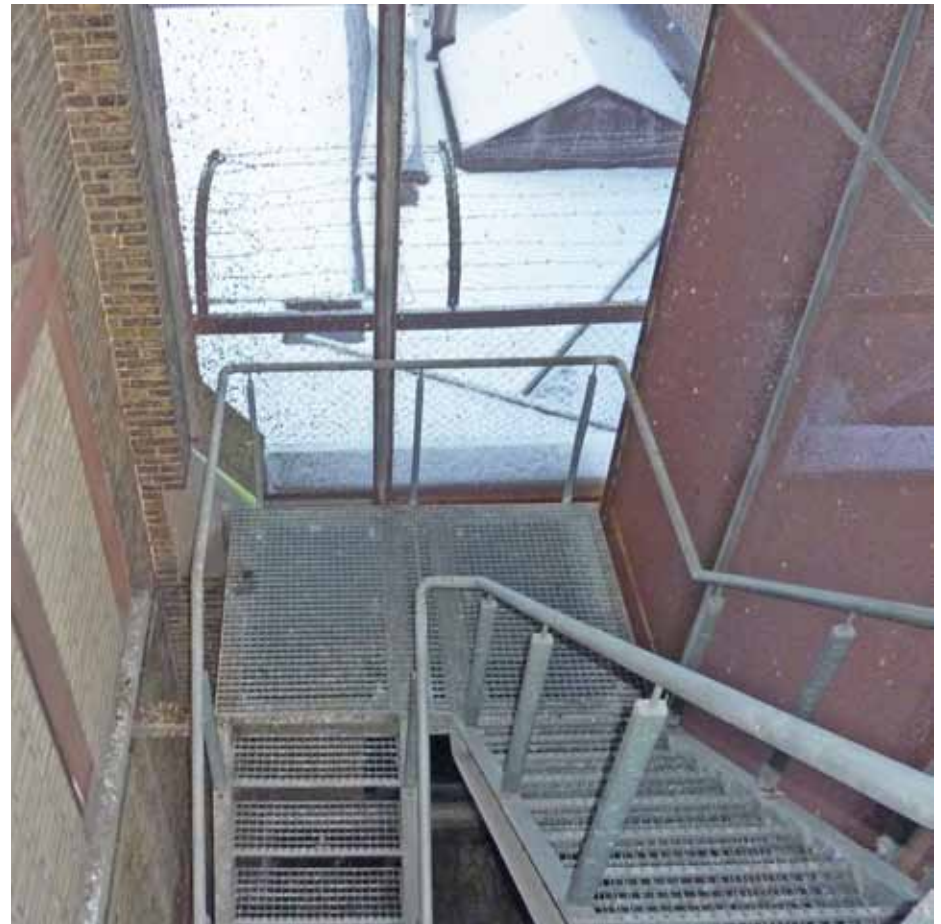

Afbeelding 74. Detail van de onderzijde van één van de ijzeren binten in ruimte K2.18. De functie van de ijzeren klemmen is onbekend. Mogelijk betreffen het bevestigingsklemmen voor de oude gasleidingen van de verlichting.

Vluchttrap (ruimte J2.09A)

De vluchttrap werd tegelijkertijd met de realisatie van de sportzaal op de tweede verdieping tijdens de verbouwing van 1988-1991 aan de westzijde tussen bouwdeel C en D gebouwd.

De vluchttrap werd in verzinkt stalen steektrappen, bordessen en dito leuningen vormgegeven binnen een stalen kooiconstructie, voorzien van een lessenaarsdak uit stalen dakplaten en tussen de stijlen afgewerkt met gaaswerk. In verband met de bouw van de vluchttrap werd een venster op de tweede verdieping gewijzigd in een vluchtdeur en werden tevens diverse andere vensters op de eerste verdieping middels halfsteens metselwerk dichtgezet.

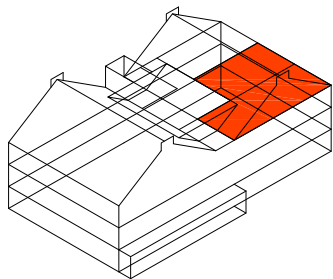
Afbeelding 75. Zicht op de vluchttrap J2.09A ter hoogte van de tweede verdieping.

Personeelsverenigingsruimten (ruimte K3.01 t/m K3.04)

De huidige personeelsruimten kwamen in 1946-1947 tot stand, op het moment dat de derde verdieping - de zolderverdieping - ingericht werd met leslokalen en een bibliotheek. De binnenwanden van kalkzandsteen dateren uit deze tijd. De vloer bestaat uit een cementvloer met marmoleum in K3.01 en is voorzien van vloerbedekking in K3.02.

In de noordwand bevindt zich een uit de bouwtijd daterend groot getoogd roedenraam met zinken roeden en bijbehorende originele espanjoletten (1870). Aan de westzijde bevindt zich een grote dakkapel die uit de periode 1946-1947 stamt. Het barmeubel en de deuren naar de gang zijn van later datum en werden tijdens de verbouwing van 1988-1991 ingebracht.

Het plafond bestaat een systeemplafond (1988-1991) in K3.01, terwijl in K.3.02 nog het plafond met stuc op steengaas uit 1946-1947 behouden is. Na de verbouwing van 1988-1991 is de ruimte tot personeelsruimte bestemd werd.

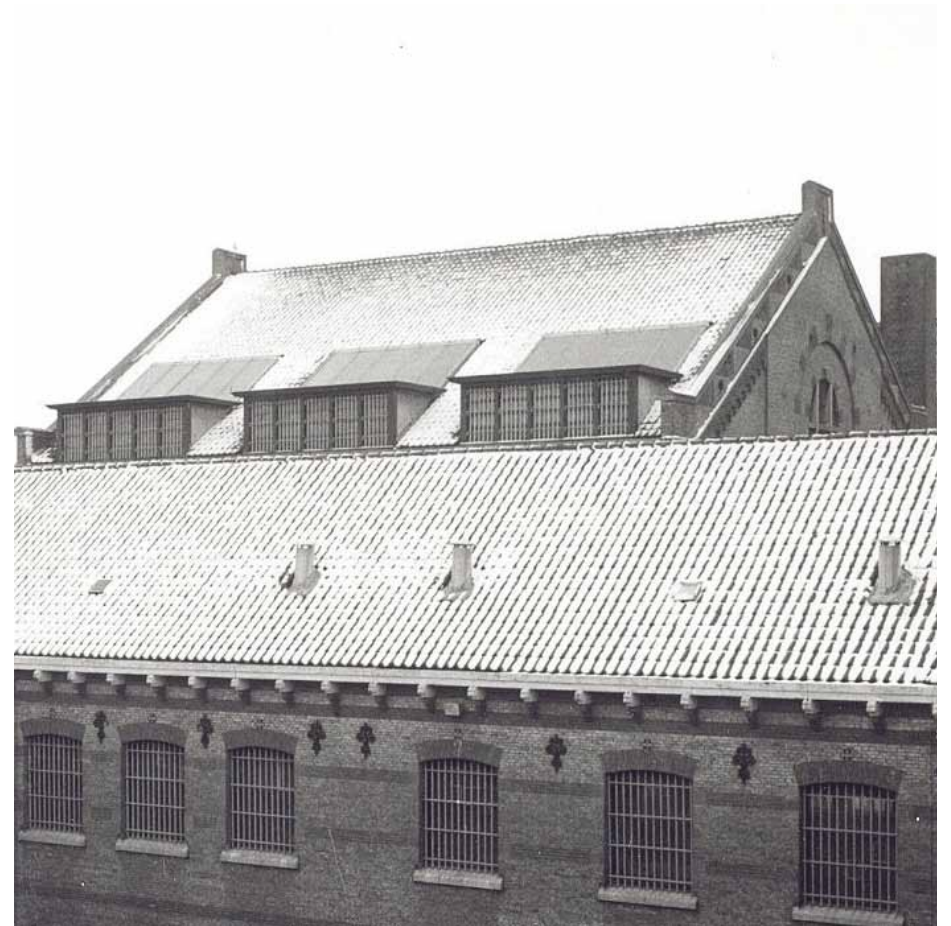

Afbeelding 76. Overzicht van ruimte K3.01 gezien richting het westen met de dakkapel (1946-1947) en het uit de bouwtijd daterende getoogde roedenraam (1870).

Afbeelding 77. Zicht in de bibliotheek op de derde verdieping van bouwdeel C in januari 1959. De dakramen boven de dakkapellen werden vermoedelijk in het begin van de jaren '50 aangebracht voor extra daglichttoetreding in de bibliotheek en aangrenzende leslokalen. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: BDO0592.

Afbeelding 78. Zicht op de kap van bouwdeel C richting het westen in februari 1983, met de dakramen boven de dakkapellen uit 1946-1947. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB081.

Afbeelding 79. Overzicht van ruimte K3.01 gezien richting het oosten. Het bar-meubel is van later datum en werd tijdens de verbouwing van 1988-1991 ingebracht.

Afbeelding 80. Overzicht van ruimte K3.02 gezien richting het westen. De gangmuur met paneeldeuren en het grote roedenraam dateren van de verbouwing van 1946-1947 tot leslokaal. In de linker hoek bevindt zich een toilet uit dezelfde bouwperiode.

Afbeelding 81. Zicht op het venster in de noordelijke kopgevel in ruimte K3.01, een uit de bouwtijd daterend groot getoogd roedenraam met zinken roeden en bijhorende originele espanjoletten (1870).

Afbeelding 82. Detail van voorgaande afbeelding met uit de bouwtijd daterende espanjolet (1870).

Bergingen (ruimte K3.06 en K3.07)

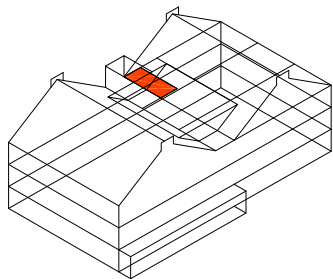
De huidige bergingen en aangrenzende ruimten kwamen in 1946-1947 tot stand, op het moment dat de derde verdieping - de zolderverdieping - ingericht werd met leslokalen en een bibliotheek. De binnenwanden van kalkzandsteen dateren uit deze tijd.

De vloer bestaat uit een cementvloer, en dateert vermoedelijk nog uit de bouw-tijd van bouwdeel C (1870).

In de westwand zijn de paneeldeuren met twee-ruits bovenlichten opgenomen. De deurkozijnen zijn voorzien van gecementeerde neuten en een dorpel (1946-1947).

De wanden zijn voorzien van recente legplanken die vermoedelijk dateren van de verbouwing van 1988-1991.

Het plafond bestaat uit stuc op steengaas tegen een betonnen balkraaster en is voorzien van acht-ruits roedenramen als plafondlichten, die de ruimten van daglicht voorzagen (1946-1947).

Afbeelding 83. Overzicht van ruimte K3.06, gezien richting het westen.

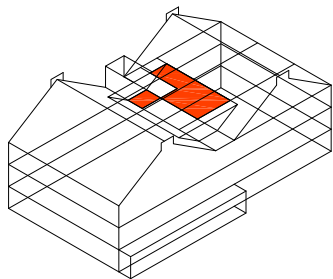
Afbeelding 84. Detail van de onderzijde van de rechter stijl van de deur op de voorgaande afbeelding. De deurkozijnen zijn voorzien van gecementeerde neuten en dorpel (1946-1947).

Afbeelding 85. Zicht op de linker helft van het daklicht in ruimte K3.06. Het plafond is voorzien van acht-ruits roedenramen als plafondlichten, die de ruimten van daglicht voorzagen (1946-1947).

Gangen (ruimte K3.05 en K3.12)

De gang en aangrenzende ruimten kwamen in 1946-1947 tot stand, op het moment dat de derde verdieping - de zolderverdieping - ingericht werd met leslokalen en een bibliotheek. De paneeldeuren met twee-ruits bovenlichten, de het grote roedenraam naar K3.02, het voormalige grote daklicht in het oostelijke dakvlak, alsmede het vloerlicht uit glazen bouwstenen behoren bij deze bouwphase. De blauwe deuren met patrijspoortjes dateren van de verbouwing uit de jaren 1988-1991, evenals de marmoleum vloerbedekking. De inbouw van de rolstoelhellingbaan met de trappartij en getoogde doorgang kwam mogelijk pas in 1997 tot stand, in combinatie met de realisatie van de liftschacht. Het velux dakvenster in het oostelijke dakvlak is eveneens recent (1997).

Afbeelding 86. Overzicht van ruimte K3.05 gezien richting het noorden. De paneeldeuren met twee-ruits bovenlichten, de het grote roedenraam naar K3.02, het voormalige grote daklicht in het oostelijke dakvlak, alsmede het vloerlicht uit glazen bouwstenen stammen uit 1946-1947.

Afbeelding 87. Overzicht van ruimte K3.05 gezien richting het zuiden. De inbouw van de rolstoelhellingbaan met de trappartij en getoogde doorgang kwam mogelijk pas in 1997 tot stand, in combinatie met de realisatie van de liftschacht.

Technische ruimte (ruimte K3.08 t/m K3.10)

De huidige technische ruimte en aangrenzende ruimten kwamen in 1946-1947 tot stand, op het moment dat de derde verdieping - de zolderverdieping - ingericht werd met leslokalen en een bibliotheek. De binnenwanden van kalkzandsteen dateren uit deze tijd.

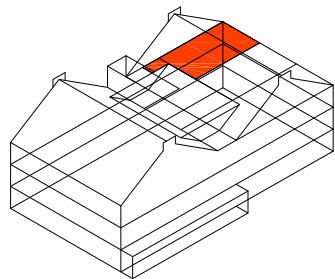
De vloer bestaat uit een cementvloer, en dateert vermoedelijk nog uit de bouwtijd van bouwdeel C (1870).

Aan de noordwand bevindt zich nog een fonteintje met crèmekleurig tegelwerk uit 1946-1947. Ook de grote dakkapel behoort tot deze fase. De grote dakramen in de dakvlakken zijn van later datum en werden tijdens de verbouwing van 1988-1991 dichtgelegd.

Het plafond bestaat uit stuc op steengaas tegen een betonnen balkraaster en werd hier eveneens in 1946-1947 aangebracht met de inrichting van deze ruimte tot leslokaal.

De pui met roedenverdeling van het vertrek en voormalig toilet aan de oostzijde dateren eveneens uit 1946-1947.

Na de verbouwing van 1988-1991 is de ruimte tot technische ruimte bestemd.

Afbeelding 88. Overzicht van ruimte K3.09 gezien richting het oosten. De pui met roedenverdeling van het vertrek en voormalig toilet aan de oostzijde dateren uit 1946-1947.

Afbeelding 89. Overzicht van ruimte K3.09 gezien richting het zuidwesten. De grote dakkapel, geheel rechts op de foto, dateert uit 1946-1947. De grote dakramen in de dakvlakken boven de dakkapel zijn van later datum en werden tijdens de verbouwing van 1988-1991 dichtgelegd.

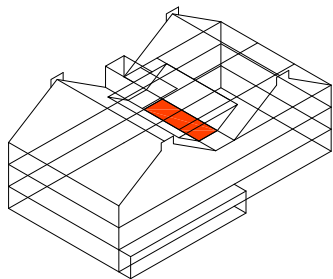

Afbeelding 90. Zicht in toilet K3.08 gezien richting het oosten. De toiletruimte dateert uit 1946-1947 en werd vermoedelijk tijdens of na de verbouwing van 1988-1991 ontmanteld. De deuren zijn voorzien van hang- en sluitwerk uit de jaren '40 van de 20ste eeuw.

Overloop en nevenruimten (ruimte K3.13 t/m K3.16 en K3.19)

De overloop en aangrenzende ruimten kwamen in 1946-1947 tot stand, op het moment dat de derde verdieping - de zolderverdieping - ingericht werd met leslokalen en een bibliotheek. De gemetselde lambrisering behoort bij deze bouwphase. De toiletdeuren werden vervangen in 1988-1991, tegelijkertijd met het inbouwen van de pui van de sportzaal en het afwerken van de vloer met marmoleum.

De blauwe deuren met patrijspoortjes dateren van de verbouwing uit de jaren 1988-1991. In het midden van de vide van het trapgat bevond zich de trap naar het dakterras van de aan de zuidzijde gelegen ziekenluchtplaats. Deze trap werd tijdens de verbouwing van 1988-1991 verwijderd. Hierbij werd eveneens het venster in de noordwand van ruimte K3.19 dichtgezet, een venster dat oorspronkelijk zicht bood op de ziekenluchtplaats aan de noordzijde van de derde verdieping.

Afbeelding 91. Overzicht van ruimte K3.14, gezien richting het zuiden. De ruimte kwam in 1946-1947 tot stand, op het moment dat de derde verdieping - De zolderverdieping - ingericht werd met leslokalen en een bibliotheek. De gemetselde labrisering behoort bij deze bouwphase. De toiletdeuren werden vervangen in 1988-1991, tegelijkertijd met het inbouwen van de pui van de sportzaal links en het afwerken van de vloer met marmoleum.

Afbeelding 92. Zicht in toiletruimte K3.16, gelegen aan de zuidzijde van de overloop. De toiletten werden gemoderniseerd in 1988-1991.

Afbeelding 93. Zicht op het bordes en de laatste steek van de trap naar de zolder in ruimte K3.13. Deze steektrap is vervaardigd uit hardstenen treden en dateert van de verbouwing van 1946-1947.

Afbeelding 94. Overzicht van ruimte K3.14 gezien richting het westen. De getoogde doorgangen zonder deuren, alsmede de gemetselde lambrisering behoren tot de bouwphase van 1946-1947. De blauwe deuren met patrijspootjes dateren van de verbouwing uit de jaren 1988-1991. Geheel links achteraan, juist voor het laatste portaal, bevond zich de trap naar het dakterras van de aan de zuidzijde gelegen ziekenluchtplaats.

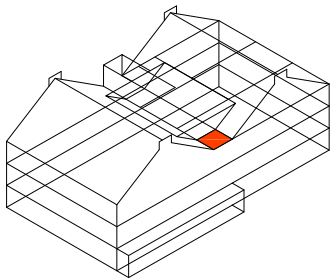
Afbeelding 95. Zicht op het venster in de noordwand ruimte K3.19. Dichtgezet venster met oorspronkelijk zicht op de ziekenluchtplaats aan de noordzijde van de derde verdieping.

Dakterras (ruimte K3.12)

Het dakterras kwam in 1946-1947 tot stand, op het moment dat de derde verdieping - de zolderverdieping - ingericht werd met leslokalen en een bibliotheek.

Het dakterras werd daarbij tussen beide zadeldaken gemaakt, op de plaats waar oorspronkelijk een zinken roevendak tussen de borstweringen van beide kappen ingeklemd lag. Het terras werd voorzien van gecementeerde borstweringen en betonnen vloer en dito luifel en werd met een stalenkooiconstructie afwerkt. De zijwanden onder de betonnen luifel waren voorzien van glazen bouwstenen.

De ruimte werd tijdens de verbouwing van 1988-1991 bij de gang en het achterliggende trappenhuis getrokken en werd bij de bouw van de liftschacht in 1997 op dit vloerniveau aangesloten.

Afbeelding 96. Ruimte K3.12, gezien richting het noordwesten.

Afbeelding 97. Het dakterras ruimte K3.12, gezien richting het noordwesten in februari 1983. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLH-SPLB066.

Kap

De zolders van het Alcovengebouw bestaan uit twee aparte zadeldaken, die elk door drie door brandmuren gecompartmenteerd zijn.

Het plafond van de onderliggende vertrekken van de derde verdieping betreft stuc op steengaas tegen een betonnen raamwerk - met balken van 50 x 50 cm en secundaire liggers van 25 x 10 cm hoh 2 meter - en werd pas in 1946 ingebracht, tegelijkertijd met het inbrengen van leslokalen en een bibliotheek op de derde verdieping. Voordien was hier derhalve een hoge open zolderruimte. De bouwmuren zijn dan ook als schoonmetselwerk met gesneden voegen uitgevoerd bij de bouw in 1870. Het steengaas is middels trekdraden aan de gordingen tegen doorhangen opgehangen.

In plaats van spanten zijn de bouwmuren tot in de zolderruimten doorgetrokken, waarop de gordingen met muurstijlen en korbels zijn opgelegd. De grenen kapconstructie bestaat uit muurplaten van 13 x 18 cm, nokregels van 4 x 28 cm, en bezat van origine spanribben van vuren van 5 x 10 cm hoh 50 cm. Deze spanribben zijn óf niet bij de bouw toegepast, dan wel in 1946 gewijzigd in de huidige zuivere gordingenkap.

Blijkens een reeks dichtgezette balkgaten, waren de afgeschoorde gordingen oorspronkelijk onder 45 graden op de gevel afgeschoord.

De raveling in het dak juist boven de betonnen randbalk hoort bij het voormalige daklicht, dat in de jaren '50 boven de dakkapellen werd toegevoegd.

Afbeelding 98. Overzicht van de westelijke kap gezien richting het zuiden. In plaats van spanten zijn de bouwmuren tot in de zolderruimten doorgetrokken, waarop de gordingen met muurstijlen en korbels zijn opgelegd. Blijkens een reeks dichtgezette balkgaten, waren de twee afgeschoorde gordingen oorspronkelijk onder 45 graden op de gevel afgeschoord.

Afbeelding 99. Overzicht van de westelijke kap gezien richting het noorden. Het plafond van de onderliggende vertrekken van de derde verdieping betreft stuc op steengaas tegen een betonnen raamwerk (1946). Het steengaas is middels trekdraden aan de gordingen tegen doorhangen opgehangen. De raveling in het dak juist boven de betonnen randbalk hoort bij het voormalige daklicht, dat in de jaren '50 boven de dakkapellen werd toegevoegd.

MONUMENTWAARDE VAN HET GEBOUW

Een bouwhistorisch onderzoek is een middel om te komen tot een gefundeerde waardering van het pand. Deze waardering wordt meestal uitgedrukt aan de hand van de volgende indeling in categorieën:

Categorie 1: hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk

Categorie 2: positieve monumentwaarde, behoud wenselijk

Categorie 3: indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk

Stedenbouwkundige situering : categorie 1 en 2

De situering van de vleugel is beeldbepalend voor de bebouwing aan het Blokhuusplein en de stadsbuitengracht (categorie 1).

De vleugel is voorts eveneens beeldondersteunend voor de bebouwing rondom het eerste voorplein (categorie 2).

Bouwmassa : categorie 1 en 3

De waardering van de bouwmassa is in dit geval gelijk aan die van de reeds genoemde stedenbouwkundige waardering. Hierbij bezitten vrijwel alle 19de-eeuwse gebouwen een hoge monumentwaarde (categorie 1). De aangebouwde stalen vluchtrap aan de oostzijde, de loopbrug uit 1988 en de liftschacht uit 1997 bezitten een indifferente monumentwaarde (categorie 3).

Constructie : categorie 1 en 3

De waardering van de constructie komt in grote lijnen overeen met de genoemde waardering van de bouwmassa's. De hoofdvleugels bezitten een monumentale constructie (categorie 1). Hier zijn met name de troggewelven, stalen binten en gietijzeren kolommen van de centrale hal en de zalen, alsmede de kapconstructie waardevolle elementen.

De betonnen balkrasters van de plafonds van de derde verdieping, alsmede de genoemde vluchtrap, liftschacht en de loopbrug aan de binnenplaatszijde zijn indifferent (categorie 3).

Exterieur : categorie 1, 2 en 3

De waardering van het exterieur komt exact overeen met de reeds besproken bouwmassa en constructie. Behalve de ouderdom van de Alkovenvleugel uit 1870 wordt de grondslag voor deze hoge waardering mede gevormd door de kwalitatief goede en zorgvuldige detaillering van de diverse onderdelen, waar-

onder het metselwerk met gesneden voegen, vensteropeningen met zandstenen raamomlijstingen en ontlastingsbogen, topgevels met vlechtwerk en een uitkragende gootlijst (categorie 1).

De uitgebouwde dakkapellen dateren uit 1946-1947 en werden in verzorgd traditioneel timmerwerk (categorie 2). De bouwdelen van ná 1965, zoals de loopbrug, liftschacht en noodtrappenhuis, zijn zuiver utilitair van aard en bezitten geen monumentwaarde (categorie 3).

Interieur : categorie 1,2 en 3

Het bouwdeel bezit ruimten in deze drie categorieën.

In het alkovengebouw zijn met name de voormalige slaapzalen, werkplaatsen en magazijnen, alsmede de centrale hal waardevol (categorie 1). Deze ruimten bezitten nog delen van de oorspronkelijke indeling en veelal ook de daarbij behorende oorspronkelijke detaillering en afwerking (1870). Bij de centrale hal dateren het oorspronkelijke metsel- en pleisterwerk, de onder de huidige gietvloer nog aanwezige hardstenen platen en vloertegels, de celdeuren met aftimmeringen, de trappen met hardstenen treden en vloerplaten, de gietijzeren kolommen en spijlen, alsmede de plafondconstructie nog uit de bouwtijd en bezitten een hoge monumentwaarde. Voor de magazijnen, werkruimten en voormalige slaapzalen zijn behoudens de monumentale muur- en gewelfconstructies de deuren en oudste ventilatieroosters van belang (categorie 1).

De diverse in de jaren 1946-1948 verbouwde ruimten bezitten een positieve monumentwaarde. Het betreft hier de kantine van de gedetineerden (K0.11 en K0.12) en de vertrekken en lokalen op de derde verdieping aan de westzijde (K3.01 t/m K3.12).

De overige ruimten van dit bouwdeel bezitten een indifferente monumentwaarde (categorie 3). Het betreft hier onder andere de recente indelingen van de bezoekerstoegang (L.023), de gang K1.29, de zone met spreek- en fouilleerkamers (K1.01 t/m K1.17), alsmede de sportzaal K2.08 en nevenruimten, en de liftschacht en de vluchtrap (1988-1991).

Van de hiervoor genoemde centrale hal en slaapzalen en magazijnen en werkplaatsen zijn enkele recente wijzigingen eveneens indifferent. Het betreft hier in de centrale hal de gietvloer op de oorspronkelijke hardstenen vloerplaten en vloertegels, de dichtzettingen van oudere deuren, de liftmachinekamer K0.18a, het kantoortje K1.24, alsmede de toilet- en douchruimten K2.13-15 en K2.19-23). (categorie 3). In de voormalige slaapzalen en werkplaatsen zijn de huidige

vloerafwerking en recente houten ramen indifferent (categorie 3).

AANBEVELINGEN VOOR NADER ONDERZOEK

Het bouwdeel werd reeds als onderdeel van de bouwhistorische verkenning van het bureau Baac uit 2008 onderzocht. Desondanks kunnen een drietal aanbevelingen voor nader onderzoek worden genoemd, die bij een eventuele toekomstige functie-wijziging en daarmee gepaard gaande verbouwing van het complex nuttig danwel noodzakelijk zijn.

Kleuronderzoek

Voor zover bekend heeft er tot op heden nog geen systematisch kleuronderzoek in het gebouw plaatsgevonden. Tijdens het veldwerk is gebleken dat er verspreid door het gebouw nog oudere afwerkklagen zich bevinden. Voorbeelden zijn de trap, de kozijnen, deuren en enkele balklagen. Deze zouden onderzocht kunnen worden, zodat meer bekend wordt over de eerdere afwerkingen van het interieur.

Archeologisch onderzoek

Indien sloop- en/of graafwerkzaamheden op het terrein plaatsvinden, dient men rekening te houden met een archeologisch onderzoek.

Archivalisch onderzoek

In het kader van deze rapportage werd slechts beperkt archiefonderzoek verricht. Dit beperkte zich tot het archief van bouw- en woningtoezicht van de gemeente Leeuwarden, het archief van het Historisch Centrum Leeuwarden, het archief van het Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum 'Tresoar' te Leeuwarden en het Nationaal Archief te 's-Gravenhage. Mogelijk kunnen middels aanvullend archiefonderzoek de in het bestek uit 1870 genoemde detailtekeningen alsnog achterhaald worden.

AANBEVELINGEN VOOR RESTAURATIE EN HERGEBRUIK

In aansluiting op het voorgaande zijn aanbevelingen te geven voor een toekomstige restauratie of verbouwing van het bouwdeel. Deze aanbevelingen zijn er op gericht om de in het bouwdeel aanwezige – deels verborgen – kwaliteiten te versterken, dan wel terug te laten komen. De aanbevelingen staan derhalve geheel los van de mogelijkheden of beperkingen die een eventuele toekomstige verbouwing qua programma en budget biedt.

Exterieur

Het exterieur van het bouwdeel is in grote lijnen nog gaaf. De in 1988 aangebouwde gang naar de binnenplaats op de eerste verdieping doet afbreuk aan de beleving van de vleugel en zou bij voorkeur verwijderd moeten worden. Hoewel praktisch en functioneel geldt hetzelfde voor de liftschacht aan de zuidzijde en het stalen vluchttrappenhuis aan de oostzijde. Indien een lift of noodtrappenhuis noodzakelijk zou zijn, is het aan te bevelen deze vrij in het trappenhuis nabij de zuidgevel te plaatsen, of als meer verzorgd ontworpen – bijvoorbeeld in meer passende baksteenarchitectuur – liftschacht aan de noordzijde tegen de binnenplaatsgevel.

De dakkapellen op het westelijk dakvlak – van een positieve monumentwaarde – zijn vrij neutraal qua architectuur. Hoewel de oorspronkelijke dakvlakken meer gesloten waren, is, gezien de grote veranderingen uit 1946-1948 waarbij ook de dakpannen vervangen werden en de laatste ventilatie- en rookkanalen verwijderd werden, handhaving van het huidige beeld aan te bevelen.

De raamopeningen van de slaapzalen en werkplaatsen bleven behouden (1870), terwijl de stalen roedenramen zelf in 1997 vervangen werden door eenvoudige, doch vrij grof gedetailleerde 2-ruits ramen. Het herstel van de voormalige roedenverdeling in ijzer zou zowel het exterieur als het interieur van de zalen zeer ten goede komen.

Het dak was oorspronkelijk uitgevoerd als een geglazuurd pannendak met noklood. Het huidige pannendak dateert uit 1946-1948 en werd gelijktijdig met de dakkapellen aangebracht; het kan op deze wijze behouden blijven.

Het dak was oorspronkelijk voorzien van een reeks keramische ventilatiepijpen met ijzeren ventilatoren, alsmede enkele slanke schoorstenen met gresbuizen pijpen. Herstel hiervan is te overwegen, indien bij een functiewijziging extra rookgasafvoeren of andere ventilatievoorzieningen in het dakvlak zouden moeten worden aangebracht.

Afbeelding 100. Aanzicht van de in 1997 toegevoegde liftschacht. De liftschacht werd sterk contrasterend vormgegeven in afwijkende materialen en kleuren, waardoor het bouwonderdeel afbreuk doet aan de kwaliteit van de overige 19de-eeuwse architectuur van Metzelaar.

Afbeelding 101. De zuidgevel zonder de liftuitbouw. Op de begane grond gaf een deur met zij- en bovenlichten toegang tot het talud met een watertrap. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLA020.

Afbeelding 102. Zicht op het vluchttrappenhuis van de sportzaal tegen de oostgevel. Het roestende trappenhuis tast de kwaliteit van deze gevel sterk aan.

Afbeelding 103. Overzicht van de huidige situatie van de noordgevel nabij de aansluiting met bouwdeel K en B. De keuze voor het gebruik van zowel contrasterende als elementaire materialen - zoals hier het gebruik van stalen damwandprofielen - leidde in 1988 automatisch tot een weinig harmonieus eindresultaat en een aantasting van de architectuur van dit 19de-eeuwse bouwdeel. Verwijdering of aangepaste vervanging is wenselijk.

Afbeelding 104. Overzicht van de zuidgevel vanuit het oosten in februari 1974 waarop de dakkapellen uit 1946 en de bovenliggende dakramen uit de jaren '50 van de 20ste eeuw nog zichtbaar zijn. De dakkapellen bezitten een positieve monumentwaarde. De inmiddels verdwenen dakramen waren storend in de gevelarchitectuur en dienen niet hersteld te worden. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLA053.

Afbeelding 105. Detail van de noordwestelijke hoek van het gebouw met de pvc hemelwaterafvoer. De oorspronkelijke hemelwaterafvoeren bestonden uit gietijzeren buizen van 8 cm doorsnede met een wanddikte van 5 mm en zouden wederom aangebracht kunnen worden. Rechts is een zone met - te hard - vervangen voegwerk zichtbaar, dat tot vorstschade aan het baksteenwerk heeft geleid.

Afbeelding 106. Detail van één van de gedichte vensters in de oostgevel. Deze vensters zouden weer heropend kunnen worden. De vluchttrap en bijbehorende recente doorgangen in het muurwerk, zoals juist linksonder in de foto zichtbaar, kunnen daarbij verwijderd respectievelijk gedicht worden.

Interieur

Trappenhuis

Het trappenhuis bevat enkele dichtzettingen uit 1988/1997 van oudere doorgangen en ramen. Deze dichtzettingen zijn destijds puur utilitair ontworpen om de bruikbaarheid te vergroten, zij bezitten geen wezenlijk architectonische of historische waarde. Daarnaast doen zij afbreuk aan de kwaliteit van de oorspronkelijke, grotere cellenhal waarin zij werden aangebracht. Het verwijderen van de liftschaft aan de zuidzijde zou niet alleen het exterieur ten goede komen, doch zou ook weer daglicht toelaten in de centrale hal (Afbeelding 107). Het herstellen van de oudere ramen en puiken in de zuidgevel zou de ruimtelijkheid en beleving van deze ruimte ten goede komen (Afbeelding 108).

De vloer is voorzien van een gietvloer (1988). Deze zou bij voorkeur verwijderd moeten worden, ten einde de uit de bouwtijd daterende hardstenen platen en dubbelhardgebakken vloertegels in de middenvelden weer in het zicht te brengen.

De wanden zijn thans witgesausd (1988). De wanden zouden van qua kleur hersteld kunnen worden, in combinatie met kleurherstel van de gaanderijen, deuren en ramen.

De toegangsdeuren van de werkplaatsen en voormalige slaapzalen werden diverse malen aangepast. Op enkele plaatsen zijn nog de oorspronkelijke deuren met traliewerk behouden (Afbeelding 111). Indien gewenst zou men deze deuren kunnen herstellen door verwijdering van de recente beplating aan de zijde van het trappenhuis. De karakteristieke opzet met telkens twee naast elkaar geplaatste deuren in een nis met een segmentboog zou op meerdere plaatsen hersteld kunnen worden (Afbeelding 109).

Gang

De gang op de begane grond naar bouwdeel D (K0.06) zou aan kwaliteit kunnen winnen, door verwijdering van het verlaagde plafond, de verwarmingsbuizen, alsmede de stalen vluchttrap (Afbeelding 117). De noordwand van het alkovengebouw was vermoedelijk uitgevoerd als schoonmetselwerk, waarbij de rode segmentbogen boven de vensters de gele bakstenen wanden verlevendigen. De verf- en pleisterlagen zouden desgewenst verwijderd kunnen worden (Afbeelding 118).

Werkplaatsen, magazijnen en voormalige slaapzalen

De oorspronkelijke slaapzalen zijn sinds de bouw diverse malen gemoderniseerd. De oorspronkelijke cementvloer is thans door een gietvloer aan het

zicht onttrokken. De stalen 20-ruits roedenramen werden in 1997 door de huidige houten tweeruits ramen vervangen (Afbeelding 114). Herstel van de oude roedenramen zal de kwaliteit van deze interieurs sterk ten goede komen. De in de gang K0.06 nog aanwezige originele roedenramen kunnen daarbij als uitgangspunt dienen (Afbeelding 118). De ventilatiekanalen zijn sinds de verbouwing van 1946-1948 verdwenen. Afhankelijk van de functie van de ruimten zou voor een geheel of gedeeltelijk herstel van deze ventilatiekanalen gekozen kunnen worden.

De inrichting van de werklokale en slaapzalen werd sinds 1870 diverse malen vervangen en gemoderniseerd. De huidige inrichting met elementaire hoekkasten en sanitaire groepjes heeft geen bijzondere monumentwaarden en kan desgewenst aangepast worden.

In het interieur van de slaapzalen bevonden zich van origine hardstenen wasbakken en scheidingswanden, alsmede de ijzeren alkoven. Eventueel zou overwogen kunnen worden deze elementen in één van de zalen wederom voor de leesbaarheid aan te brengen (Afbeelding 115, Afbeelding 116). In de bouwmuren tussen de zalen bevonden zich oorspronkelijk getoogde gevelopeningen met tralies. Deze zouden weer heropenend kunnen worden, waarbij de ruimtelijkheid van de interieurs vergroot zou kunnen worden (Afbeelding 112). De sportzaal op de tweede verdieping bezit geen monumentwaarden en kan desgewenst geheel vrij aangepast worden.

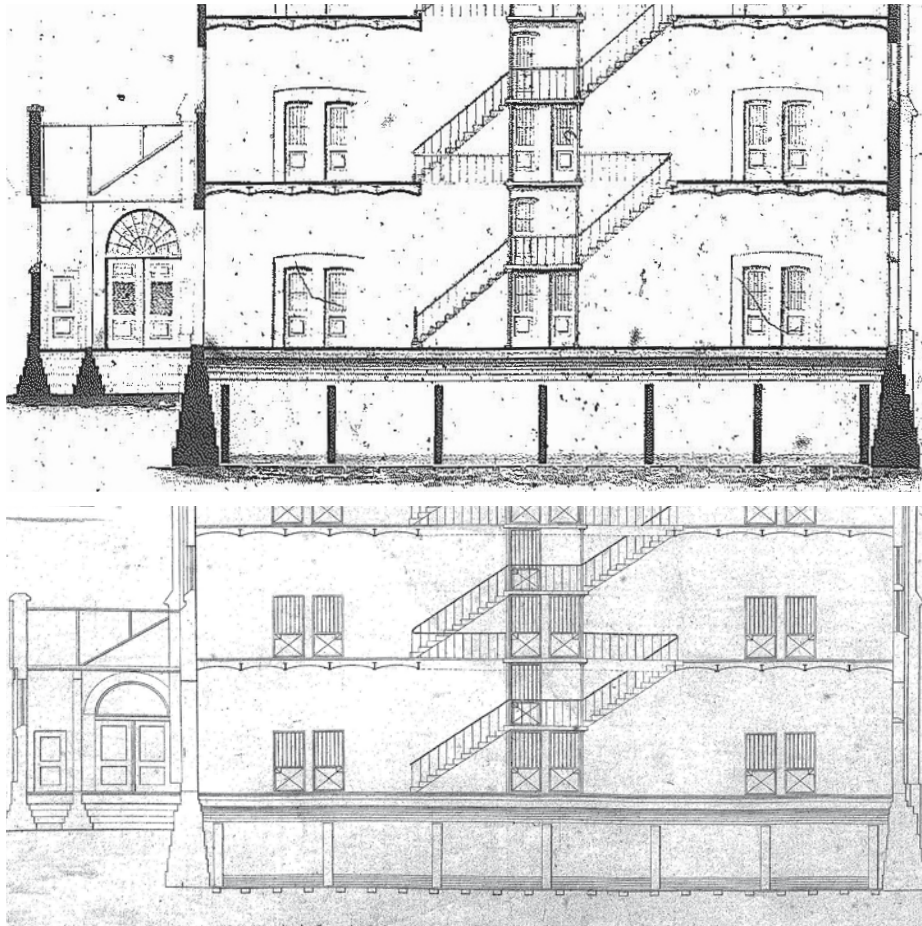
De kantine voor gedetineerden op de begane grond (K0.12), dateert uit 1946-1948 en is behoudenswaardig. Het zelfde geldt eveneens voor de leslokale een aangrenzende ruimten op de derde verdieping (ruimten K3.01 t/m K3.14).

Afbeelding 107. Zicht in het trappenhuis op de begane grond met aan het eind de liftdeur. Door de bouw van de liftschacht is de daglichttoetreding van het trappenhuis nagenoeg verdwenen.

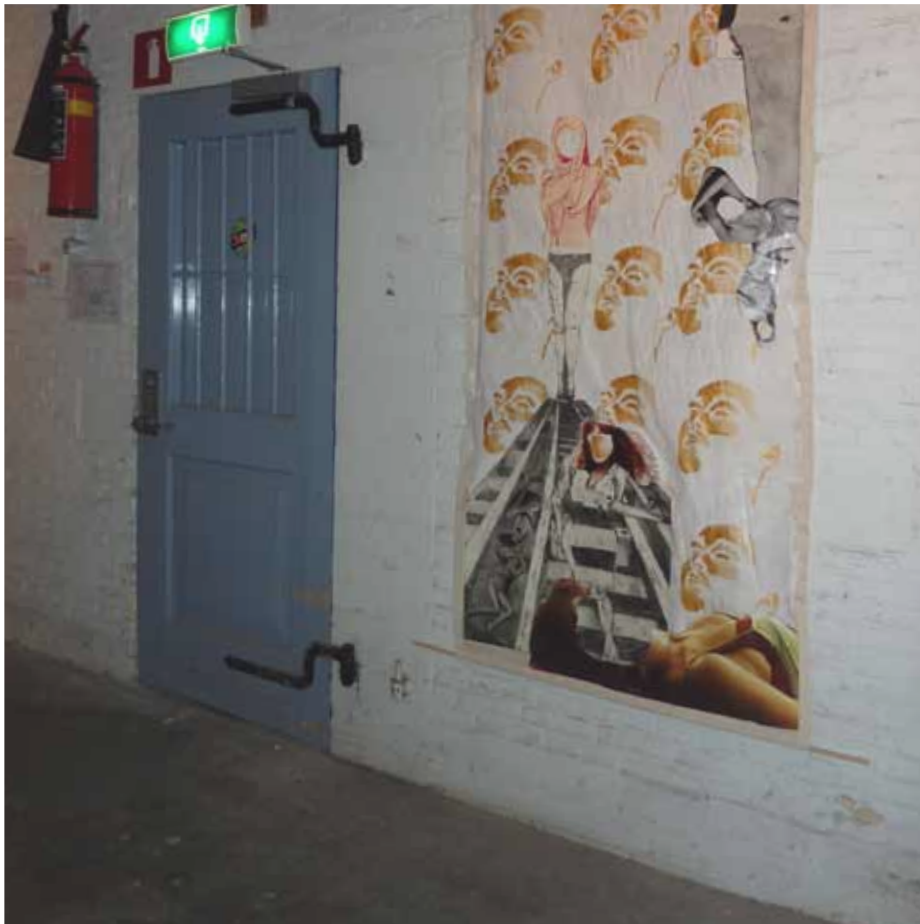
Afbeelding 108. Overzicht van het trappenhuis vanaf de begane grond gezien richting het zuiden in februari 1983. Het trappenhuis is hier zonder hekwerk en nog met de oorspronkelijke uitgang aan de zuidzijde. De lichtval vanaf de zuidgevel vanaf de 1e verdieping en begane grond draagt sterk bij aan de kwaliteit van de ruimte. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB060

Afbeelding 109. Detail van de bestektekening uit 1870 (onder) en revisietekening (boven) met de doorsnede over het trappenhuis. De deuren naar de alkenen waren gepland als stalen deuren met een dicht onderpaneel, verstijfd door een andreaskruis, met tralies in het bovenste deel. Uiteindelijk werden de deuren als houten deuren met een bossingpaneel en tralies bovenin uitgevoerd.

Afbeelding 110. Detail van één van de deuren onder de bordessen in het trappenhuis op de begane grond. De deur op de foto is recent van een beplating voorzien (1988). Links is de verdiepte dichtzetting van de voormalige aangrenzende deur zichtbaar, waardoor een blindnis ontstaan is.

Afbeelding 111. Zicht van dezelfde dichtzetting, gezien vanuit de aangrenzende ruimte (K0.09). De duimen naast de nog bestaande deur met gehengen wijzen op de voormalige tweede deur aan de rechter zijde. De nog bestaande deur, voorzien van een onderpaneel en tralies erboven, is nog origineel en zou als uitgangspunt kunnen dienen voor eventuele in voormalige blindnissen te herplaatsen deuren (Zie ook Afbeelding 109).

Afbeelding 112. Detail van één van de ramen in de bouwmuur van ruimte K0.09 met het nog behouden traliewerk. De openingen waren oorspronkelijk uitsluitend van tralies voorzien. Indien de dichtzettingen in de bouwmuren weer heropend zouden worden, kunnen deze tralies als voorbeeld dienen.

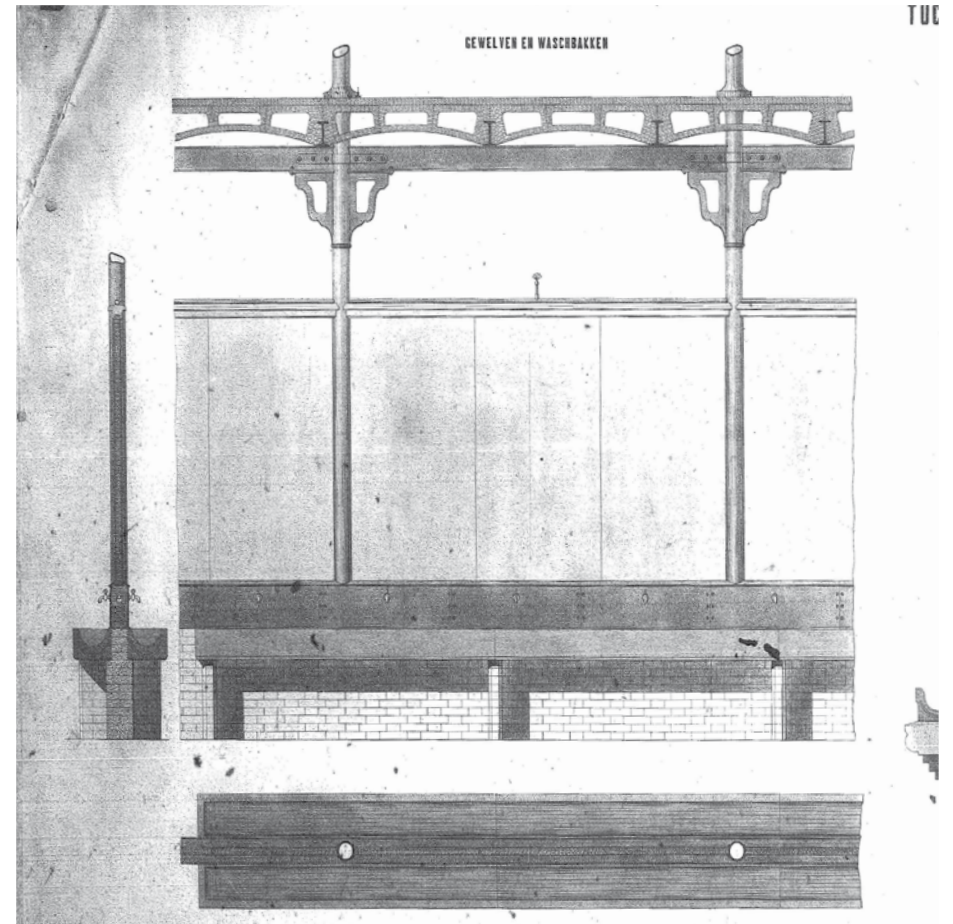
Afbeelding 113. Detail van één van de in de bouwmuren opgenomen ramen in ruimte K2.18. Deze houten roedenramen zijn voorzien van ijzeren draaiende delen en dateren van de verbouwing uit 1946-1948, waarbij de ziekenafdeling gemoderniseerd werd.

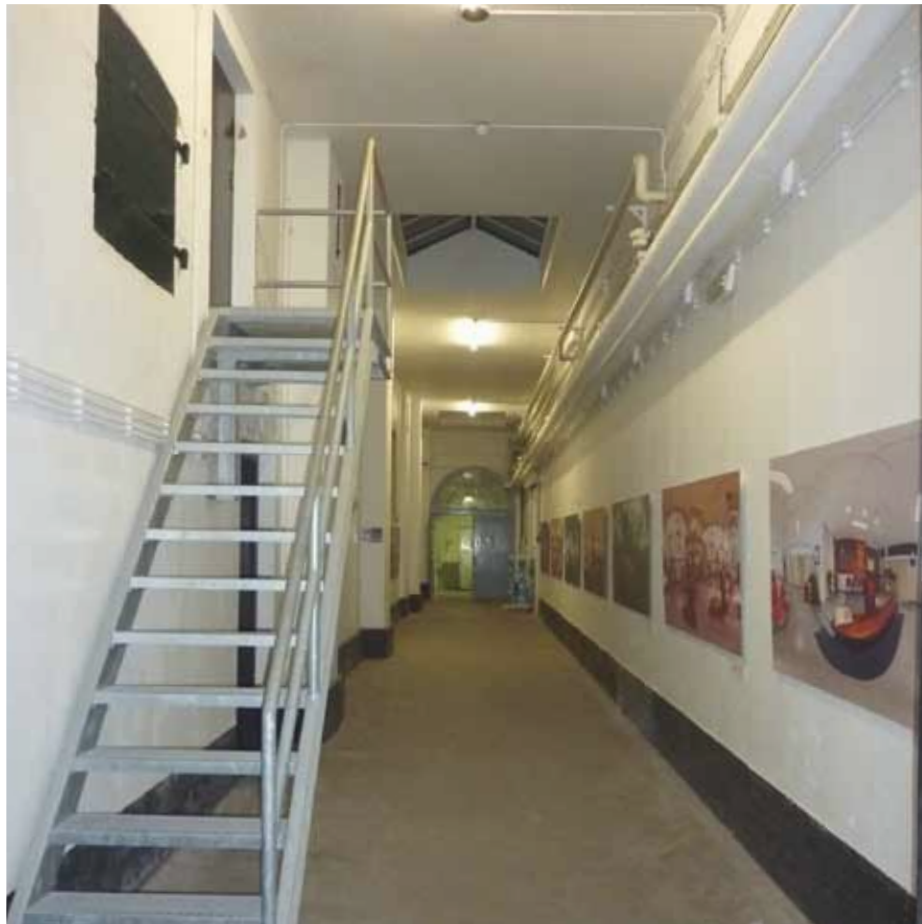
Afbeelding 114. Detail van één van de in 1997 vervangen ramen. Hierbij werden de bestaande ijzeren roedenramen vervangen door de huidige houten vrij grof gedetailleerde exemplaren. Herstel van de ijzeren ramen met 20-ruits roedenverdeling zou de kwaliteit van de interieurs ten goede komen (Afbeelding 118).

Afbeelding 115. Zicht in werkruimte K0.09 met de muurdam tussen de ramen in de oostgevel. De verticale strook pleisterwerk in het midden markeert de oorspronkelijke plaats van de hardstenen wasbakken en schotten, die deze zaal in twee smallere ruimten opdeelde.

Afbeelding 116. Detail van een bestektekening uit 1870 met de hardstenen wasbakken op gemetselde onderbouw, alsmede de hardstenen platen, die als schotten tussen de kolommen geplaatst waren. Gezien de aanwezigheid van deze gedetailleerde tekening, zou eventueel overwogen kunnen worden een dergelijke wasbak met schotten in één van de zalen wederom voor de afleesbaarheid van de oorspronkelijke gevangenisfunctie aan te brengen.

Afbeelding 117. Zicht In gang K0.06. De ruimte wordt gedetoneerd door een aantal elementen, zoals de stalen vluchtrap, het verlaagde plafond en de verwarmingsbuizen. Oorspronkelijk had de gang een ijzeren dakconstructie en was aan de noordzijde - rechts - van een reeks hoog geplaatste getoogde vensters voorzien. Door de aanbouw van de smederij in 1948 zijn deze vensters gedicht. Het verwijderen van bovengenoemde detonerende elementen zou de kwaliteit van de gang sterk ten goede komen.

Afbeelding 118. Detail van één van de ramen in de noordgevel van het alkovengebouw, gezien vanuit de gang K0.06. De ramen - thans dichtgezet - zijn hier nog voorzien van de originele uit de bouwtijd daterende ijzeren ramen met 20-ruits roedenverdeling (1870). Deze ramen kunnen derhalve als model dienen, indien de huidige houten exemplaren vervangen zouden worden (Afbeelding 114). Markant zijn de ventilatie voorzieningen aan de bovenzijde. De gevel was vermoedelijk ongepleisterd, zodat de rode bakstenen segmentbogen beter tot hun recht kwamen. Linksboven is nog een zinken ventilatierooster behouden (1870).

Afbeelding 119. Overzicht van ruimte K0.11 gezien richting het westen. Links het kantoortje uit 1948. De in 1948 ingebouwde hokjes zijn verzorgd gedetailleerd en zijn karakteristiek voor de periode (toezicht op het werk van de gevangenen). De hokjes dienen bij voorkeur behouden te worden.

Afbeelding 120. Overzicht van ruimte K1.21 gezien richting het westen. De toiletten - op de foto rechts achterin - werden in 1946-1947 in de slaapzalen gebouwd en werden in 1997 gemoderniseerd. Het kantoortje linksachter stamt uit 1988-1991. De toiletten zijn karakteristiek voor de verbetering van de leefomstandigheden van de gevangenen in de na-oorlogse periode. Conservering van één groep toiletten is wenselijk. De inbouwen uit de perioden 1988-1991 en 1997 bezitten geen monumentwaarde en kunnen verwijderd worden.

Afbeelding 121. Detail van het oorspronkelijke hang- en sluitwerk van de ramen op de derde verdieping. De knop van de espanjolet is hier verdwenen. Bij werkzaamheden aan de ramen zou dit hang- en sluitwerk als uitgangspunt genomen kunnen worden.

Afbeelding 122. Detail van één van de deurgrepen van de verbouwing uit 1946-1948. De grepen horen bij een belangrijke verbouwing en vertegenwoordigen een positieve monumentwaarde.

Afbeelding 123. Detail van één van de deurgrepen in de schuifdeuren in het trappenhuis op de begane grond. De deuren en het bijbehorende hang- en sluitwerk dateren van de verbouwing uit 1946-1948.

Afbeelding 124. Detail van één van de deuren in het trappenhuis op de begane grond. De deurgrepen werden hier recentelijk aangepast (2004), doch weinig passend bij het bestaande werk.

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN EN LITERATUUR

Archieven

Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum 'Tresoar' te Leeuwarden

Gemeente Leeuwarden, Archief Bouw- en Woningtoezicht.

Historisch Centrum Leeuwarden, Archief Bouw- en Woningtoezicht.

Nationaal Archief te 's-Gravenhage, archief Ministerie van Justitie.

Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, Afd. Kaarten en Tekeningen, Rijksgebouwendienst, Inv. nr. 789, 791, 792, 793, 1783 en 1790.

Beeldbank Leeuwarden: <http://hcl.pictura-dp.nl/>

Website Stichting Blokhuispoort: <http://www.blokhuispoort.nl/>

Literatuur

B.A.T.J. Dukers, *De plaats van de strafgevangenis aan de Noordsingel in Rotterdam binnen de ontwikkeling van gevangenissen in Nederland en West-Europa*, in : *De Penitiaire Inrichting en het voormalige Gerechtsgebouw en archiefgebouw aan de Noordsingel te Rotterdam*, Rapport II, Rijksgebouwen-dienst Directie Vastgoed Den Haag / Bureau Bouwwerk Holten Utrecht 2008.

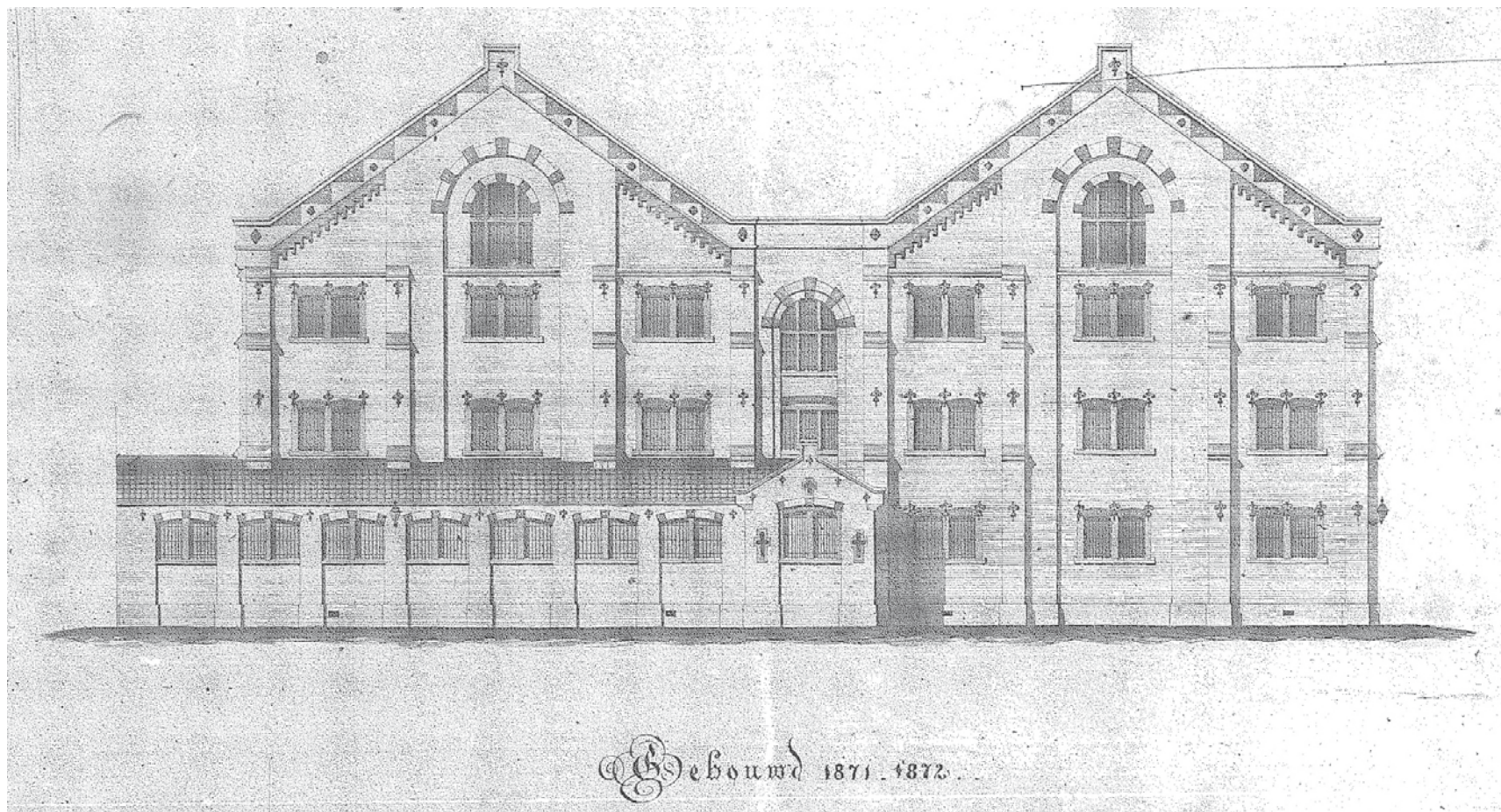
Ros Floor, *J.F. Metzelaar (1818-1897) en W.C. Metzelaar (1848-1918), Bouwmeesters voor Justitie*, Rotterdam 2009.

J. Kamphuis, E.D. Orsel en K. Emmens, *Justitiële Inrichtingen "Oostereiland" Hoofd I te Hoorn, Bouwhistorische aantekening*, Rijksgebouwendienst Bureau Rijksbouwmeester, 's-Gravenhage 1998.

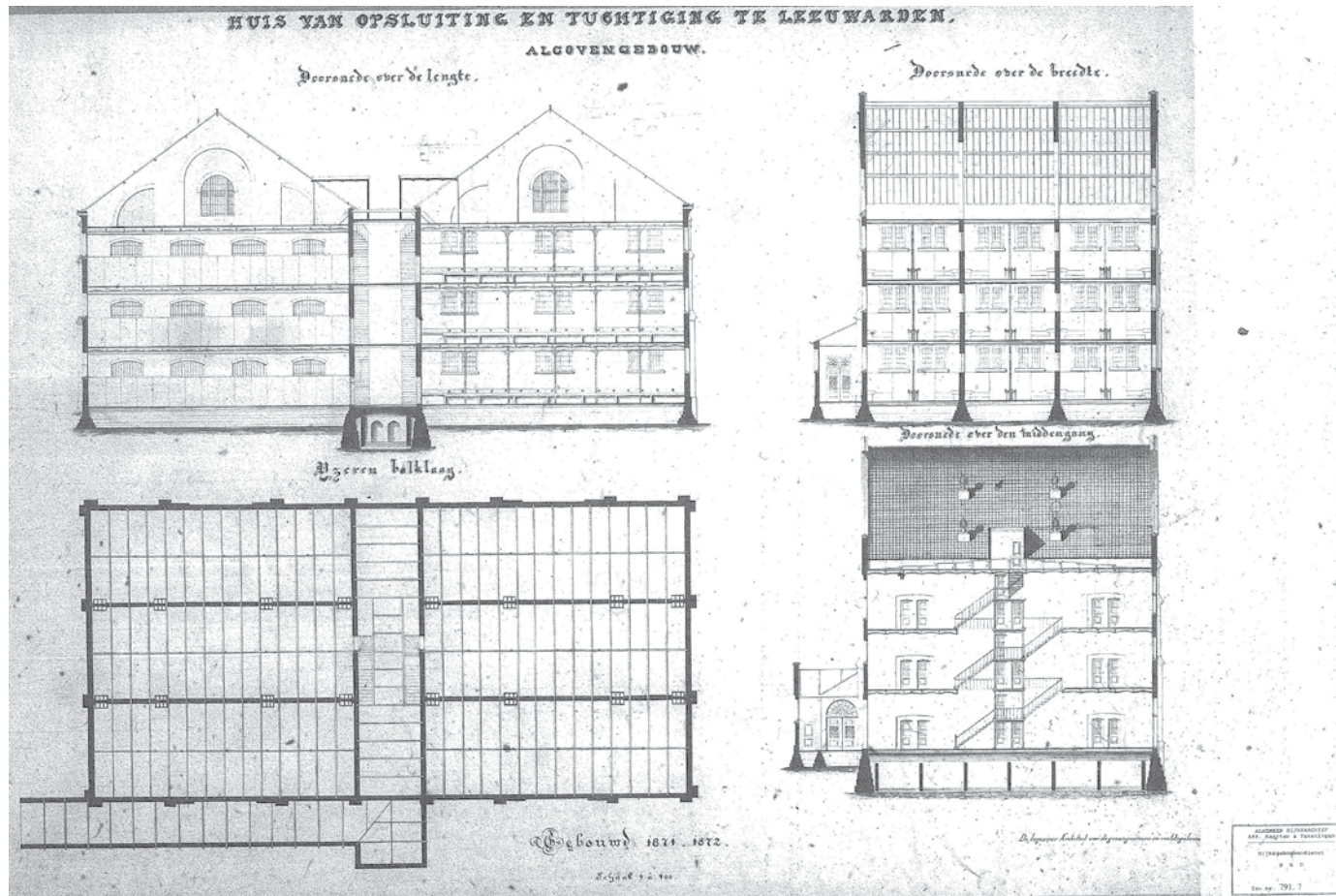
J.M.J. Willems, M.C. van Dam, Leeuwarden Blokhuispoort, *Bouwhistorische verkenning met waardestelling*, BAAC, 's-Hertogenbosch 2008.

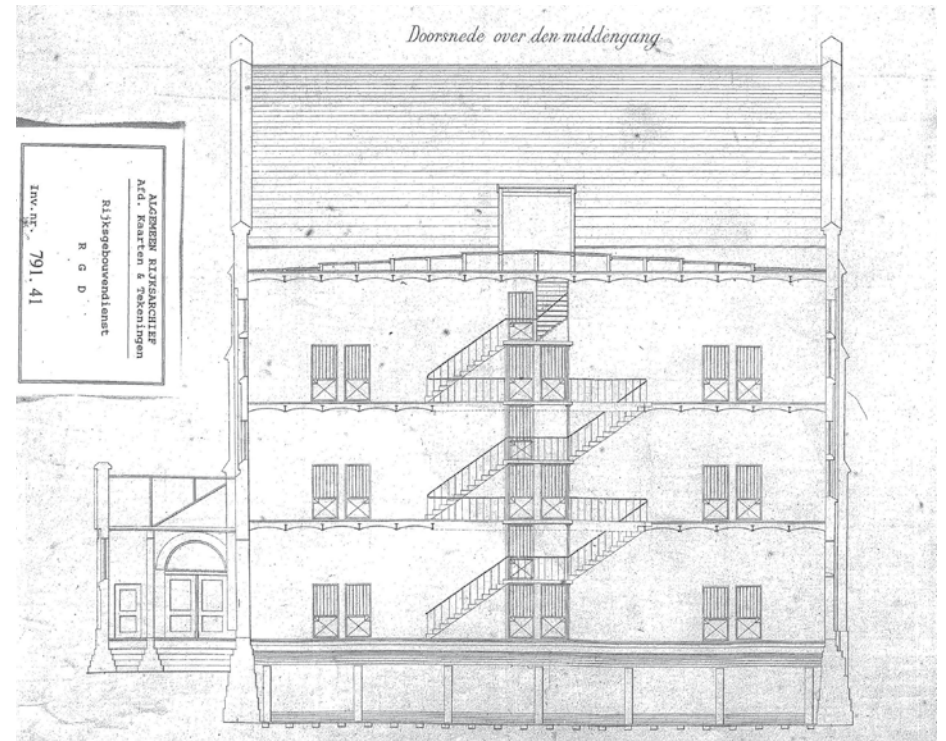
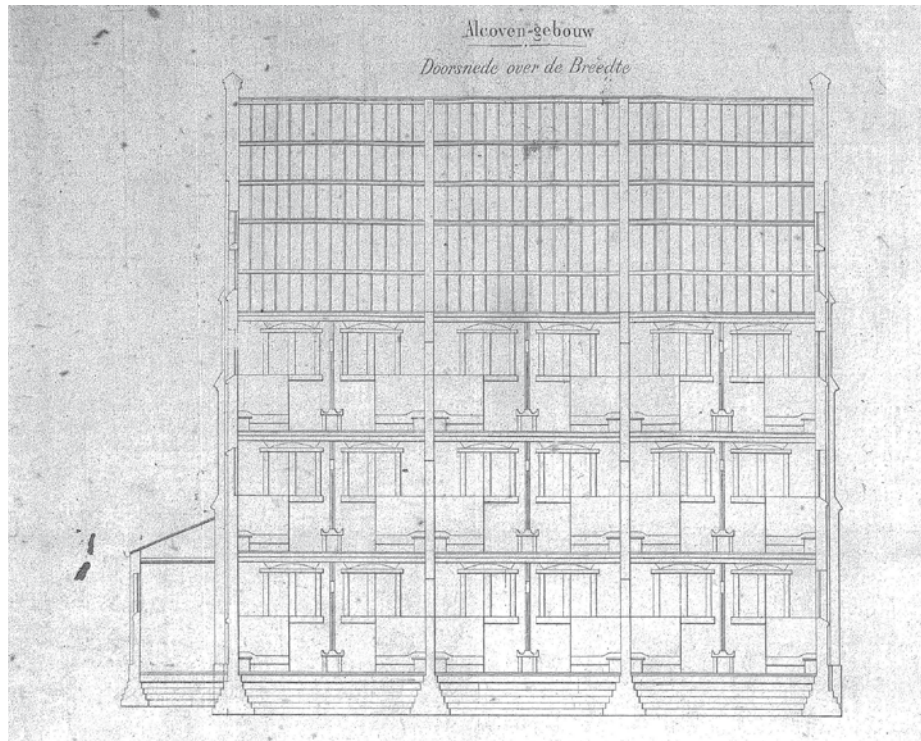
BOUWTEKENINGEN

Afbeelding 125. Bouwtekening met de noordgevel van bouwdeel C, door W.C. Metzelaar, 1870. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.2.

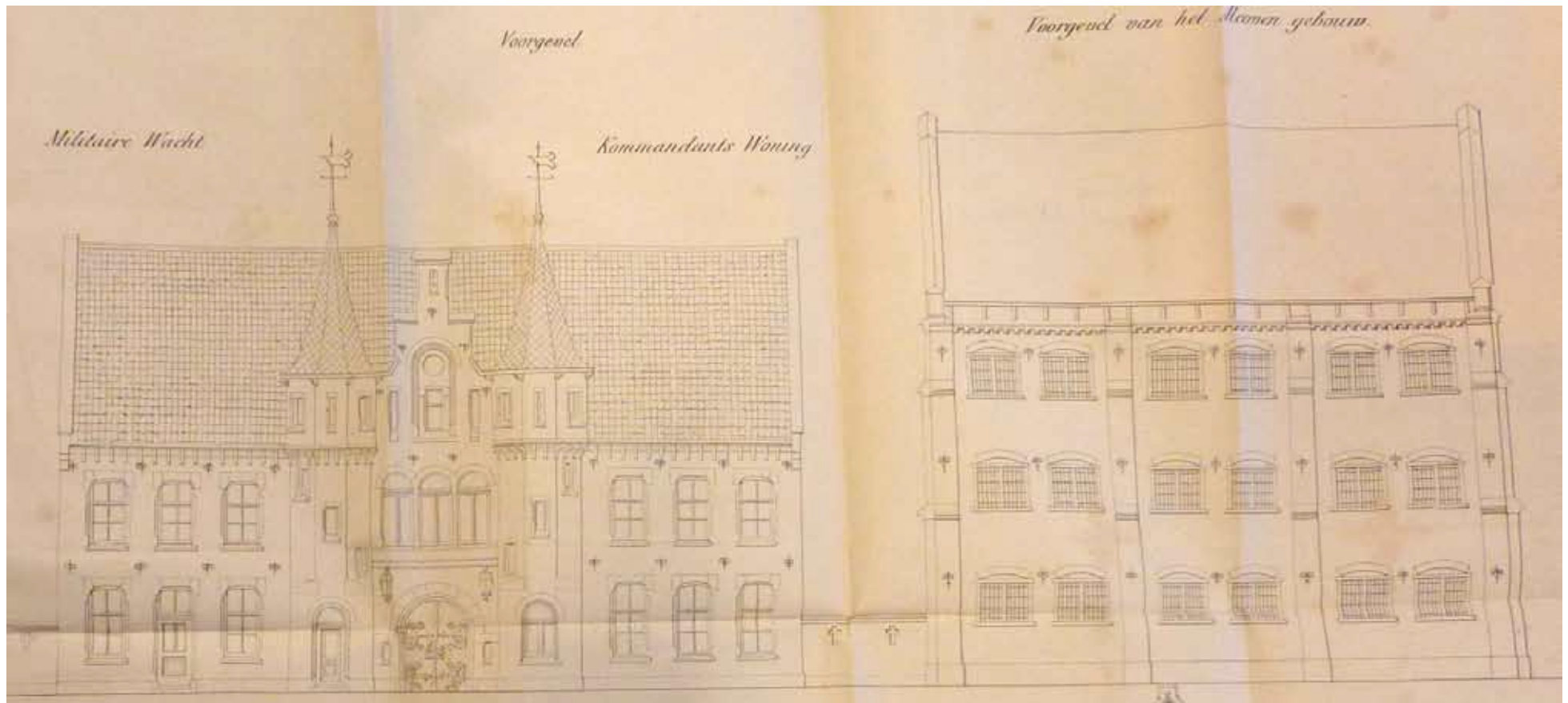

Afbeelding 126. Bouwtekening (revisietekening) met de doorsneden en vloeren van bouwdeel C, door W.C. Metzelaar, 1870. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwdienst RGD, inv.nr. 791.8.

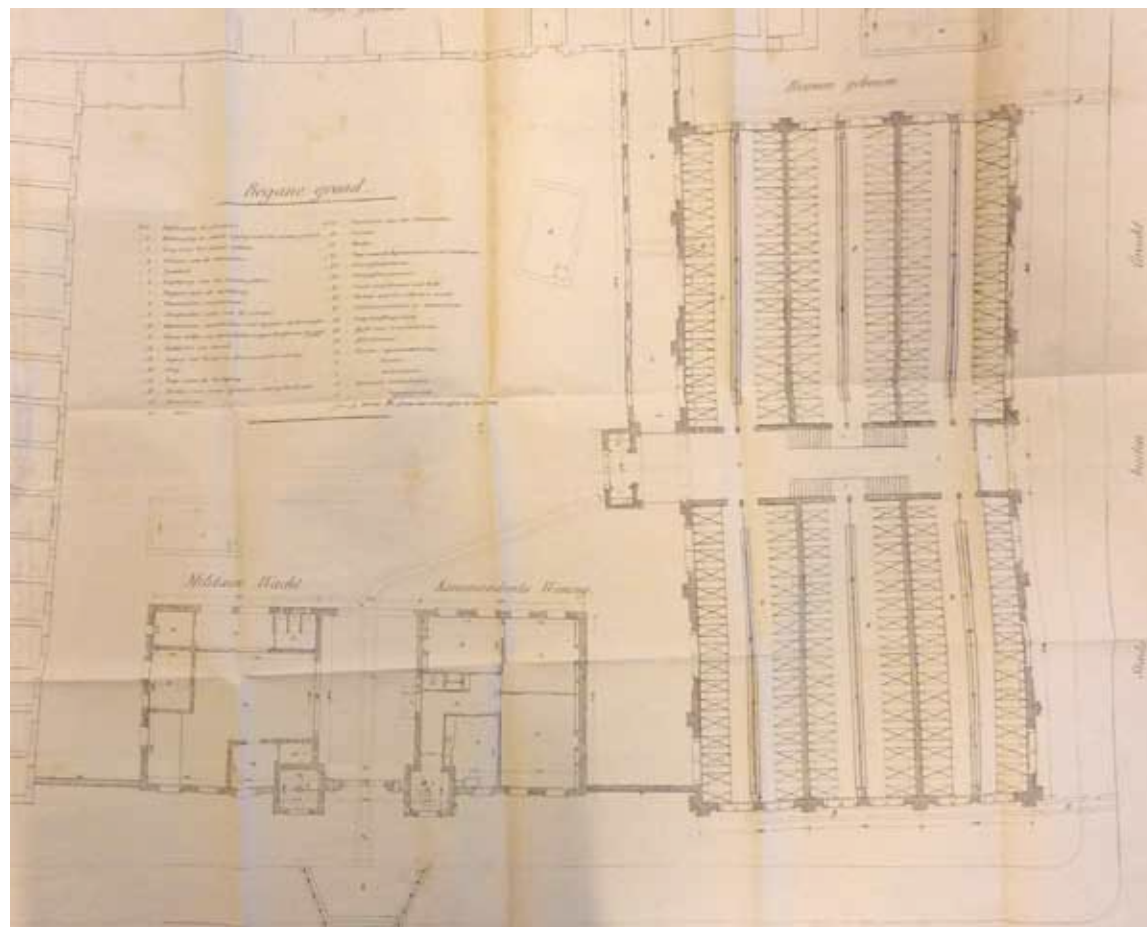

Afbeelding 127. Bouwtekening met de doorsneden van bouwdeel C, door W.C. Metzelaar, 1870. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwdienst RGD, inv. nr. 791.41.

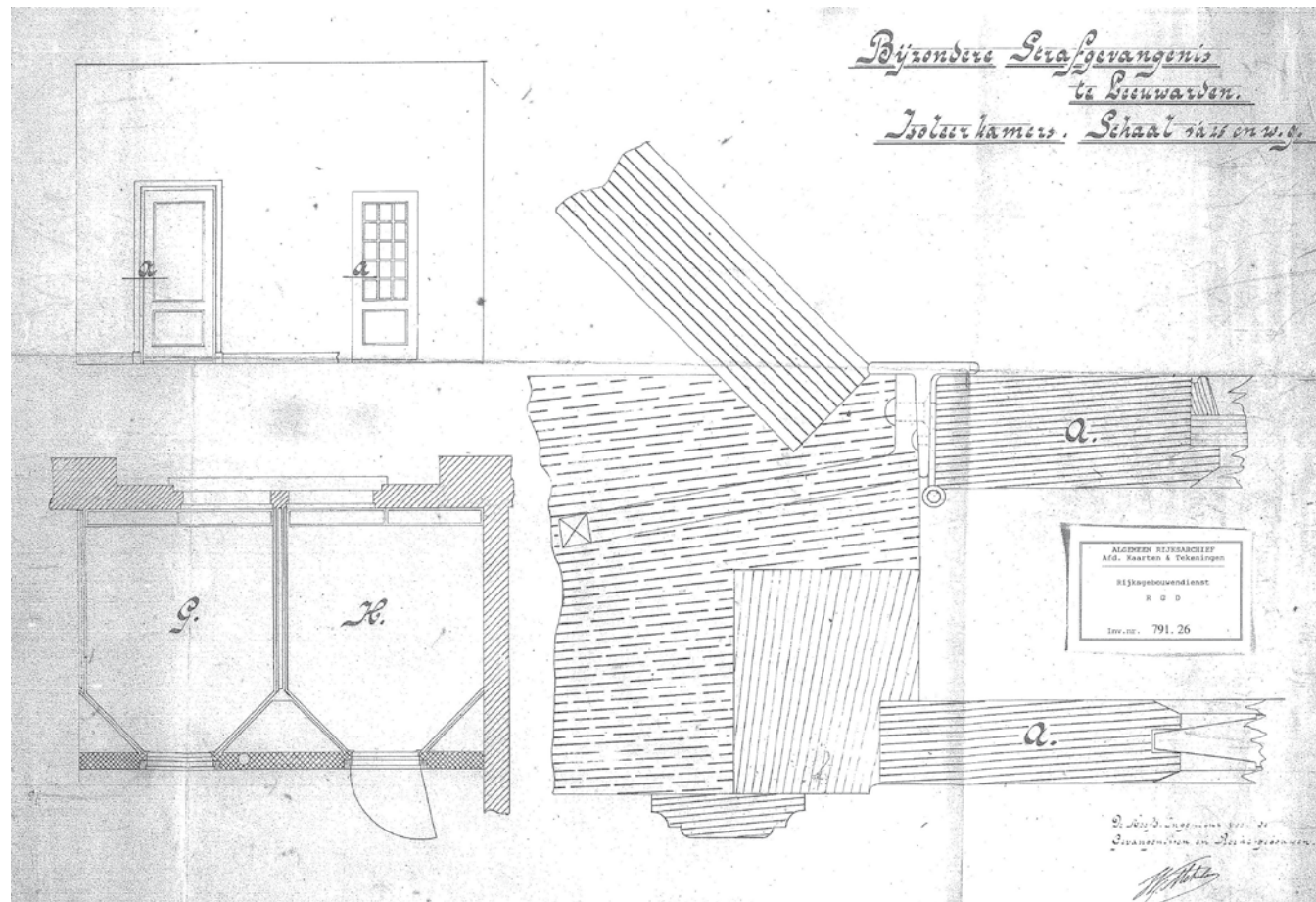

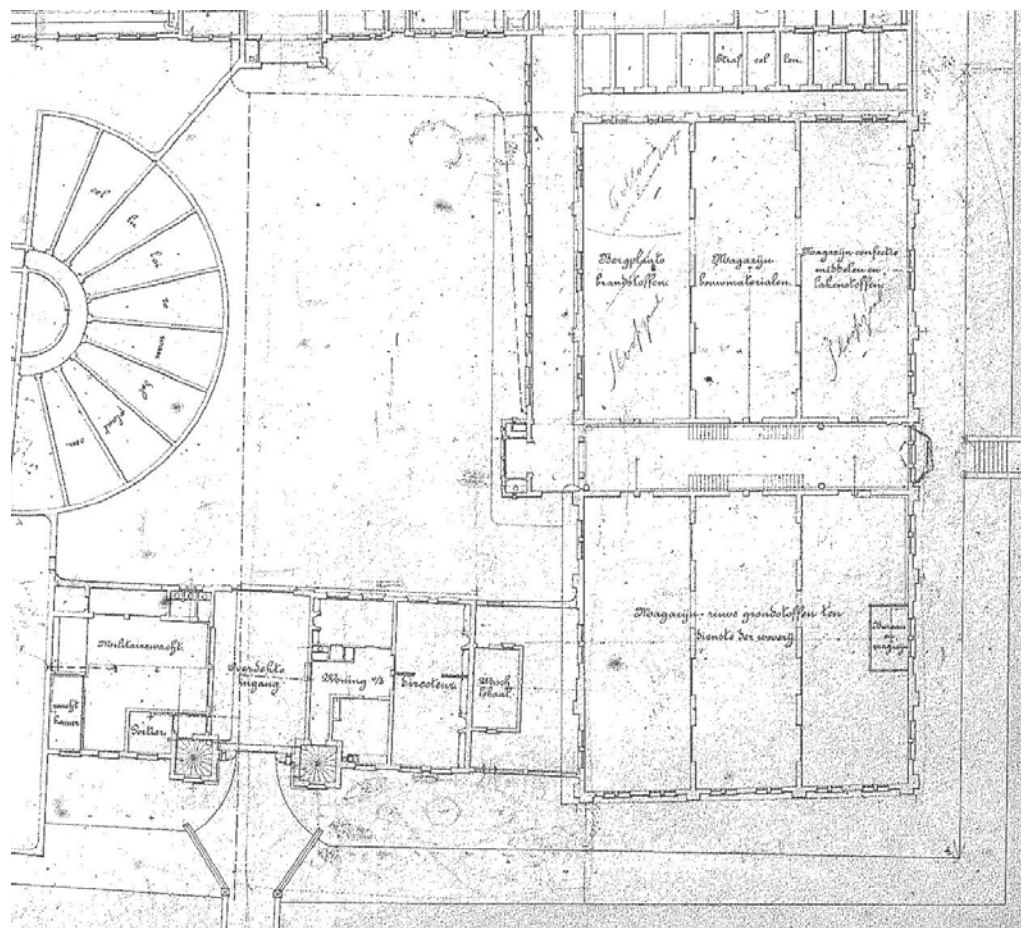
Afbeelding 128. Bouwtekening met de oostgevel van bouwdeel C, door W.C. Metzelaar, 1870. Collectie Tresoar, archieven gevangeniswezen, toegangsnr: 50-01, inv. nr: 717

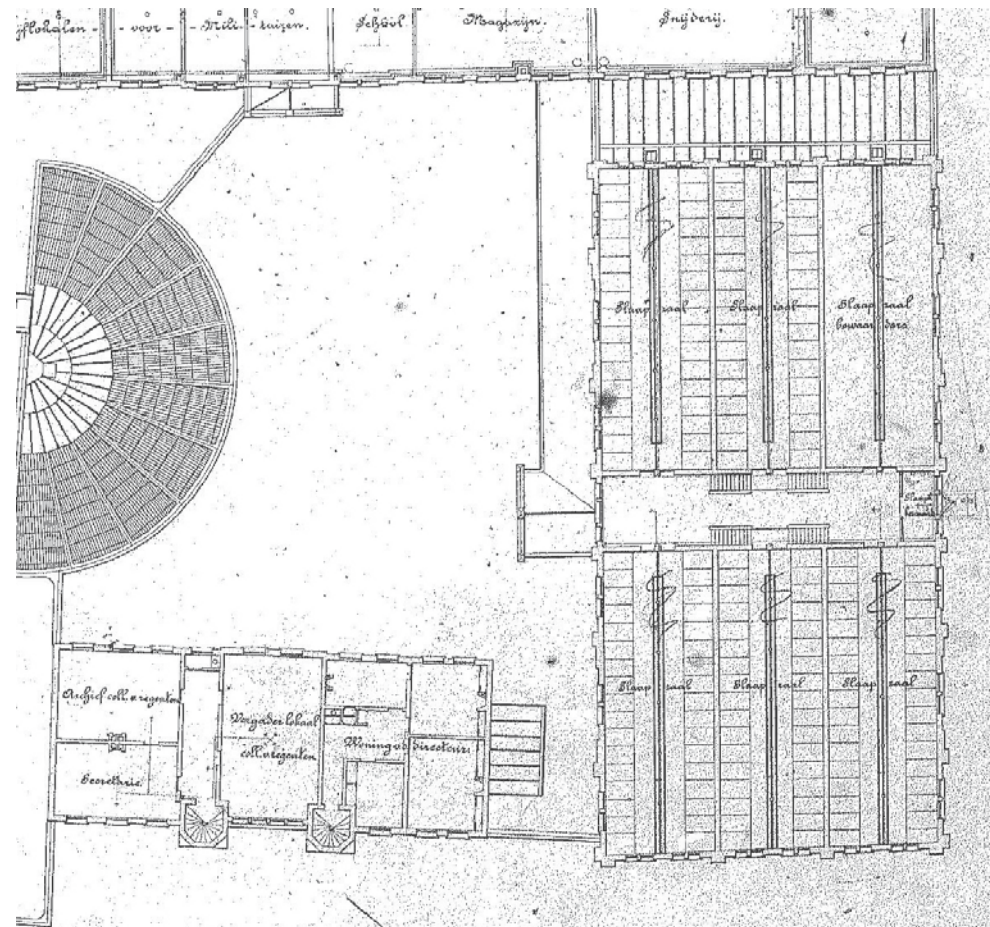
Afbeelding 129. Bouwtekening met de plattegrond van bouwdeel C, door W.C. Metzelaar, 1870. Collectie Tresoar, archieven gevangeniswezen, toegangsnr: 50-01, inv.nr: 717

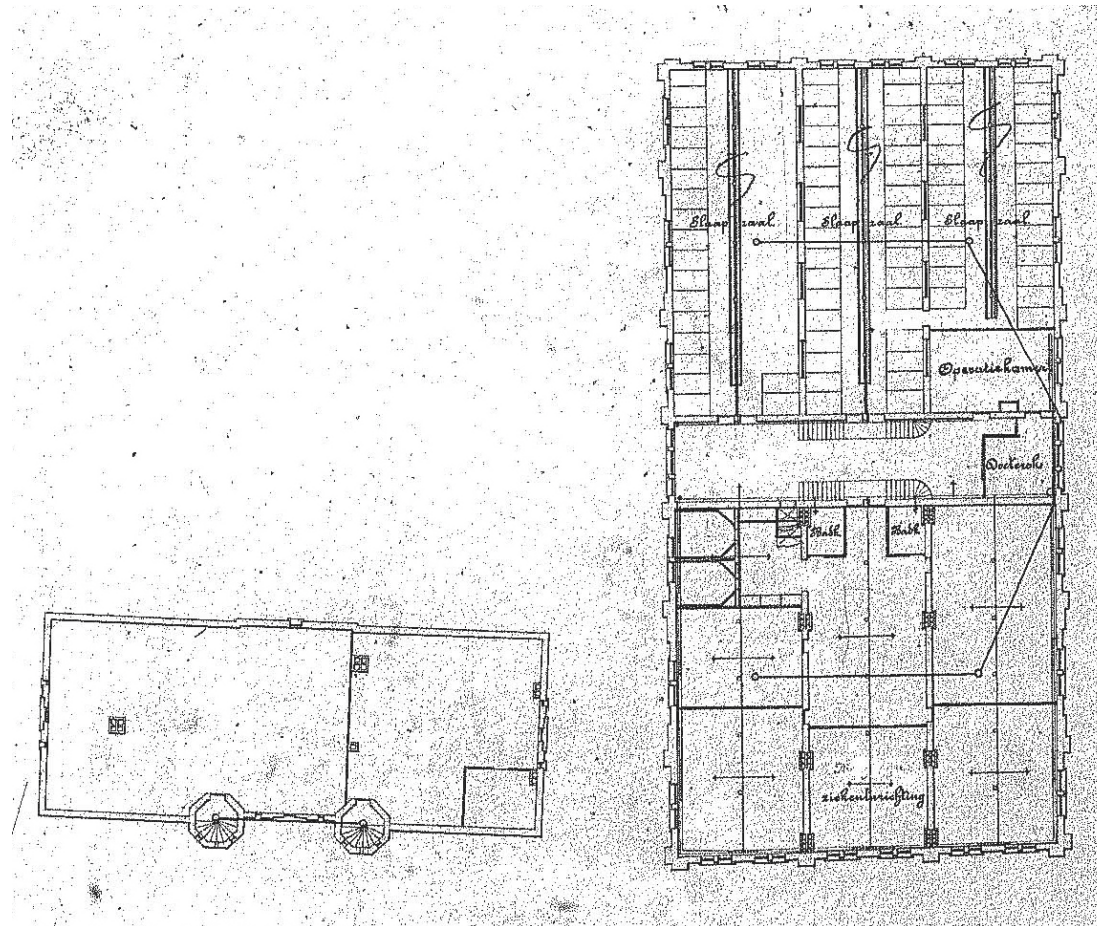
Afbeelding 130. Bouwtekening met de twee isoleercellen op de tweede verdieping van het alcovengebouw, door W.C. Metzelaar, ca. 1875-1894. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.26.

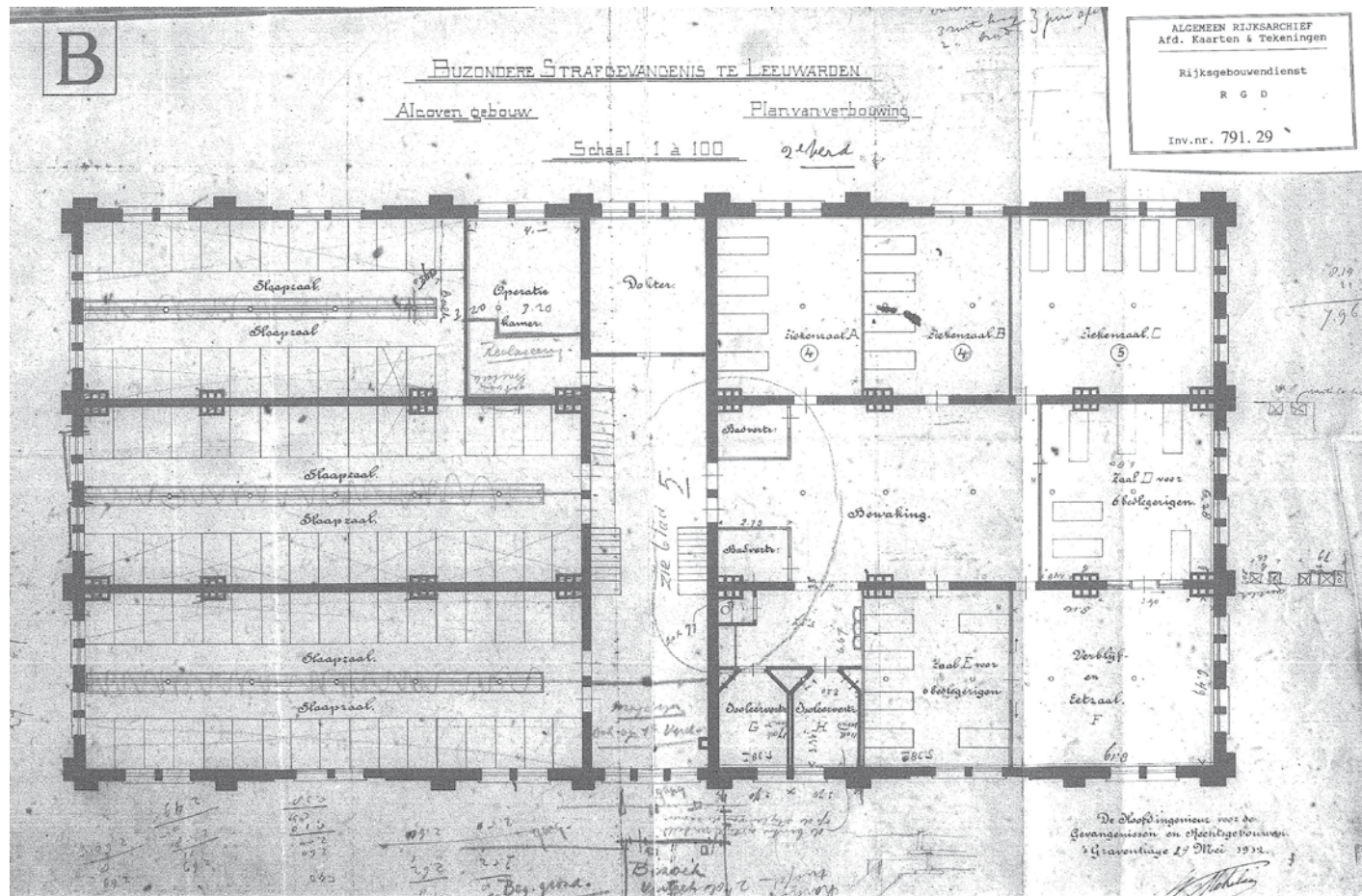
Afbeelding 131. Detail van de plattegrond van de begane grond van het gehele complex, 1 mei 1894. Aan de oostzijde is inmiddels een reeks straffellen gebouwd, terwijl de oorspronkelijke indeling van de begane grond van het alcovegebouw gewijzigd is in bergplaatsen en magazijnen voor confectie en grondstoffen voor de weverij in bouwdeel D. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.17.

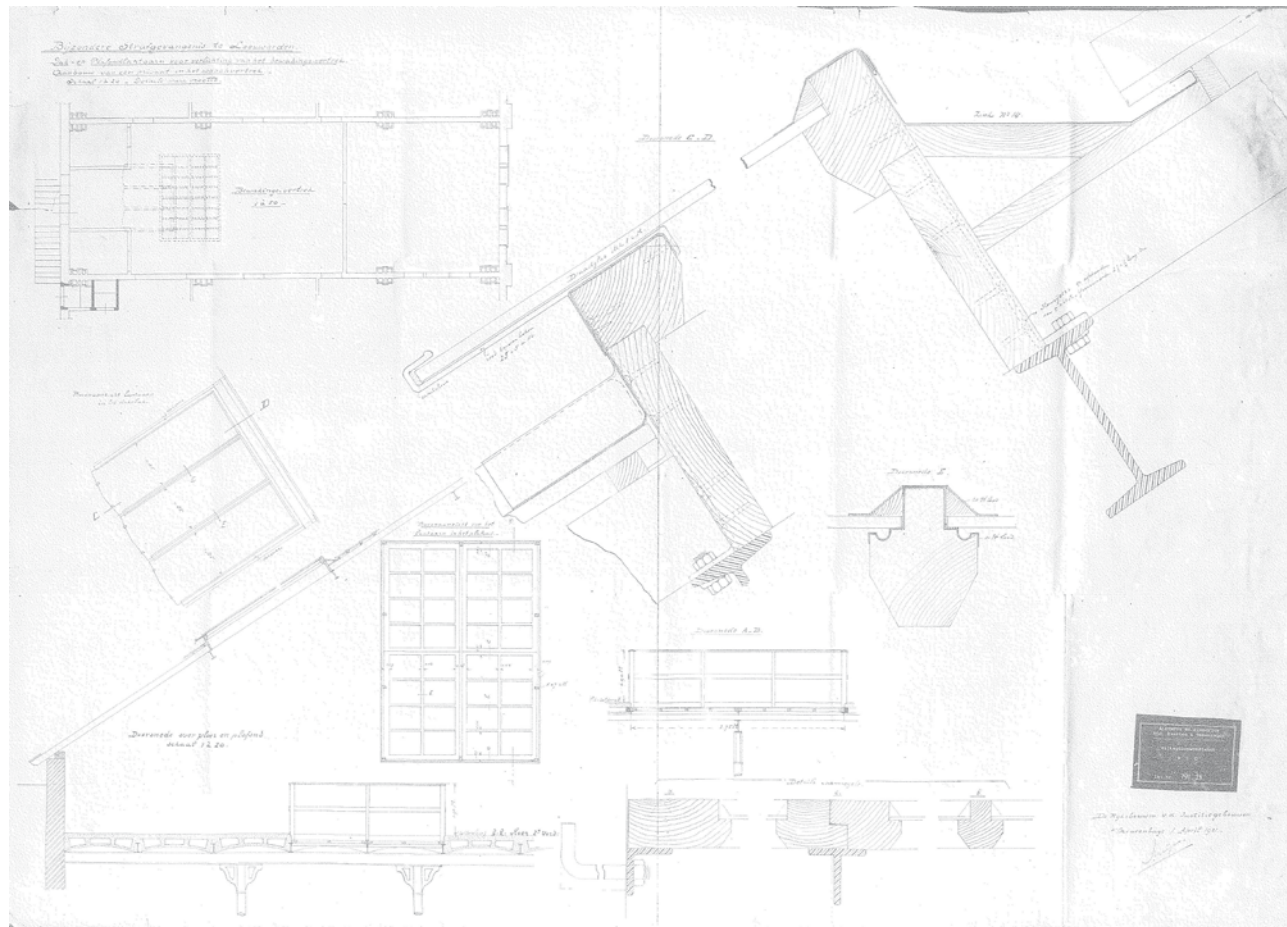
Afbeelding 132. Detail van de plattegrond van de eerste verdieping van het gehele complex, 1 mei 1894. De slaapzalen van het alcovegebouw zijn ongewijzigd. In de zuidoostelijke travée is de slaapzaal voor de bewaarders gevestigd. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.15

Afbeelding 133. Detail van de plattegrond van de tweede verdieping van het gehele complex, 1 mei 1894. De slaapzalen van het alcovegebouw zijn ongewijzigd. In de westelijke helft van het gebouw is de ziekenafdeling gevestigd. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.14.

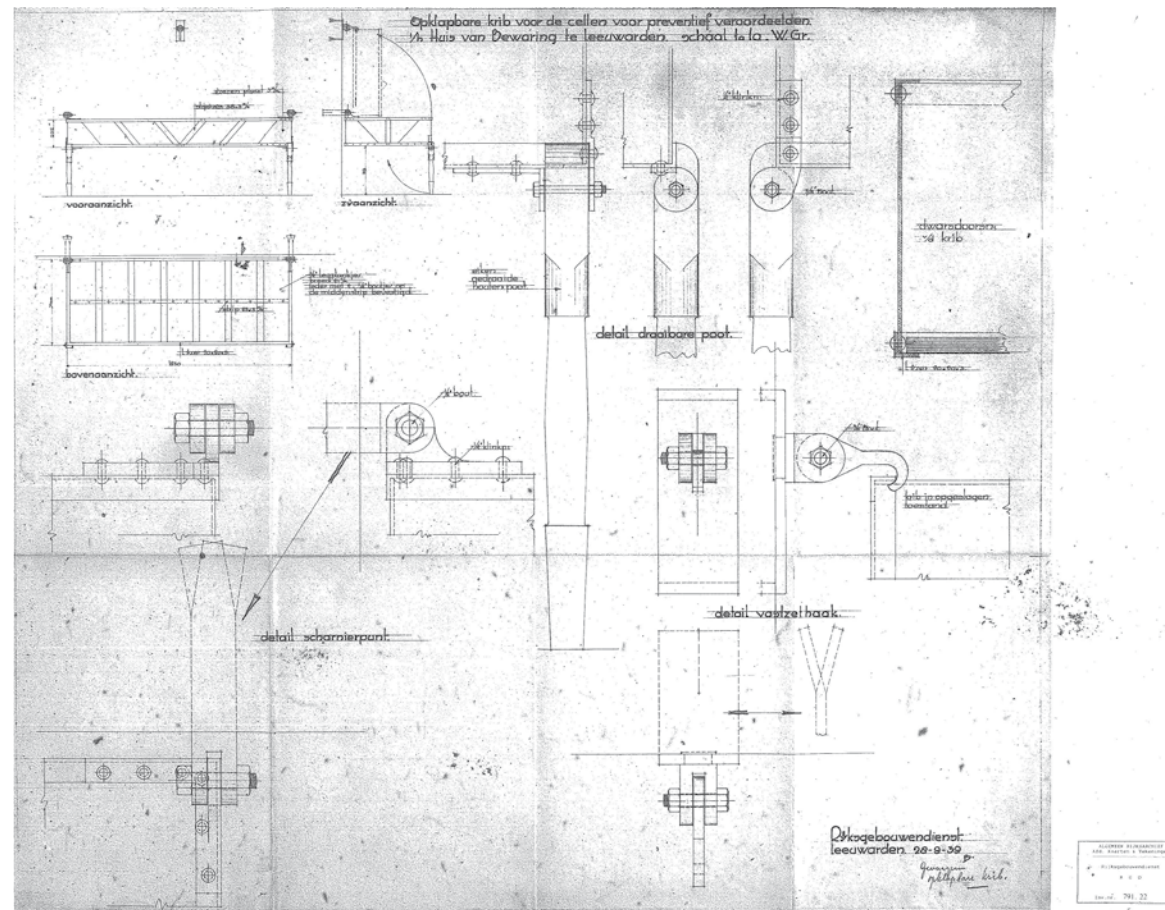
Afbeelding 134. Plan van de verbouwing van de tweede verdieping van het Alcovergebouw, door W.C. Metzelaar, 29 mei 1912. De wijzigingen waren zeer beperkt, aangezien er geen verschillen qua indeling zijn in vergelijking met de plattegrond van 1894. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgedebouwdienst RGD, inv.nr. 791.29.

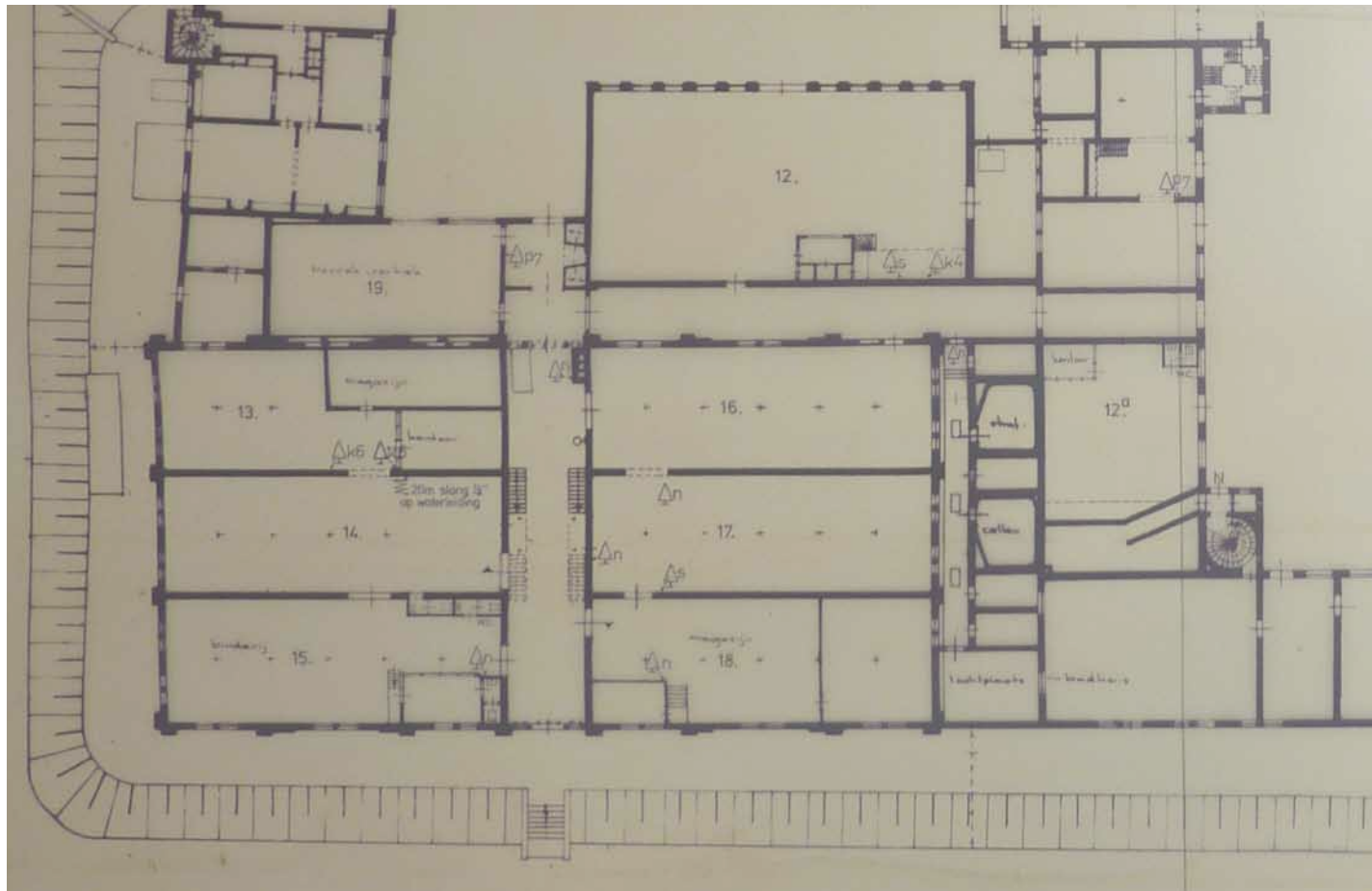
Afbeelding 135. Bouwtekening met dak- en plafondlantaarn voor verlichting van het bewakersvertrek en aanbouw van een privaat in het wasvertrek, 1-4-1921. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.41.

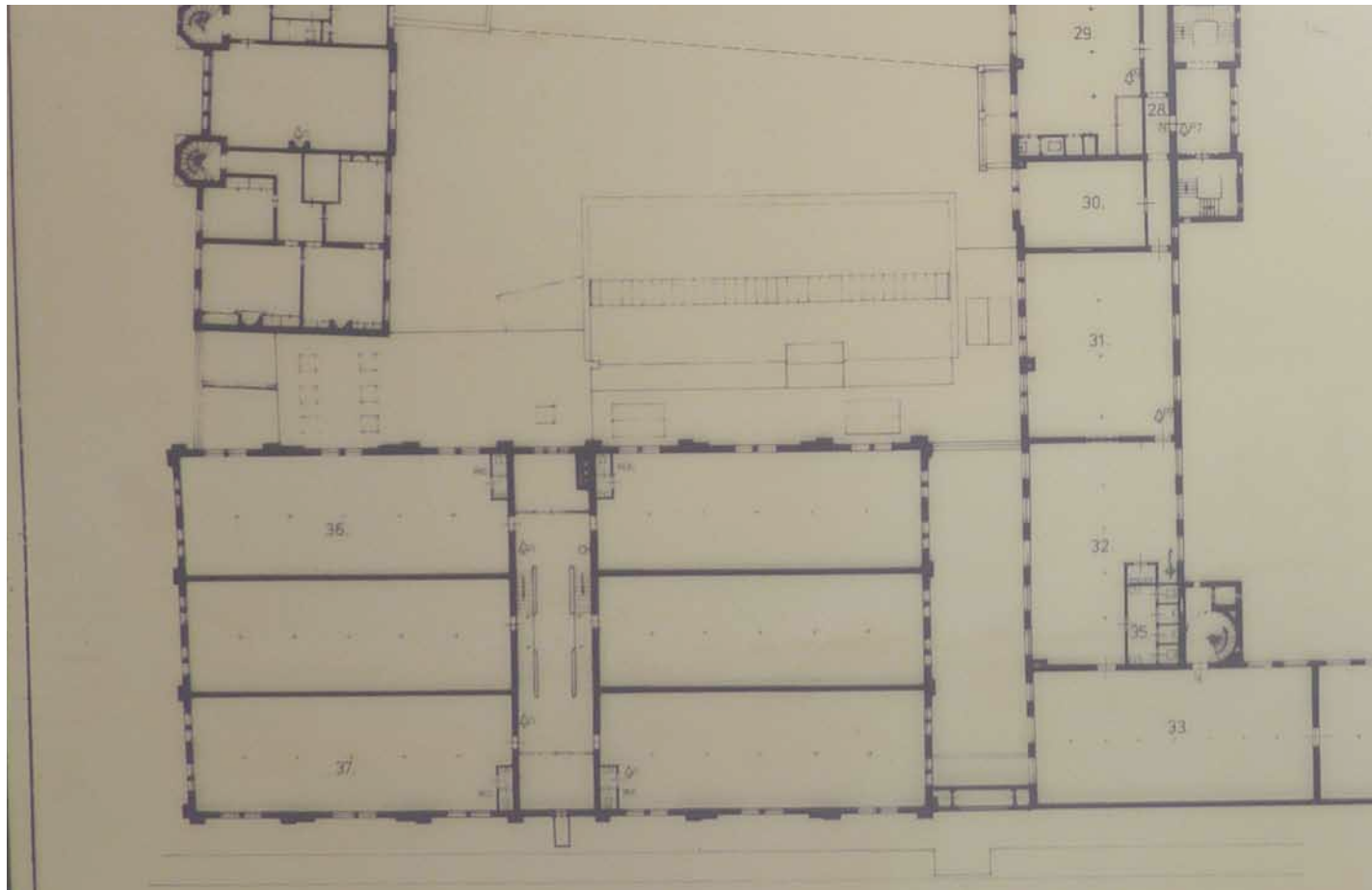

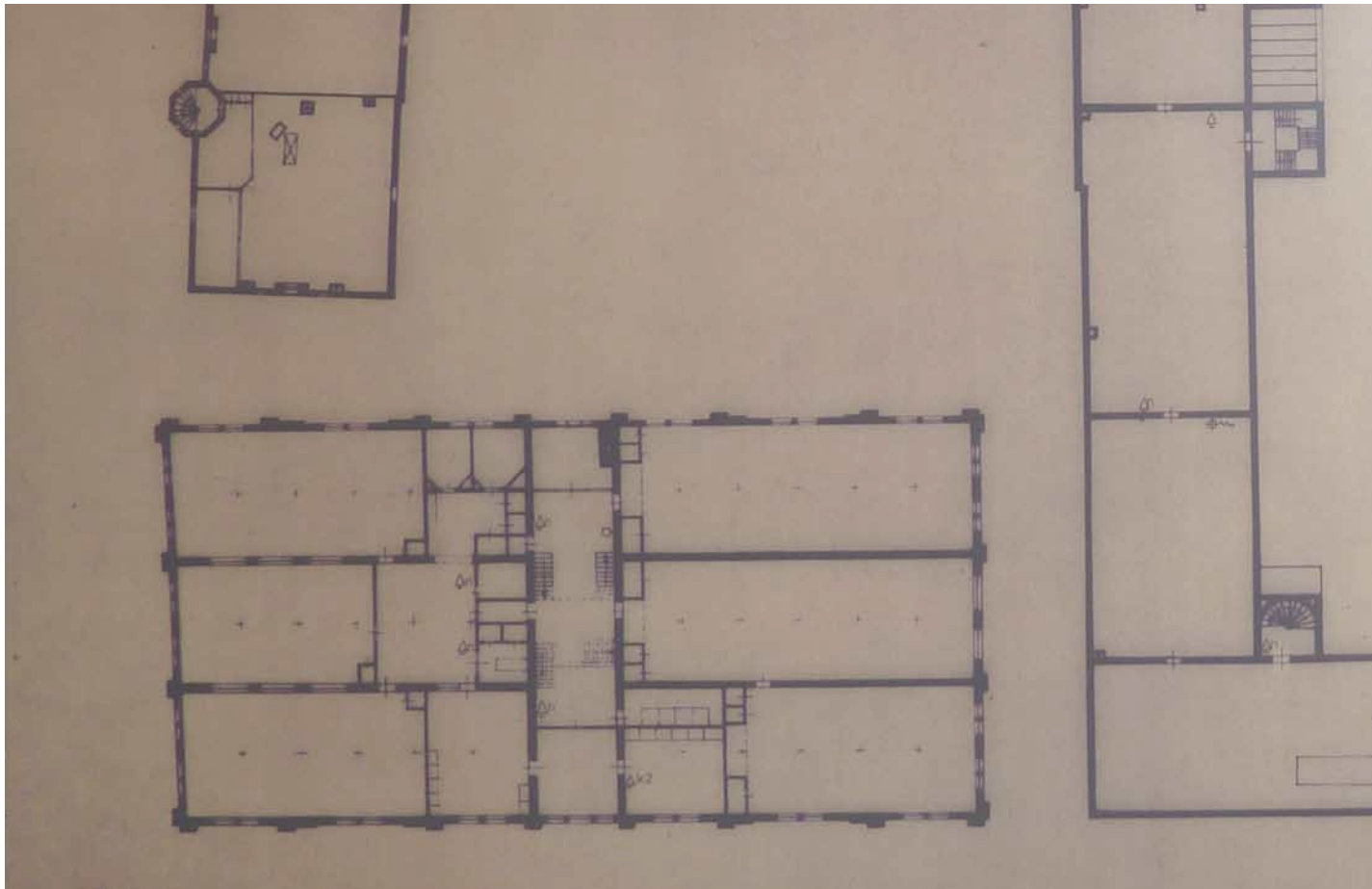
Afbeelding 137. Tekening van de ijzeren opklapbare britsen, mogelijk in het Alcovergebouw, 28-09-1939. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.22.9

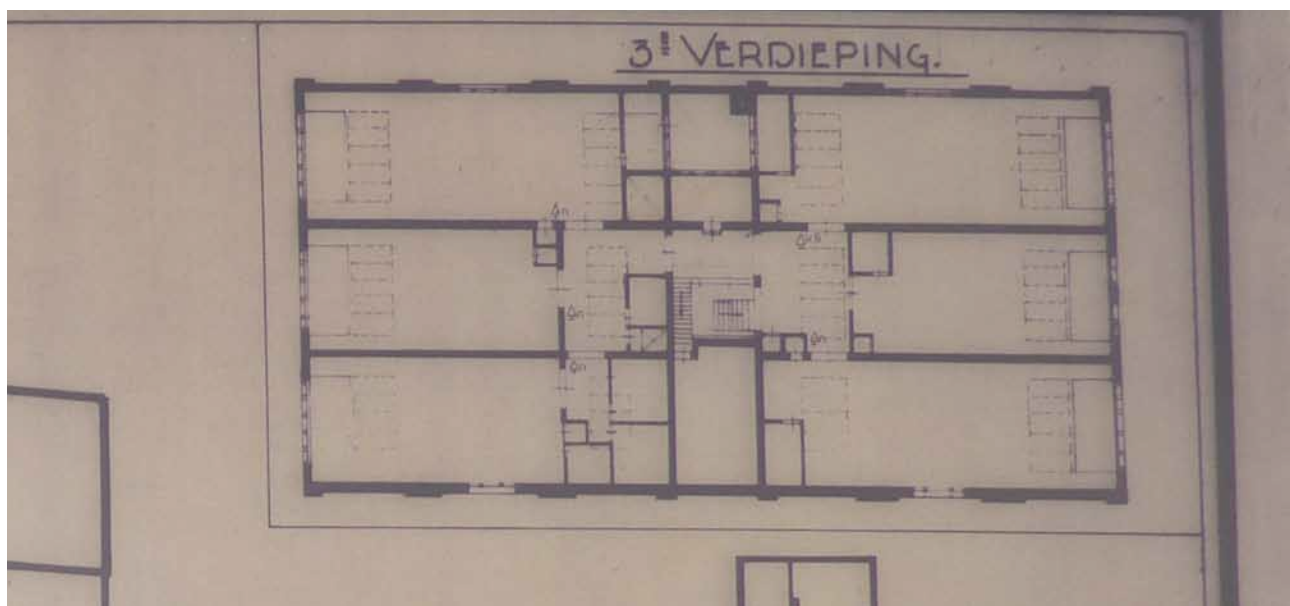
Afbeelding 138. Fragment van de revisietekening van de begane grond van bouwdeel C, tekening Rijksgebouwendienst 15-12-1976. Op de tekening in het complex afgebeeld juist vóór de ingrijpende verbouwing van 1988. Collectie architectenbureau irs. Vegter.

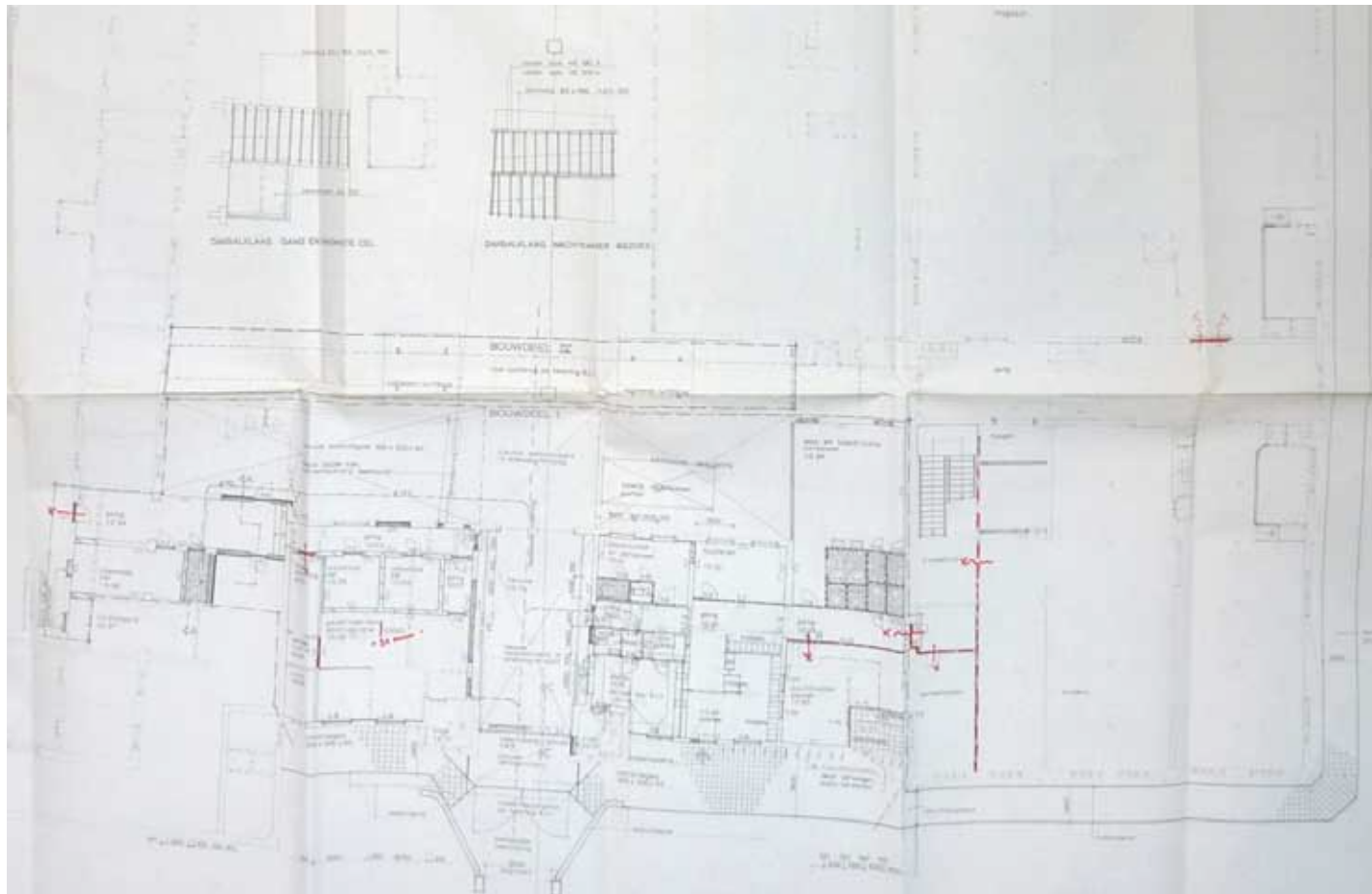
Afbeelding 139. Fragment van de revisietekening van de eerste verdieping van bouwdeel C, tekening Rijksgebouwendienst 15-12-1976. Op de tekening in het complex afgebeeld juist vóór de ingrijpende verbouwing van 1988. Collectie architectenbureau irs. Vegter.

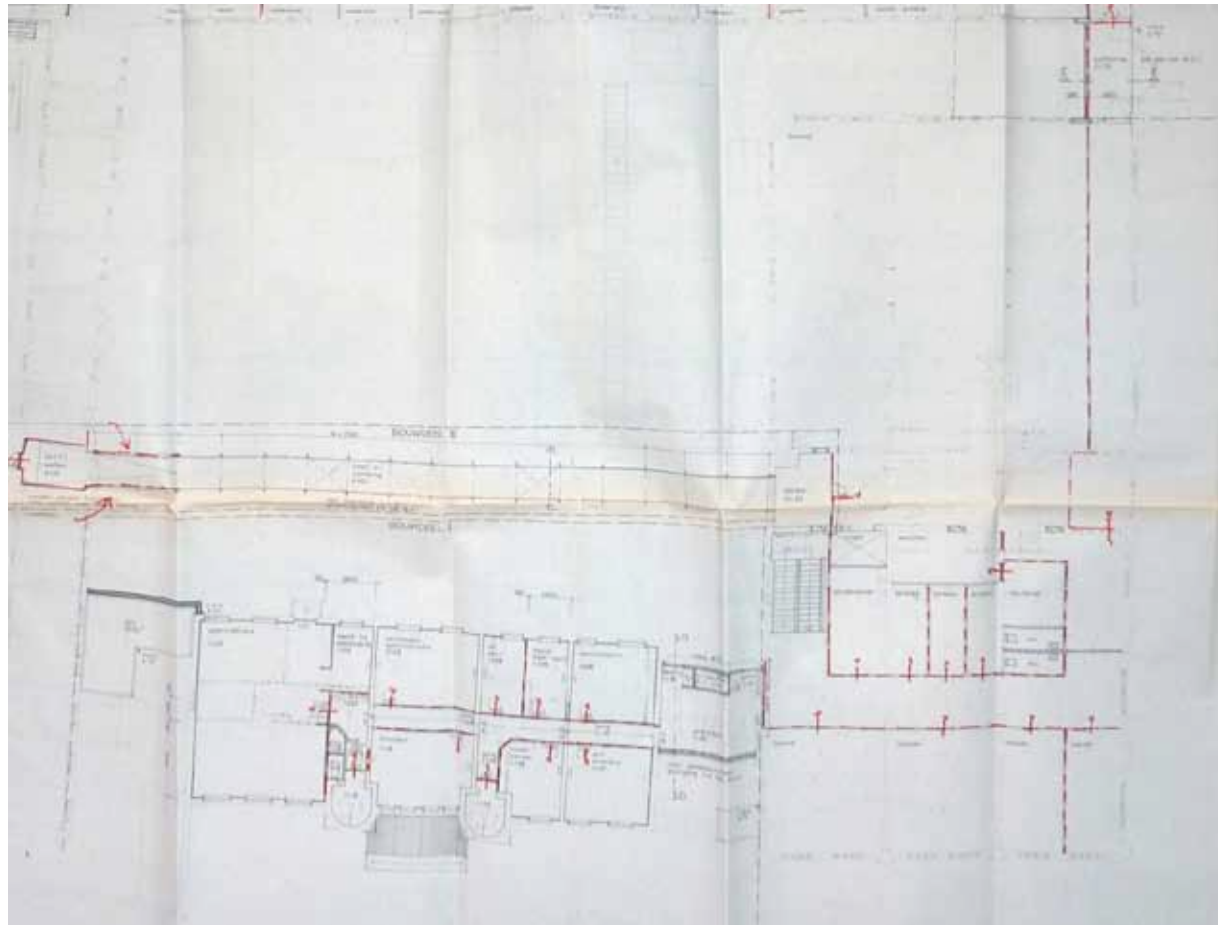
Afbeelding 140. Fragment van de revisietekening van de tweede verdieping van bouwdeel C, tekening Rijksgebouwendienst 15-12-1976. Op de tekening in het complex afgebeeld juist vóór de ingrijpende verbouwing van 1988. De drie zalen rechts, aan de oostzijde gelegen, zouden later tot één sporthal samengevoegd worden. Collectie architectenbureau irs. Vegter.

Afbeelding 141. Fragment van de revisietekening van de derde verdieping van bouwdeel C, tekening Rijksgebouwendienst 15-12-1976. Op de tekening in het complex afgebeeld juist vóór de ingrijpende verbouwing van 1988. De drie ruimten rechts zouden later plaats maken voor de sporthal. Collectie architectenbureau irs. Vegter.

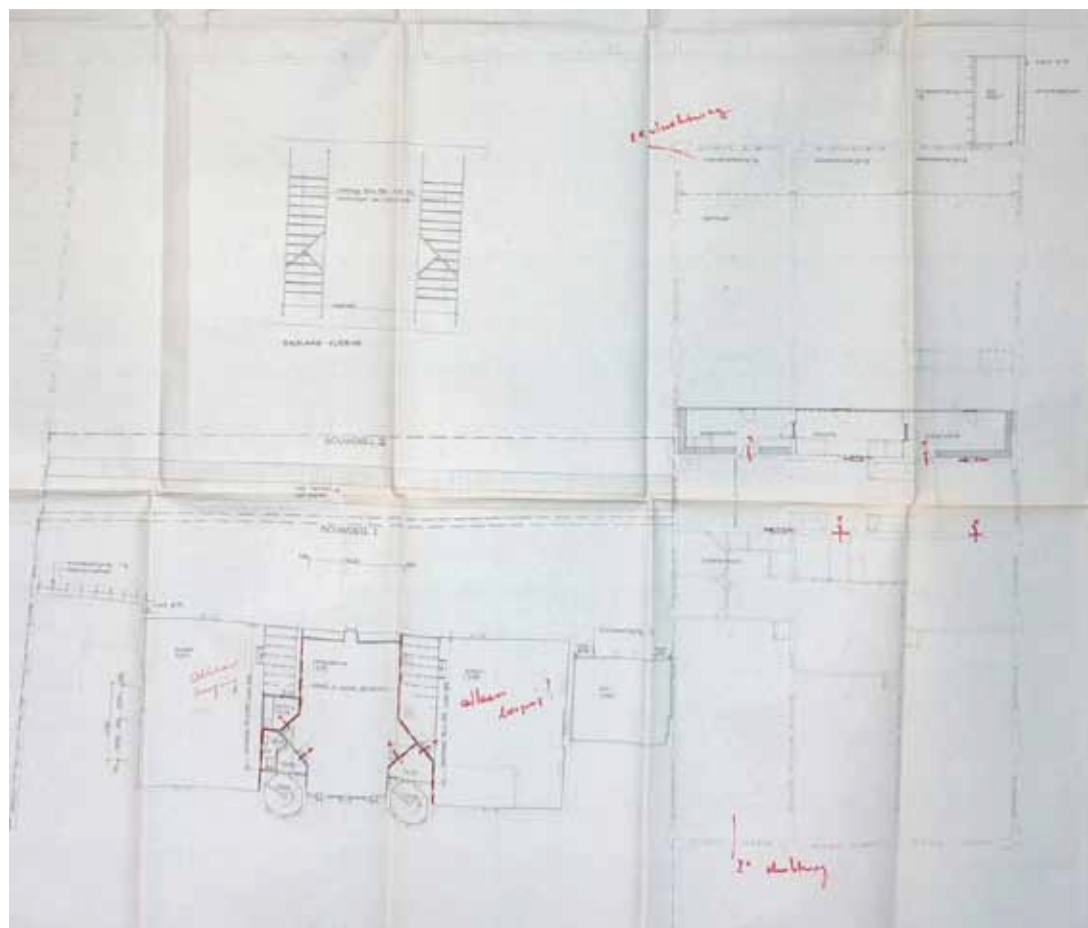

Afbeelding 142. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de begane grond van bouwdeel C, door architectenburo irs Vegter b.i., juni 1988. In 1988 werd het complex gerenoveerd, waarbij diverse veiligheidsvoorzieningen aangebracht werden. Behalve diverse rook- en branddeuren werd eveneens een loopbrug over de binnenplaats van bouwdeel C naar bouwdeel I gerealiseerd. Collectie Historisch Centrum Leeuwarden, archief gemeentesecretarie Leeuwarden 1982-1990, inv.nr: 7680.

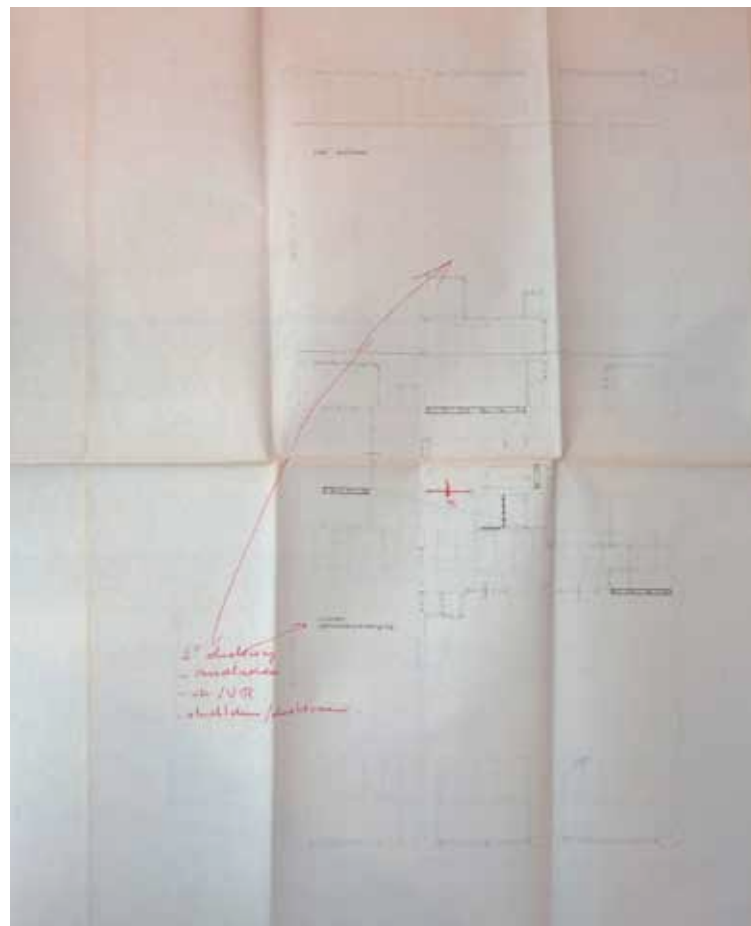

Afbeelding 143. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de eerste verdieping van bouwdeel C, door architectenburo irs Vegter b.i., juni 1988. Collectie Historisch Centrum Leeuwarden, archief gemeentesecretarie Leeuwarden 1982-1990, inv.nr: 7680

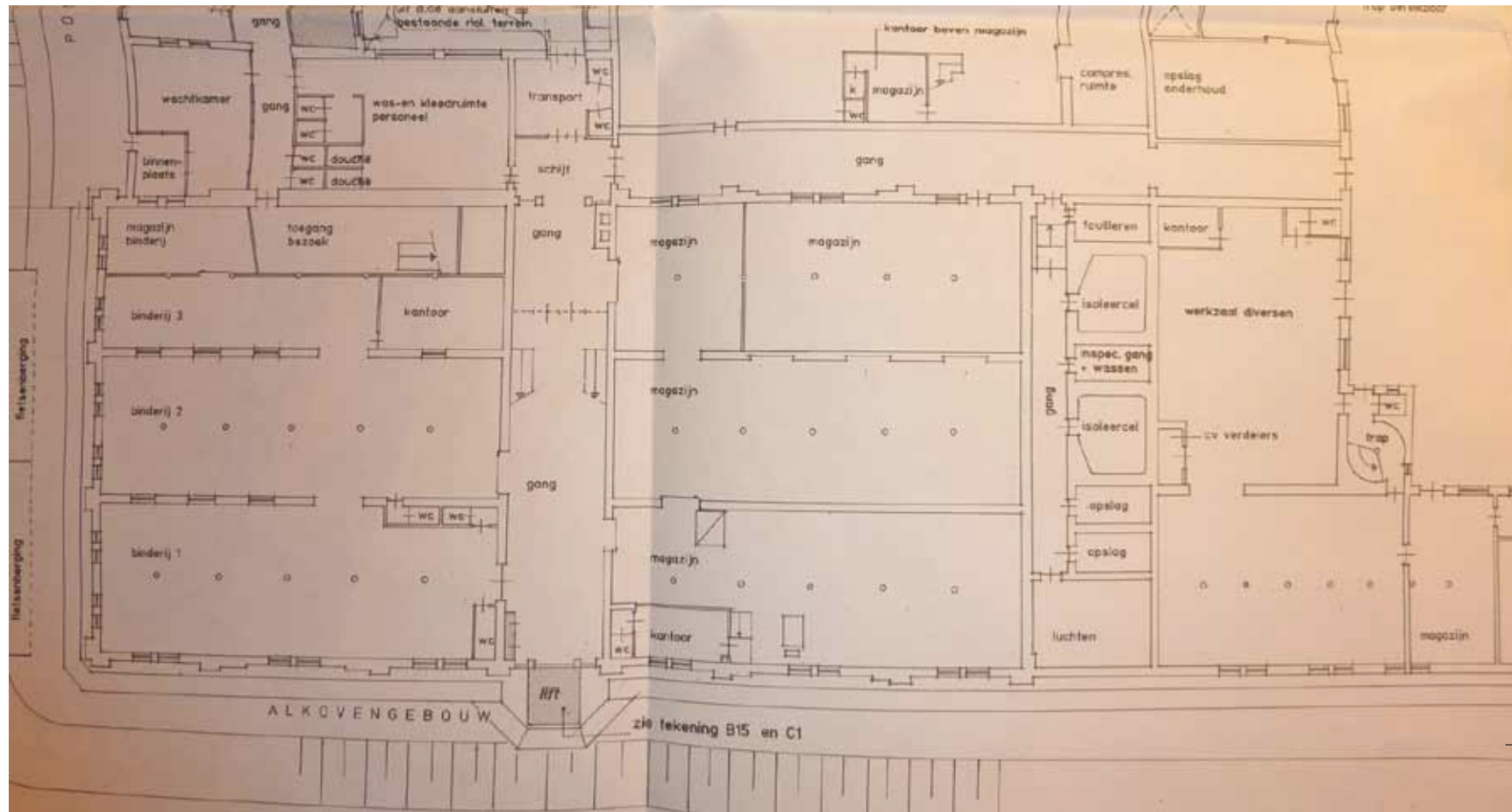

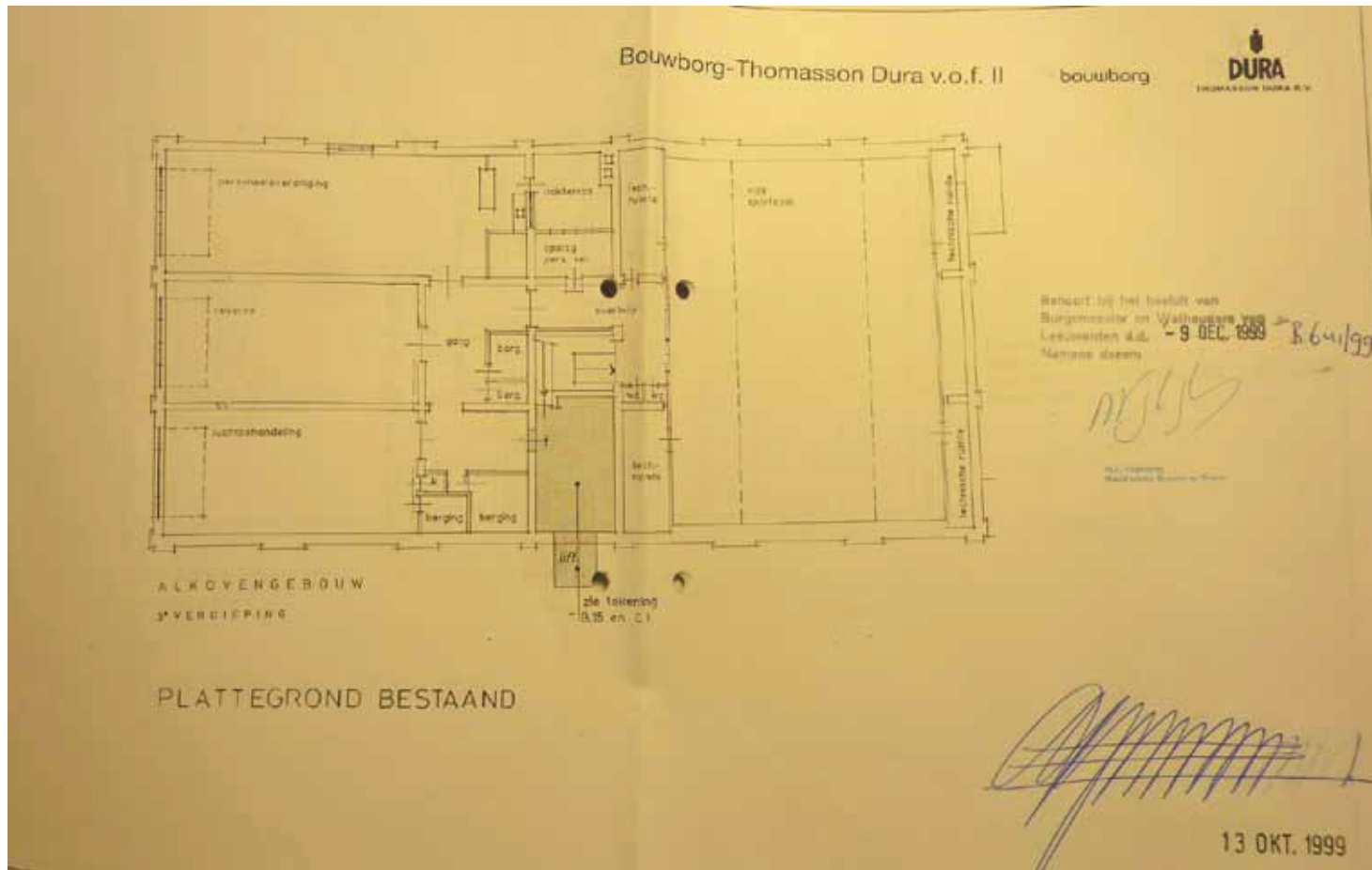
Afbeelding 144. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de tweede verdieping van bouwdeel C, door architectenburo irs Vegter b.i., juni 1988. Collectie Historisch Centrum Leeuwarden, archief gemeentesecretarie Leeuwarden 1982-1990, inv.nr: 7680

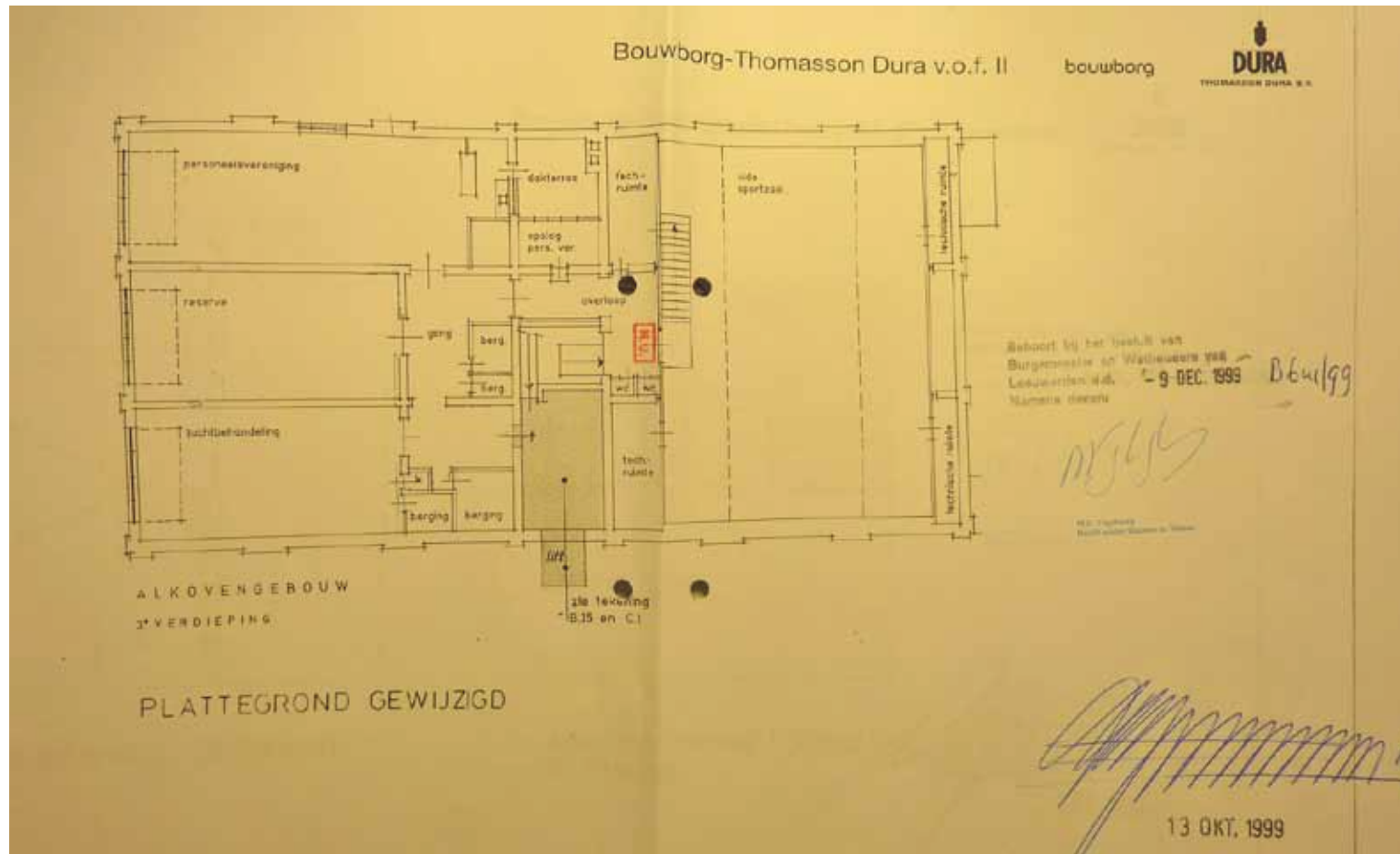
Afbeelding 145. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de derde verdieping van bouwdeel C, door architectenburo irs Vegter b.i., juni 1988. Collectie Historisch Centrum Leeuwarden, archief gemeentesecretarie Leeuwarden 1982-1990, inv.nr: 7680.

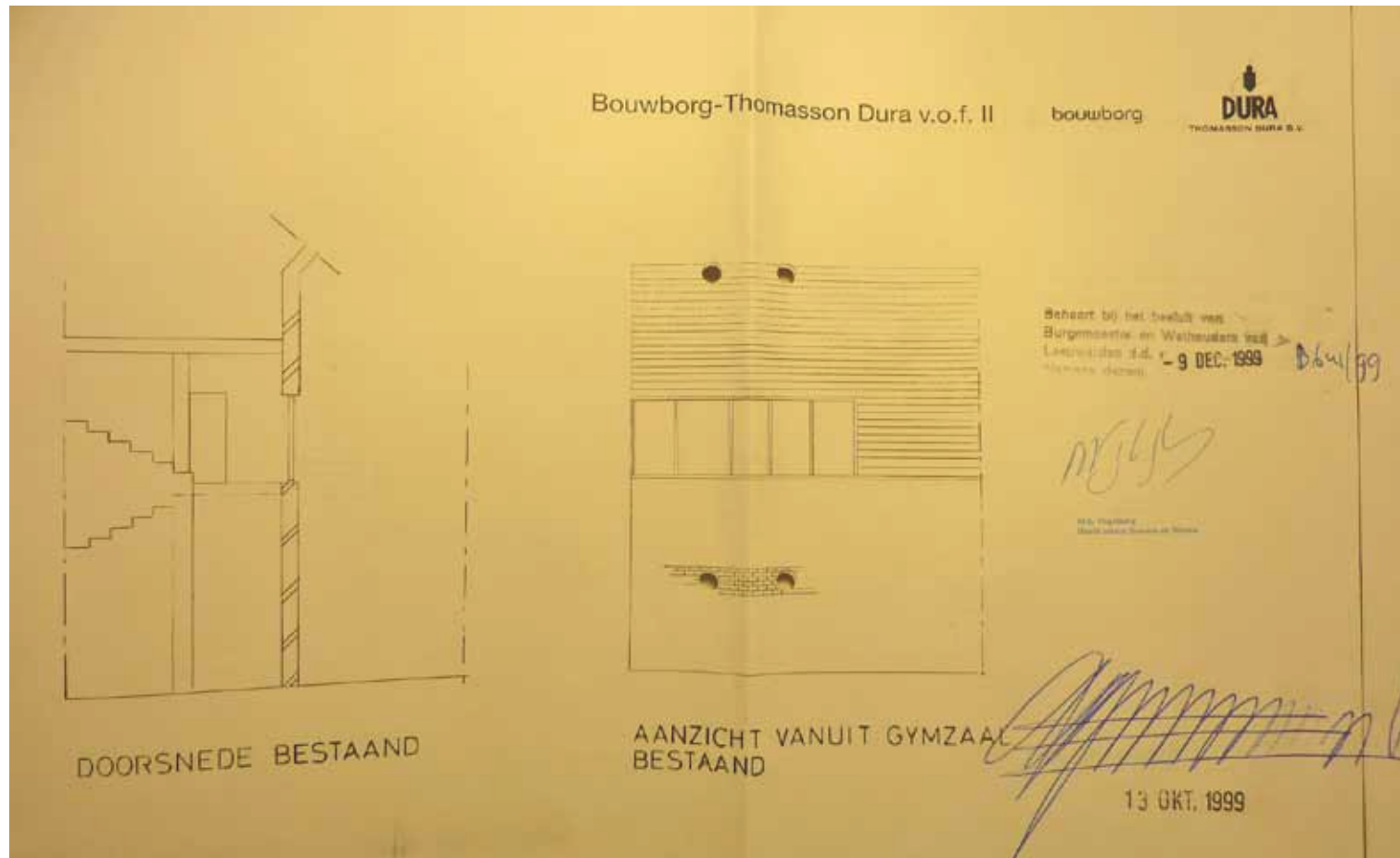
Afbeelding 146. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de begane grond van bouwdeel C, door architectenburo irs Vegter b.i., april 1996. Tijdens deze verbouwing werd het sanitair gemoderniseerd. Hierbij werd in bouwdeel C de lift tegen de zuidgevel aangebouwd. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21 bouwvergunningnr. B 421/95.

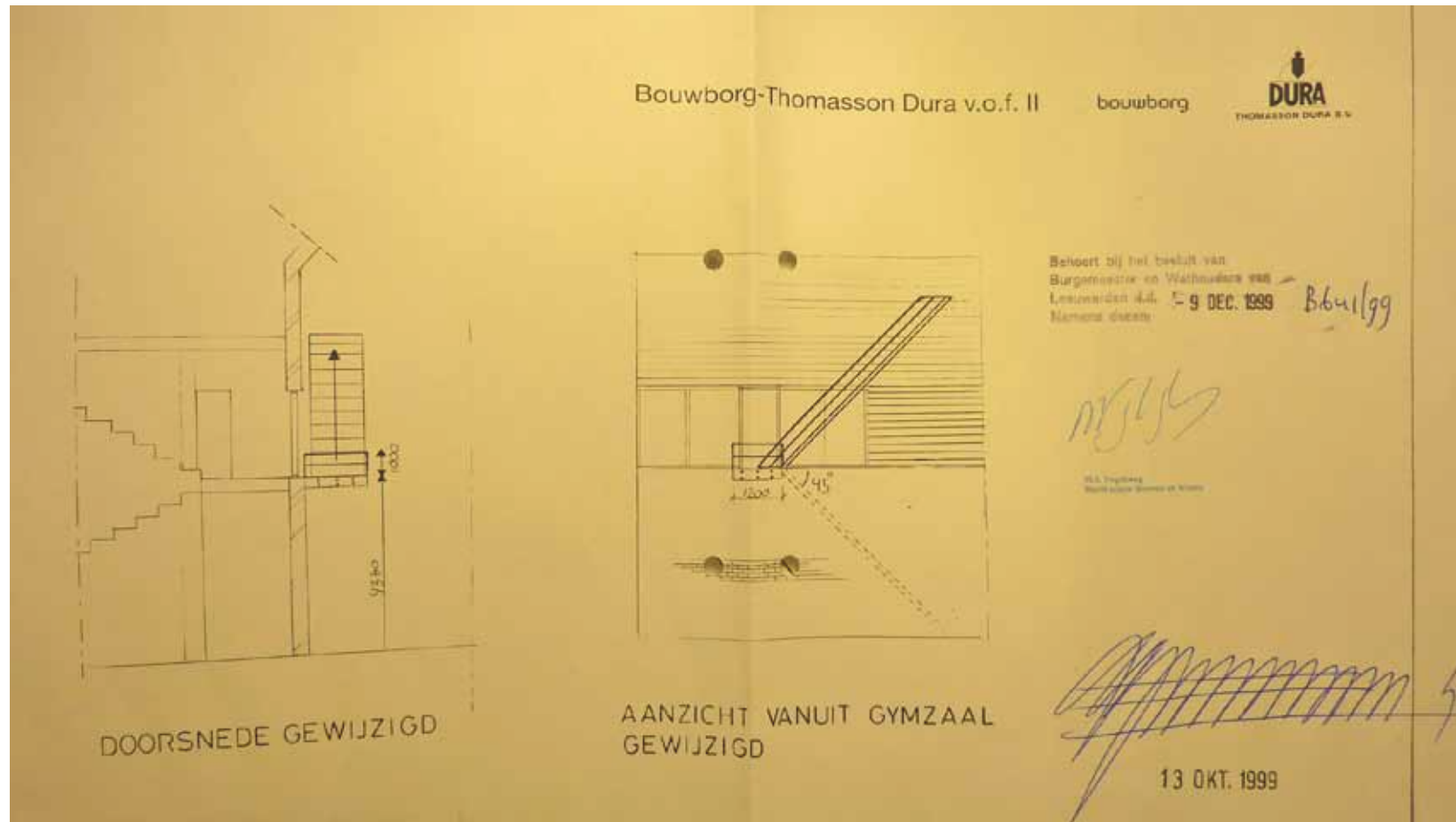
Afbeelding 147. Fragment van de bouwtekening van de bestaande toestand van de derde verdieping van bouwdeel C, door Bouwborg-Thomasson Dura, oktober 1999. Tijdens deze verbouwing werd een stalen ophaalbare vluchtrap voor het personeel in de sportzaal aangebracht. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21 bouw-vergunningnr. B 641/99.

Afbeelding 148. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de derde verdieping van bouwdeel C, door Bouwborg-Thomasson Dura, oktober 1999. Tijdens deze verbouwing werd een stalen ophaalbare vluchttrap voor het personeel in de sportzaal aangebracht. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21 bouwvergunningnr. B 641/99.

Afbeelding 149. Fragment van de bouwtekening van de bestaande toestand met doorsnede en aanzicht bij de trappen van de gymzaal op de derde verdieping van bouwdeel C, door Bouwborg-Thomasson Dura, oktober 1999. Tijdens deze verbouwing werd een stalen ophaalbare vluchtrap voor het personeel in de sportzaal aangebracht. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21 bouwvergunningnr. B 641/99.

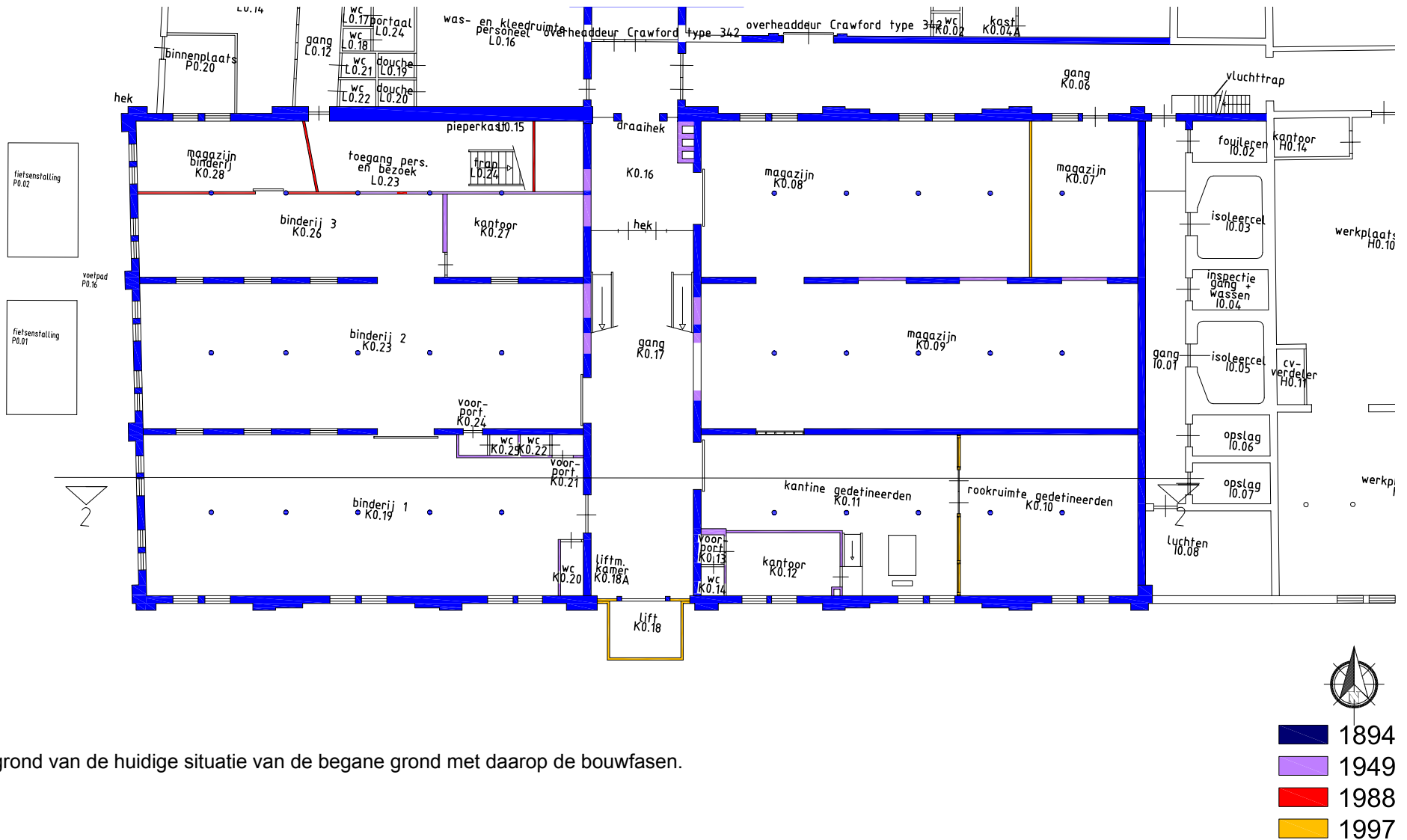

Afbeelding 150. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand met doorsnede en aanzicht bij de trappen van de gymzaal op de derde verdieping van bouwdeel C, door Bouwborg-Thomasson Dura, oktober 1999. Tijdens deze verbouwing werd een stalen ophaalbare vluchttrap voor het personeel in de sportzaal aangebracht. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21 bouwvergunningnr. B 641/99

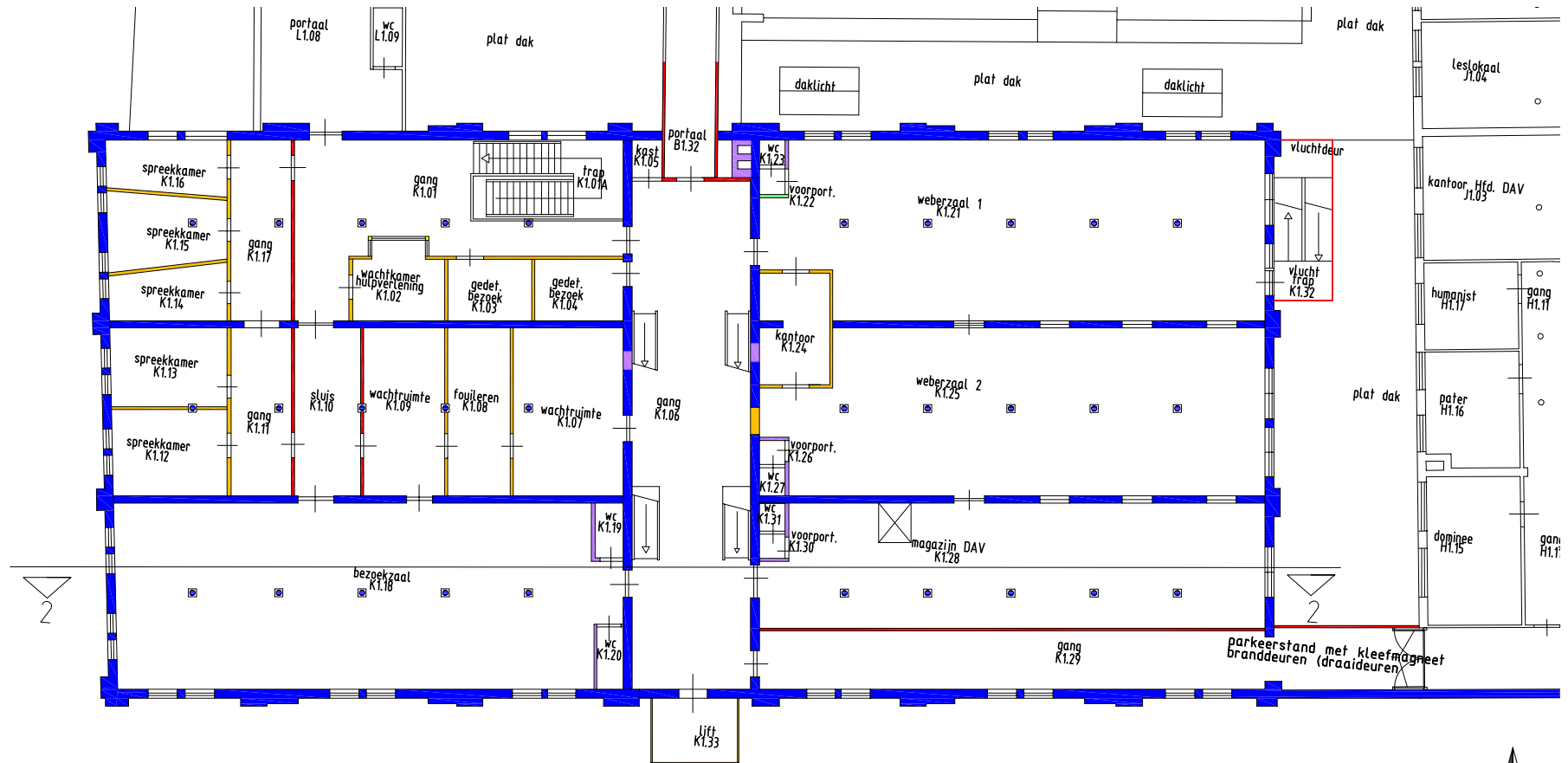

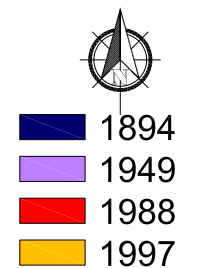
PLATTEGRONDEN MET BOUWFASEN

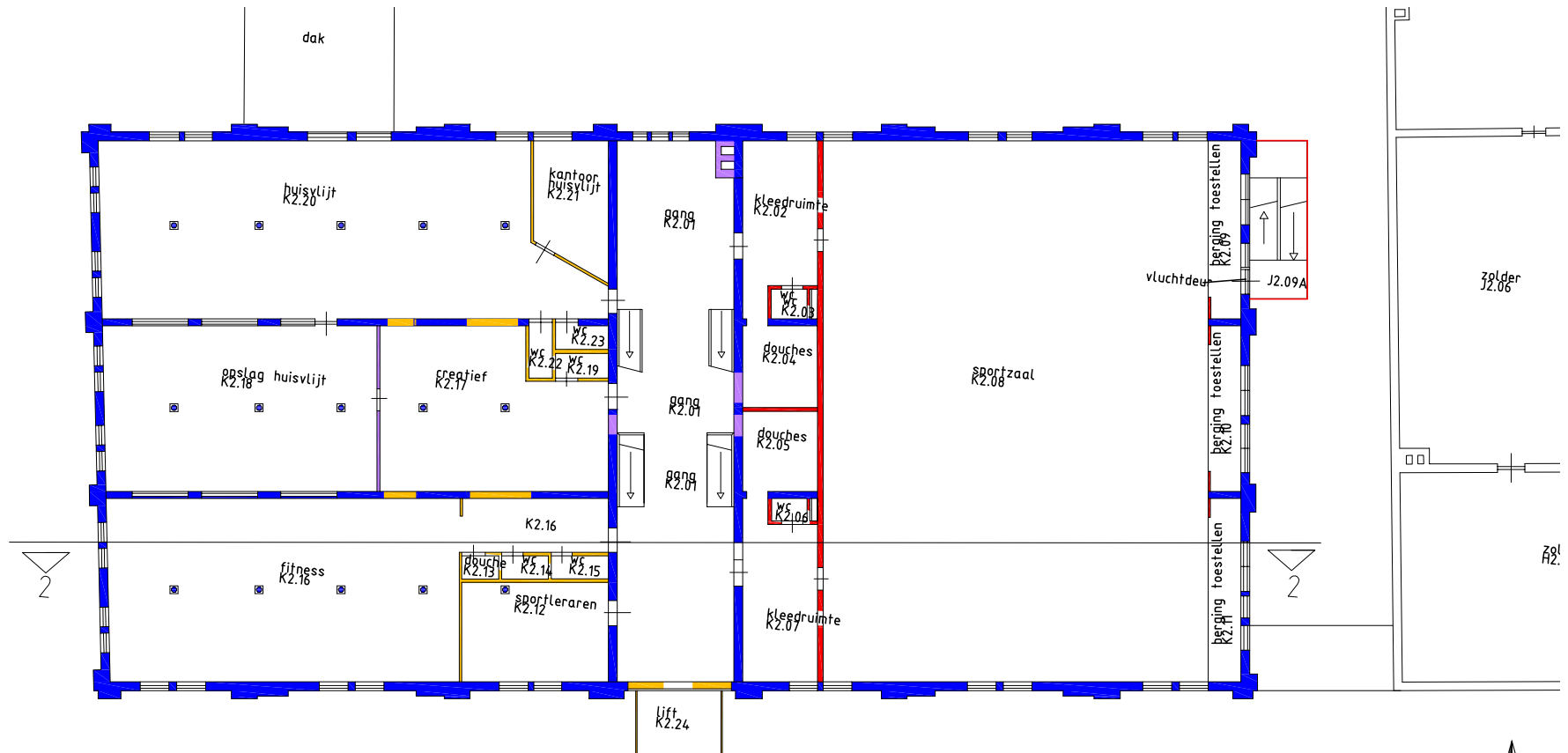

Plattegrond van de huidige situatie van de begane grond met daarop de bouwfasen.

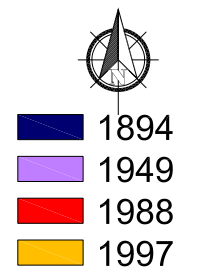

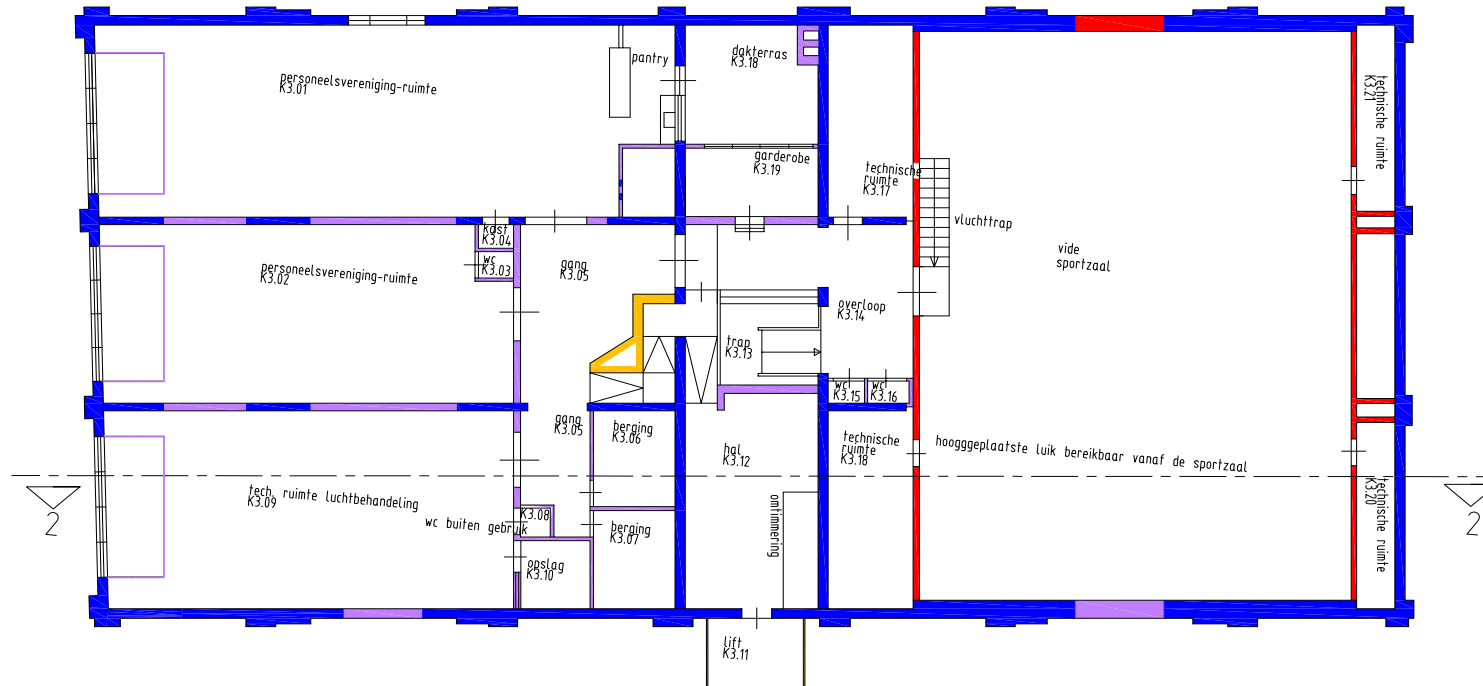
Plattegrond van de huidige situatie van de eerste verdieping met daarop de bouwfasen.

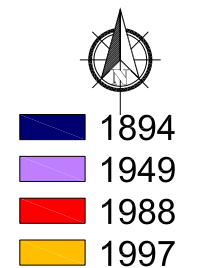

Plattegrond van de huidige situatie van de tweede verdieping met daarop de bouwfasen.

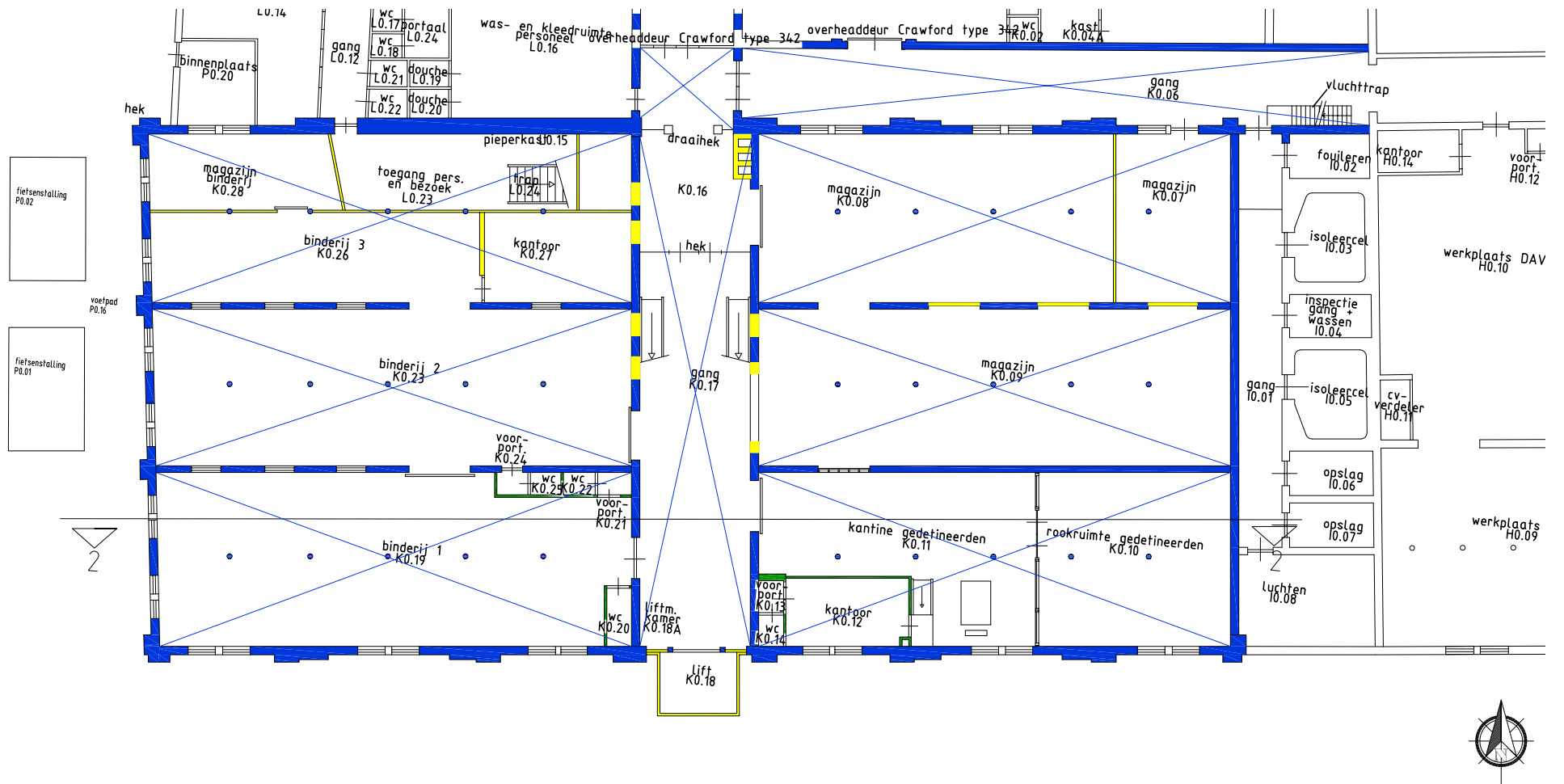

Plattegrond van de huidige situatie van de derde verdieping met daarop de bouwfasen.

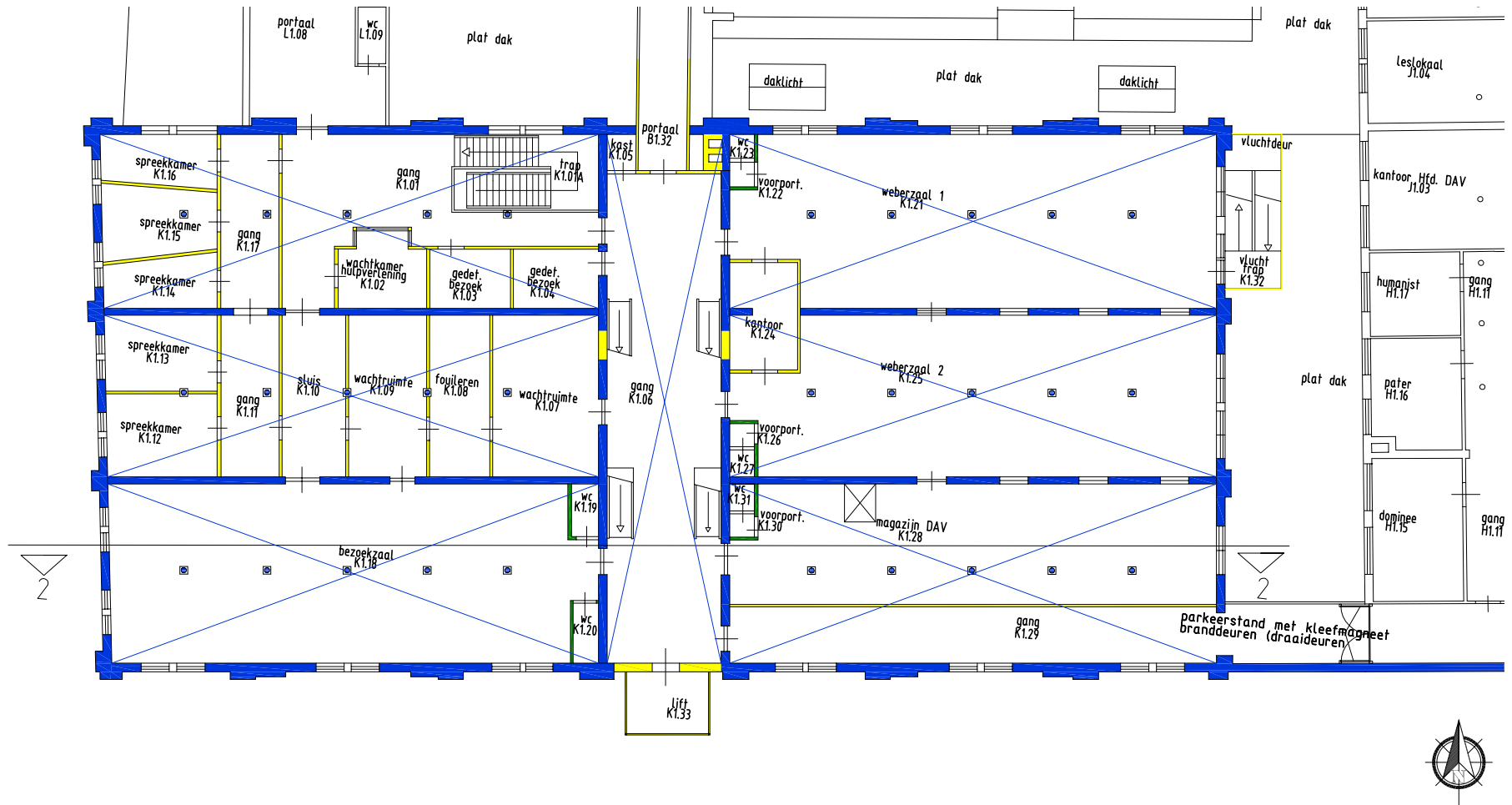
PLATTEGRONDEN MET MONUMENTWAARDEN

Plattegrond van de huidige situatie van de begane grond met daarop de waardering.

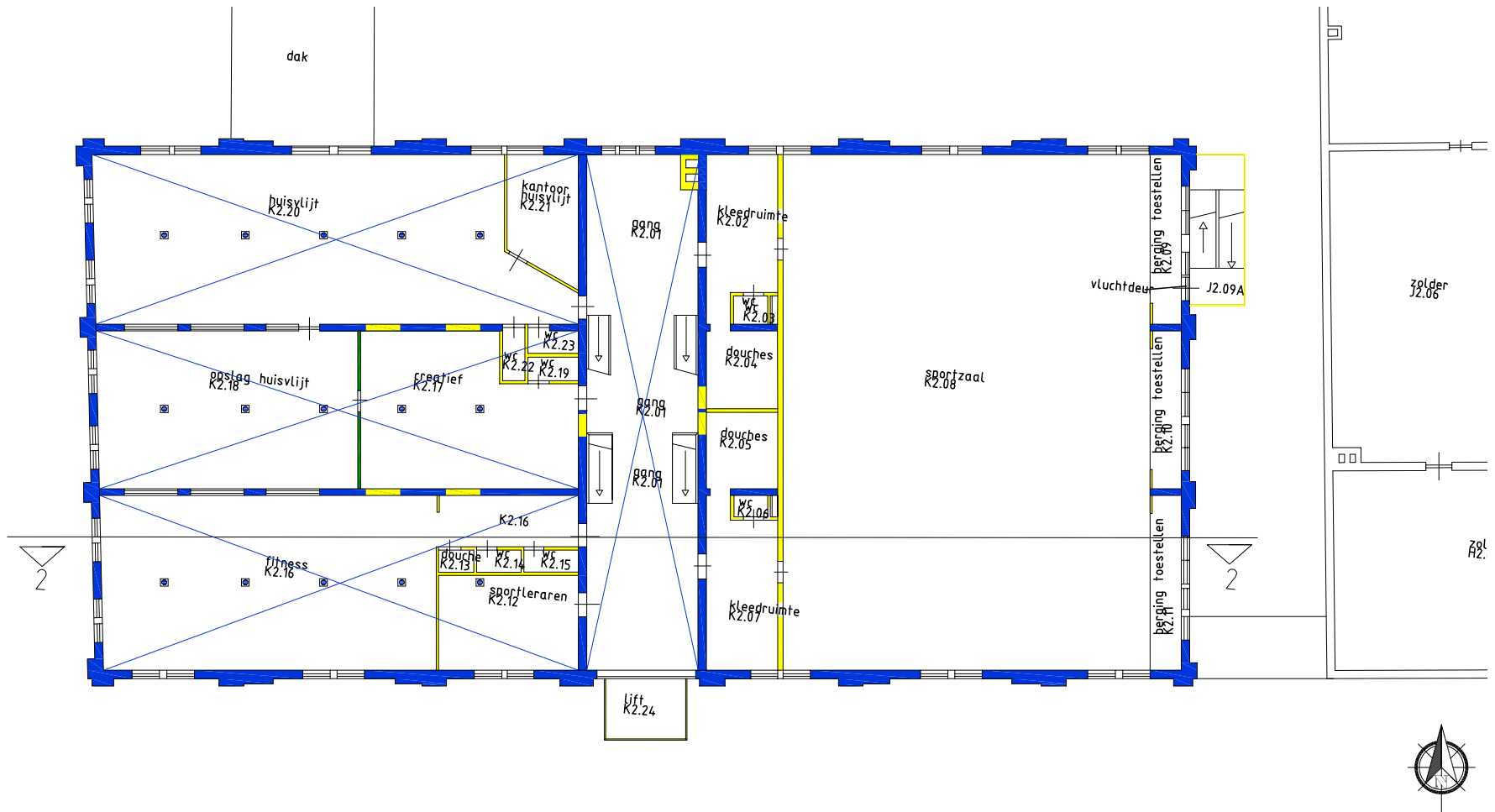
 Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk	 Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk

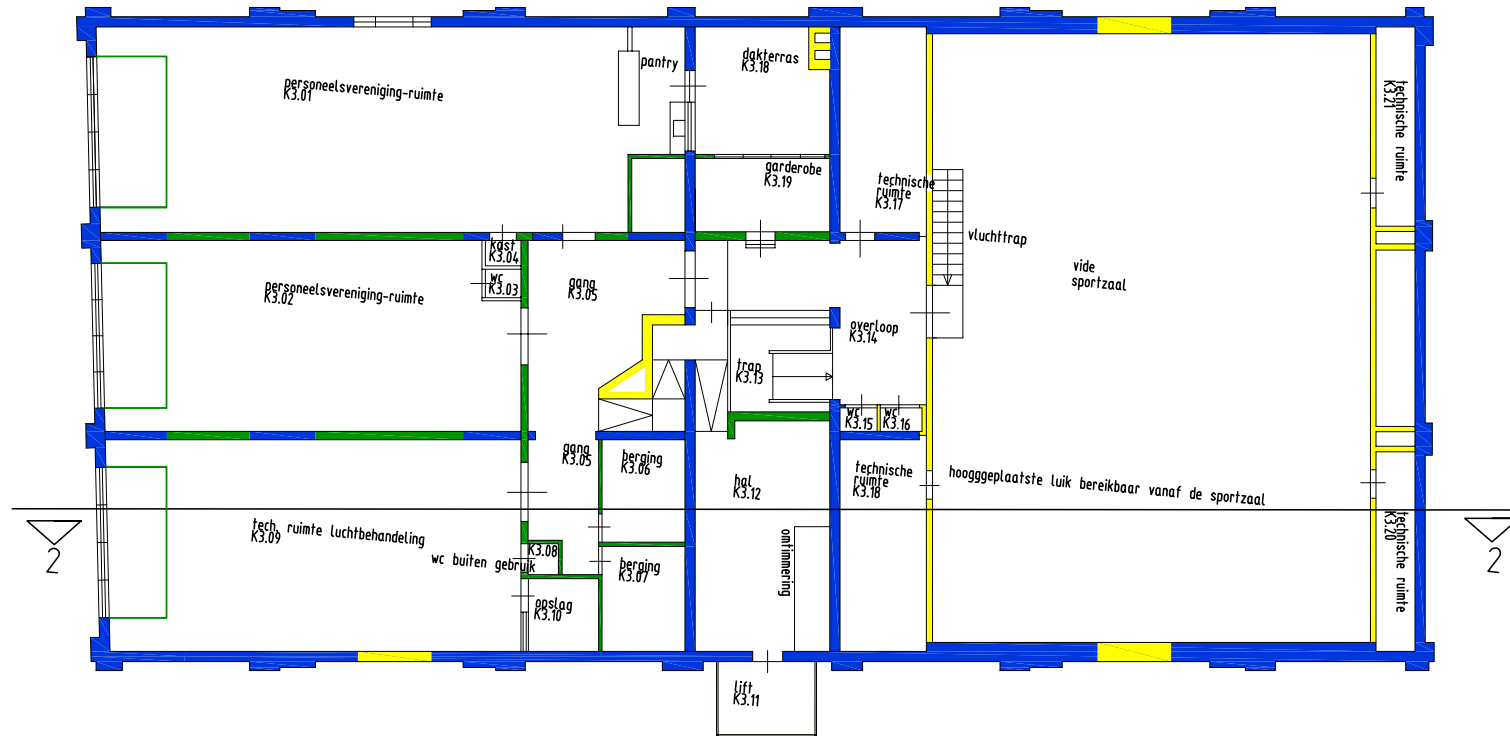
Plattegrond van de huidige situatie van de eerste verdieping met daarop de waardering.

 Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk	 Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk

Plattegrond van de huidige situatie van de tweede verdieping met daarop de waardering.

 Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk	 Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk

Plattegrond van de huidige situatie van de derde verdieping met daarop de waardering.

 Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk	 Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk